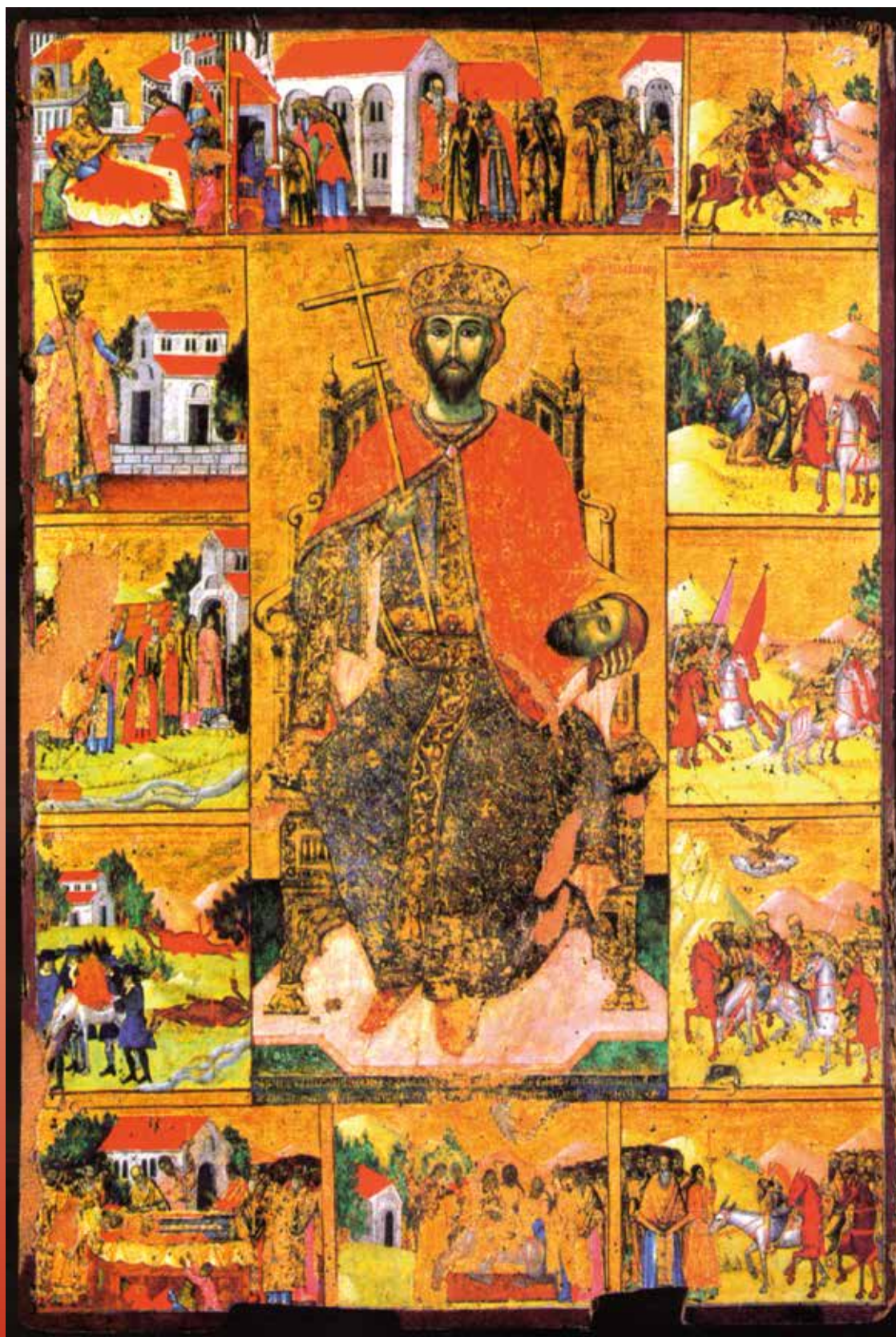

СВЕТИ ДАН

Пријепоље, 27. јануара 2016. | Година XXVI број 26 | Цена 200 дин. | ISSN 0354-883X

СВЕТИ ЈОВАН ВЛАДИМИР 1016 -2016

СТОГОДИШЊИЦА МОЈКОВАЧКЕ БИТКЕ

„Да није било крвавог Божића на Мојковцу
не би било ни Васкрса на Кајмакчалану“

Св. Николај Велимировић

Стогодишњица Мојковачке битке (1916-2016) свечано је обележена на празник Светог првомученика и архиђакона Стефана, 9. јануара 2016. године у Центру за културу у Мојковцу у организацији Епархије будимљанско - никшићке, Српског националног савјета Црне Горе и Друштва српских домаћина.

Сала мојковачког Центра за културу била је мала да прими све оне који су дошли из разних крајева Црне Горе и шире, како би својим присуством одали почаст неумрлим јунацима црногорских Термопила.

На почетку свечаности, пуштени су аудио записи поруке краља Петра Карађорђевића и краља Николе, пред почетак Првог светског рата. Поруке, које су аутентичне белешке тадашње Владе две земље, јасно говоре о односу Србије и Црне Горе, српства и вечне заштитнице Русије.

Импозантни скуп поздравео је Епископ будимљанско - никшићки, Г. Јоаникије, нагласивши: "Јунаштво мојковачких витезова на чијем челу је био прослављени војсковођа Сердар Јанко Вукотић представља круну и достојни завршетак ратне епопеје Црне Горе из доба Петровића, друге српске државе. Истовремено то јунаштво равно је косовском и по смислу и по завјештању, па због тога Мојковачку битку доживљавамо као наставак Косовске. Важни догађаји, и када их вјекови дијеле, блиски су по томе што отварају и обогаћују ризнице памћења, и потврђују завјете које чувају покољења. Отуд пјесма и потресна порука Мојковачких јунака: "Ми смо пали, прошлост крунишући"

Осврћући се на актуелну ситуацију у Црној Гори Г. Јоаникије је своје обраћање завршио речима: "Мојковачка, као и Косовска драма, још није завршена. Још траје борба за част и образ Црне Горе, која се не мири са Владином издајом Јанка Вукотића и Мојковца, Косова и Русије", што је пропраћено френетичним аплаузом присутних.

У беседи академика Матије Бећковића, често прекиданој бурним аплаузима, истакнуто је да су Христос и Мојковац рођени на Божић и зато "нема Божића без Мојковца ни Мојковца без Божића".

„Славимо 2016.ти рођендан Исуса Христа и стогодишњицу Мојковачке битке, а не бисмо погрешили ни када бисмо рекли да су Христос и Мојковац врсници ни кад бисмо додали да је Мојковачка битка почела стотинама година раније и да је настављена стотину година касније, и води се до данашњег дана у рату и миру“, казао је Бећковић.

„Мојковачка битка је део Косовског боја који траје и трајаће до последњег времена. Као што се за Косовску битку до краја неће знати да ли смо је добили или изгубили тако се ни за Мојковачку још не зна јесмо ли поражени или победници, да ли је била велика или мала, то зависи од свих нас“, поручио је Бећковић истичући да се у тој бици смењују противници и одмењују империје само српски народ остаје онај један те исти и једини.

Подсећајући на некадашње јединство Србије и Црне Горе, Бећковић се осврнуо на нашу суморну свакодневицу: "Данас се чини да смо угроженији изнутра него споља. Постоји спољашње и унутрашње Косово, и спољашњи и унутрашњи Мојковац. На оном спољашњем Косову основана је прва НАТО држава коју је признао Монтенегро, а никад неће Црна Гора. Оно унутрашње је остало *Онамо, нама* и свуда је где има Срба. Јуда је назван благајник издаје, тих благајника се данас намножило а Јудиних тридесет сребрењака нарасло је на милионе златника. Али поред свега никаквих промена у погледу морала и моралности, нема".

Песнички надахнуто, Бећковић је проникнуо у бит односа Србин, Црногорац, српство:

"Србин сам Црногорац, Србин сам, јер сам Црногорац. Не велим да других и другачијих Срба нема, зло нас је расуло на све стране, а ма ја сам такав. Нијесам Србин, нијесам Црногорац што сам Србин, него сам Србин што сам Црногорац. Ми Црногорци ми смо со' српства, није овде у српству сва снага, али јесте душа. Можеш ме убити, сасећи, смрвити и у прах стучати, али што је српско то остаје док и трунке има. И мисао моја српска траје, док и један дамар, куца. Има другчијих Срба, ми смо они од Косова што свећају и певају несреће српске. Завити Косово у памети и души српској, па нас нема, Срба нема. Ни на Косову ни на Мојковцу нити су брањени само Косово ни само Мојковац. То је једна те иста ванвремена битка, ванвремене вредности, битка за нешто важније од сваке земље и судбоносније од једне битке. Што се збратило на Косову пре седам векова, није се никад разбратило већ се понављало више пута, а пре једнога века читовало на Мојковцу".

У програму свечане Академије учествовали су: хор Свете мати Анастасије из Берана, гуслар Бошко Вујачић, гуслар Бојана Пековић уз пратњу на хармоници Николе Пековића, Александар Јаковљевић, пјесник Благоје Баковић и Милета Пантовић.

Издаје
Милешевски културни клуб
„СВЕТИ САВА“
Пријепоље

e-mail: zomalesic@mts.rs
www.savindan.org.rs
тел: 033/713-280

Излази сваког Савиндана

Председник Главног
одбора Клуба
Зоран Малешић

РЕДАКЦИЈА:
Милева Малешић,
главна и одговорна уредница,
Милован Митровић,
Љубомир Шуљагић,
Мирјана Тешевић,
Зоран Шапоњић

ФОТОГРАФИЈЕ:
Зоран Павловић
Влада Милинковић
Драган Боснић

ЛИКОВНО РЕШЕЊЕ ЗАГЛАВЉА:
Веселин Нишавић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК:
Милутин Марјановић

ШТАМПА:
„Пузовић ГРАФИКА“ Пријепоље

Ж. рачун Клуба 180-5121210009326-72

У ОВОМ БРОЈУ

- **АКТУЕЛНО**
Љубомир Шуљагић СРПСКИ ЈЕЗИК И ЗАПЕРЦИ
- **ГОДИШЊИЦЕ**
Живојин Р. Андрејић ПРВИ СРПСКИ СВЕТАЦ И СВЕТИ КРАЉ - ЈОВАН ВЛАДИМИР
Вукоман Шалипуровић БОЈ НА РАДОИЊИ
Емилијан Протић НА ШАНЧЕВИМА ЦРНОГА ЂОРЂИЈА
Бошко Копуновић СПОМЕНИЦИ РАТНИЦИМА ПОДЈАВОРСКИХ СЕЛА II
Дико Пејатовић СВИТАК СВЕЋЕ У ВОЈНИЧКОЈ ТОРБИ
Славољуб Васојевић ПРЕКО АЛБАНИЈЕ ДО СКАДРА 1915-те
- **ИСТРАЖИВАЊА**
Петар Влаховић ИСЛАМИЗАЦИЈА: МУСЛИМАНИ И БОШЊАЦИ У НАУЧНОМ ДЕЛУ ЕЈУПА МУШОВИЋА
Салих Селимовић О СЈЕНИЧКОЈ РЕЗОЛУЦИЈИ ИЗ 1917. ГОДИНЕ
Велибор Јовановић ВУЈИЦА ЈЕВЂЕВИЋ - ВОДЕЋИ СВЕТСКИ НАУЧНИК У ОБЛАСТИ ВОДА
Зоран Малешић СТАКА СКЕНДЕРОВА
Зорица Златић Ивковић ЗНАЧЕЊЕ И ЗНАЧАЈ ОЧУВАЊА ЛИЧНИХ ИМЕНА КОД СРБА
Миле Вуловић ЗНАЧАЈ Св. ВАСИЛИЈА ВЕЛИКОГ ЗА ПРАВОСЛАВНО МОНАШТВО
Љиљана и Милоје Мандић ЦРКВА Св. НИКОЛЕ У БРЕКОВУ
Миљко Биочанин ПОРЕКЛО БИОЧАНА
Љубиша Вуковић ДОКАЗИМА ДО ИСТИНЕ
- **УМЕСТО ПРИЧЕ**
Зоран Шапоњић БИО ЈЕДНОМ ЈЕДАН НАРОД
Драгиша Милосављевић ИСПОВЕСТ ИСЦЕЛИТЕЉА ИЗ МАНАСТИРА ВОЉАВЧЕ
Добрило Аранитовић РАЈИЋ У РАЈУ
Мирко Иконић ДУШЕ СИНОВА РАТНИКА
Бошко Станић ШТА ЈЕ ЧОВЕК
Ранко Рајковић ПРОКЛАМАЦИЈА
- **ПУТОПИСИ**
Марко Папић СВЕТА НЕДРА МЕТОХИЈЕ
Боса Росић СКАДАР НА БОЈАНИ
Милана Перошевић SUNFLOWER (СУНЦОКРЕТ)
Мартинковић
- **ПРИЧЕ**
Мирослав Тодоровић ЧУДО У ЛУКОВСКОЈ БАЊИ
Ранко Пивљанин ПОСЛЕДЊЕ ЛЕТО ПАСТИРА
Славољуб Васојевић У ПОЛУТАМИ БРВНАРЕ, КРАЈ ОГЊИШТА
Миленка Цица Чоловић СВЕТИ ИЛИЈА
- **ПРИКАЗИ**
Мирко Иконић ПЕСМЕ ВИСОКО ПРЕМЕРЕНЕ
Јован Љуштановић ПОВРАТАК СКРАЈНУТОГ ПИСЦА
Добрило Аранитовић ГУСЛАРСКА ПОВЈЕСНИЦА ВЕЛИКОГ РАТА
Новица Бојовић ПОЗНА КАЗИВАЊА МИЛОША ШАЛИПУРОВИЋА
Милева Малешић ПРОМОЦИЈА 25. БРОЈА САВИНДАНА

СРПСКИ ЈЕЗИК И ЗАПЕРЦИ

Распадом Југославије, испоставило се да се не разумемо, па је свако изашао са неком новом истином о себи и другима

Распадом Југославије, није се распала само држава. Распало се и све оно што смо за седам деценија заједничког живота градили као вредности које би нас спајале, повезивале, учвршћивале и уједињавале. Све под паролом братства - јединства. И, када смо били убеђени да смо те вредности остварили, дошао је шок - разишли смо се у крви, као највећи непријатељи. Шта друго рећи него да је све било лажно, поза и интерес. Чини се, ипак, да је у целој тој причи, поред проливане крви и мука, највише страдала истина. Испоставило се да се не разумемо, да не говоримо истим оним језиком којим смо говорили и добро се разумели па је, од једном, свако изашао са неком својом истином о себи, другима, историји, пореклу...

Што се језика тиче, проблема није било са Македонцима, Словенцима и Албанцима (и другим „народностима“), јер су они имали своје језике па нису улазили у јединствен језички систем јужнословенских народа. Остали народи у бившој Југославији - Срби, Муслимани, Црногорци и Хрвати, изјашњавали су се да говоре српскохрватским језиком. А онда, одједном, сви кренули на своју страну и пожелели да свако има све своје. Али, то није било лако. Тамо где ничег није било, морало се ископати, наћи, а најчешће фалсификатима и манипулацијама - измислити.

Овде се не може занемарити ни чињеница да многи сматрају да је велики удео у свему томе имао и процес формирања нација. Историјски се зна да је процес формирања нација започео у 19. веку, и код већина народа се завршио до почетка 20. века. Др Асим Муџић, професор на факултету политичких наука у Сарајеву каже да је процес формирања нација на Балкану почео са Балканским ратовима и да још траје. „Бошњачка нација је у процесу свог формирања најмање отишла“, сматра он. Али, нису само Бошњаци окаснили у том погледу. И неки други народи, који су ушли у Југославију, нису имали дефинисане државе нити изграђен свој национални идентитет, па су га осамостаљењем почели, по сваку цену и на брзину градити, без довољно историјских и научних чињеница.

Да подсетимо, да би се једна заједница могла назвати државом, неопходно је да има: постојано становништво, утврђену територију и суверену власт. Али, уз то, у изградњи осталих, пратећих институција, долази још мноштво тога што осмишљава те, основне прерогативе државе: језик, књижевност (и

друге уметности), историја, порекло, вера, спорт, наука, значајне личности, споменици културе... И све то у континуитету - од првих помена до дана данашњег. Но, тада су за многе настали проблеми. Измишљотине и фалсификати су, често, били једини начин да се недојстаци надоместе и прикажу као праве истине и научне чињенице. Основна, нит водила у целом процесу конституисања суверености и властитих идентитета било је гесло да су *сви аутохтони и да са другима нијих иша имају нијих су икад имали*. Требало је, по сваку цену, почупати све заједничке корене, открити се од других (читај Срба), и наћи своје властите корене у свему. Није претерано рећи да се, највећим делом и најчешће, све градило на мржњи према Србима и свему што би могло имати српски предзнак. Како то другачије објаснити него као комплексе, на страну што су многи у тој заједничкој држави, баш уз Србе, као највећи народ, са дугом државношћу, традицијом, историјом и културом, градили, изградиле и афирмисали све своје вредности.

Но, да се вратимо језику. Од српскохрватског језика, поред ова два која су се налазила до тада у његовом имену, настали су још босански и црногорски. За лингвисте, није само спорно што се појавио црногорски и босански језик. И питање тзв. **хрватског језика** много је

старије и, у научним круговима, никада није прихваћено као готова ствар. Зашто? Зато што се хрватским језиком може сматрати само онај део који припада кајкавским говорима, а то је мали простор око Бјеловара и Хрватског загорја. Тај и такав хрватски језик некада је и постојао, али се потпуно изгубио. Сматра се да га данас не говори више од 5% Хрвата. Како је дошло до тога да се штокавски дијалекат ијекавског наречја кодификује као књижевни језик Хрвата? Највећа услуга им је учењена Бечким књижевним договором, који је Вук уприличио у Бечу 1850. године. Хрвати су прихватили начела која је утврдио Вук Караџић, а то није нимало случајно. Све је, то се зна, рађено по налогу Беча. Вук је, као „масон и Југословен, тј. лингвистички комуниста, по налогу Беча увукао Хрвате у српски језички корпус и тако у нашу језичку кућу увео вечитог подстанара, који је након смрти друге Југославије сам себе доделио и станарско право“ (The Balkans Chronicles). Познато је да су штампање првих Вукових књига платили Немци. За говорну основу Вуковог књижевног српског језика узета је источнохерцеговачка ијекавска штокавица. Њено претакане у језичке књиге и законе, платио је и бечки двор, јер је тражио „да Вук, као противуслугу, у тај језик милом уведе Хрвате одмах, а Бошњаке доцније“. Тиме су Хрвати „стекли право“ да присвоје и све што је српско, на подручјима где су живели Срби а који су били под влашћу Аустроугарске. То се, првенствено, односи на српски живаљ у Далмацији, на острвима и Дубровнику а затим на усмену народну књижевност, која је припадала искључиво српском народу у тим крајевима. Познати наш лингвиста проф. др Драгољуб Петровић каже да су „Хрвати у најдубљој својој историји били периферно српско племе“ и да су „они први покатоличени јер су се налазили на корак од Ватикана, а својим језиком они само потврђују своје српско порекло“. Просто невероватно делују неки подаци, који се историјски лако могу проверити, а које би данас новокомпоновани „знанственици“ дочекали на нож. Тако професор Петровић каже да пре стотинак година у Вуковару, који је био чисто српски град, „није било другачијих слова осим ћирилице“ а да се хрватско име у Вуковару, као и у том делу Барање и Срема (које је Тилас поклатио Хрватима), „почело појављивати тек од краја 19. века“. Како је ишао процес католичења српског живља, а тиме и затирање његовог језика и писма, најбоље се може видети на примеру Дубровника.

Према попису, који је извршен 31. децембра 1890. године, а којим је обухваћено 11.777 његових житеља (у Дубровнику 5.832 остали у 14 насеља у његовом залеђу), као римокатолици изјаснило их се 10.327 и сви су - Срби, православних Срба је било 546, а остали, у мањем броју, су: Јевреји, Руси, Чеси, Пољаци, Немци, Мађари... Ни један се није изјаснио као Хрват! Историјска је истина да Дубровник никада, у својој историји, није био под хрватском државном влашћу. Да наведемо још неке податке из аустроугарских пописа из 1850. године: у Далмацији је тада пописано 330.000 Срба католика и 70.000 Срба православца, док се Хрвати и не помињу; у Славонији је пописано 250.000 Срба католика и православних, а Хрвати се, такође не помињу. Велики гнев навукао је хрватски историчар Твртко Јакovina који је јавно проговорио о суштини хрватске нације. Он је рекао да су „Срби 1918. спасли Хрвате и да Хрватска, да је Срби нису прихватили у заједничку државу, данас не би ни постојала“. Он даље каже да би у том случају „такозвани Хрвати из Загреба и Загорја били мађарска провинција, а остатак католичког становништва из Далмације, Славоније, Лике и БиХ оно што и јесу - Срби католици“. Хрватски истакнути политичар Анте Павелић старији (Зубар) је у децембру 1918. године за хрватску државу написао да би без југословенског уједињења Хрватска обухватала три до четири жупаније око Загреба (загребачку, varaždinsku и крижевачку). Зато се с правом сматра да су Хрвати вештачка нација, јер око „80% хрватског народа чине покатоличени Срби, док су остали романско - германско - мађарска мешавина“. Финале свега је документ - наредба од 14. маја 1945. године, у коме се каже да сви католици у Хрватској морају бити Хрвати, без обзира на то како се лично изјашњавају. Тако се на један перфидан начин градила хрватска нација и њен језик, отимајући и присвајајући туђе. Углавном све на рачун и штету српског народа. Ваљда је и то један од разлога велике острашћености, пакости и мржње према свему што је српско. Јер, страшно је сазнање да у теби живи неко други, са ким не можеш да се избориш, па би да га убијеш на било који начин. Типично за конвентите!

Случај са **босанским језиком**, и не само језиком, такође је сложен. Босна је, иначе, у југословенској заједници, била специфична по свом националном саставу, јер су је чинила три народа: Срби, Хрвати и Муслимани (прво са малим

„м“ а касније са великим). Без икакве намере да некога увредимо, чињеница је да босански муслимани дуго нису могли да успоставе свој национални идентитет. То је и разумљиво ако се посматра судбина овог народа у њеном историјском контексту. Наука се слаже да муслимани, по свом генетском коду, припадају српском народу, делимично и хрватском, углавном у Цазинској крајини, Великој Кладуши, Бихаћу.

Одласком Турака судбина је наметнула многа искушења овом народу. У време турске владавине, тај део српског живља који је примио ислам, а везао је своју судбину за окупатора, одласком Турака нашао се у дилеми - ко су, шта су, како и куда даље? Познато је да Вук Караџић, када говори о Босни, говори о „Србима три закона“ (православни, католици и муслимани). А када Турци оду тамо одакле су и дошли, каже он даље, остаће Срби исламске вере, који ће бити како су им и њихови стари били. Судбину овог народа можда је најбоље сагледао и дефинисао Меша Селимовић у роману „Дервиш и смрт“. Он за босанске муслимане каже: „*Најзамршенији људи на свијету. Ни са ким историја није најправила такву шалу као са нама. До јуче смо били оно што данас хоћемо да заборавимо. Али нисмо постали ни нешто друго. Сјали смо на јола јуџа забезекнути. Не можемо више никуд. Оштрнути смо а нисмо прихваћени. Као рукавац што је бујица одвојила од мајке ријеке, и нема више ни тока ни ушћа, сувише мален да буде језера, сувише велик да га земља упије...*“

У тражењу свог идентитета босански муслимани су се испрва декларисали као Срби муслиманске вероисповести, па као „муслимани“ (са малим „м“, јер се сматрало да верска припадност не може бити и национална), затим као

„Муслимани“ и, након распада Југославије, као Бошњаци. Но, то није било довољно. Пошто су се, након одвајања, одредили као народ, пришло се дефинисању свих осталих прерогатива које би један народ требало да има. Наравно, у недостатку првих научних чињеница, фалсификовало се све до чега се дошло, и потурало као истина, идеолошки и политички филовано. Не треба ни рећи да је највише страдала српска средњевековна културна и историјска баштина у Босни, коју су новокомпоновани научни радници, приписали као „босанску“, „бошњачку“ и сл. Од свега се ту заборавило оно основно: да је Босна одувек била српска држава и да све што се у њој дешавало, припада српском народу.

Истина је да Бошњаци (исламизирани Срби), најсретнијим периодом своје историје сматрају окупаторску Отоманску империју. Исту ону империју која је, напуштањем Босне и Херцеговине, оставила 97% неписменог становништва. Због парцамија, мостова и купатила, Бошњаци не могу прежалити феудално уређење земље, мада је све то што је и изграђено, изграђено кулуком и новцем од харача обичних људи а не паша и бегова.

Посебно је индикативно настојање да се Босна прикаже као нешто посебно, што од вајкада, чак и од пре доласка Турака, припада данашњим Бошњацима и да се потпуно одузме и избрише из српске историје. Има неколико носећих историјских постулата којих се бошњачка наука слепо, грчевито држи и из њих црпи наводни континуитет бошњачког идентитета. То су: порекло од богумила и бошњаштво, босански језик и босанчица као босанско писмо (са акцентом на Повељу Кулина бана) и Босанско - турски (р)јечник Мухамеда Хеваје Ускуфија као доказа постојања посебног босанског језика, грб Котроманића.

Већ је речено да су сви, распадом Југославије, настојали да потру све заједничко из претходне државе али и историје, да почупају корене и себе прикажу као самосвојне, одвајкада независне и посебне. И данашњи босански муслимани (и они у Србији), бежећи од свог порекла, дошли су до „сазнања“ да им је порекло од богумила (код једног великог броја и од Илира). О томе су написане читаве књиге. Међутим што је више „доказа“ за ту тврдњу, све се у њу мање веровало. Прво и основно, заборавља се да су богумили само једна секта у хришћанству. Појавили су се у Бугарској, али су се проширили и на Србију, Босну, Македонију чак и на делове Ита-

лије. Нико не спори да је могуће да су неки богумили примили и ислам, али се не може никако прихватити да су се богумили „пребрали“ и, прелазећи у ислам, формирали неку другу нацију. Па и да је све тако, опет се мора знати да су они били Срби-православци а онда секта, коју је Немања прогонио као јерес. Међутим, заговорници ове теорије су све то пренебрегли, па су богумиле уздигли на ниво некаквог народа, чак пишући им име великим словом. Одређујући се као „Бошњаци“, упало се у мноштво замки, али се све svelo на то да сваки народ има право да се зове како он сматра и хоће. По мишљењу многих у Босни је на делу реприза прилика из времена аустроугарске окупације, када је Бењамин Калај (отац бошњачке нације), покушао да створи хибридни и нацију и језик, како би одвојио територије од Србије, а то је пропало већ 1907. године. Калајева управа је имала задатак да не дозволи да се код муслимана, одласком Турака, разбуди српска национална свест и да српске покрајине Босну и Херцеговину трајно искључи као фактор српског и југословенског уједињења. Калај је иначе, у почетку водио сасвим другачију политику у односу на Србе у Босни. Он је творац значајног дела „Историја Срба“, у којој каже: „У Босни и Херцеговини, иако има три вере, живи само један - српски народ“. Узгрета да напоменемо да је, по аустроугарском попису из 1910. године, у БиХ је живело 826.000 православних Срба и 612.000 муслимана. Калај је, по директиви, напустио своје ставове о српском карактеру БиХ и развио тезу о постојању посебног бошњачког народа, као носиоца континуитета босанске државности.

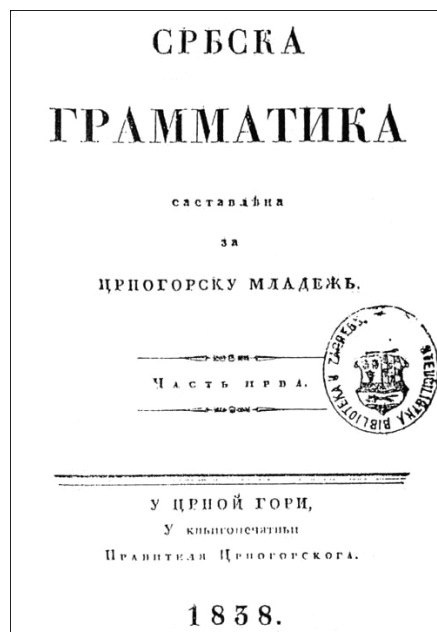
Око самог појма „бошњак“ има много нејасноћа, тумачења и дилема. Неспорно је само да је бошњаштво аустроугарска измишљотина (да не кажем пројекат), који је намењен унификацији Босне са циљем стварања јединствене босанске нације. Има ту још једна замка. Бошњаци су свесни да се, у колоквијалном говору, али и територијално - географски, под појмом „Босанац“, подразумевају и Срби и Хрвати, те да би они тиме остали без свог националног одређења, те су за себе одабрали посебан назив - Бошњак. У литератури се може наћи да су Турци бошњацима званично све исламизирани становнике на Балкану, те да је „бошњо“ био погрдан назив за покорено и исламизирано становништво и сл. Професор др Драгољуб Петровић, тим поводом каже да се „етнонимом Бошњак у некој претходној (и не тако давној!) фази босанске историје, означавао Србин из Босне (јер до пре стотинак година других народа, рекосмо, тамо и није било) и његово данашње везивање за нешто што се не може

довести ни у какву везу с исламизованим Србима може се означити као настојање да се промени национални генетски код...“ Мухамед Дурић, у вези са тим каже: „Заправо, све је почело и пре 1993, када је и званично за муслимане у Босни употребљен тај назив, а сада се опет о томе пише и говори. Не сећам се да је ико раније употребљавао назив Бошњак“. Др Мидхат Риђановић сматра да назив Бошњак „представља кукавичје јаје“ а да га је подметнуо академик Мухамед Филиповић Туњо.

С обзиром да су сви, распадом Југославије, прихватили правило да свака држава треба да има свој језик, дошло је до израстања *зайерака* на стаблу српског језика, од којих је један и тзв. босански језик. Ту су се јавиле а и даље трају бројне дилеме: како је могуће да се језик једне државе зове по држави а не по народу који њиме говори (јер не постоји нација босанац) и, у конкретном случају, како је могуће да се народ зове Бошњаци (јер су они прихватили

сви објективни лингвисти кажу да су српски, хрватски, црногорски и босански - један језик, а да је ствар оних који њиме говоре како ће га звати. Др Мидхат Риђановић, најугледнији бошњачки лингвиста, вели да су Срби, Бошњаци, Хрвати и Црногорци један народ јер говоре једним језиком а да су их међусобни сукоби натерали да свако својим националним придевом именује и „свој“ језик. И Риђановић као и Драгољуб Петровић, али и многи други, ово тумаче као покушај да Бошњаци називом језика створе унитарну Босну и босанску нацију у којој би владали они и њихов језик, који би наметнули и другим народима који у Босни живе - Србима и Хрватима. Језик Бошњака може само бити бошњачки јер га као таквог прихватају Бошњаци, али не и Срби и Хрвати, који свој језик зову српски, односно хрватски. Позивање на неку прошлост, такође не може бити аргумент. А најчешће је позивање на појаву тог имена кроз историју. Тачно је да се име босански језик помиње, али да се то једино може посматрати у територијално - географском смислу, јер се односи на Босну као одређену територију, а не на неки конкретан народ, који никада под тим именом није постојао. Босна је, иначе, једна од ретких држава која се не зове по народу који у њој живи. Просто зато јер је тај простор, и пре досељавања Словена, имао своје име које је добио по реци Босни. Други народи су, досељавањем, доносили своје име па су по себи назвали и територију коју су насељавали. Овде то није био случај. Често је позивање на тзв. Босанско - турски (р)ечник, Мухамеда Хеваји Ускуфија, који је штампан у Тузли 1631. године, као доказ да босански језик постоји пре српског, јер је први речник српског језика онај Вуков из 19. века. Прво треба рећи да се он у оригиналу зове *Magbuli-arif*, што у преводу значи „*Што се свиђа разумним*“. Негде се зове и српскохрватско - турски. Аутор све становнике Босне сматра једнородном браћом (*Ошца један, једна мати*/Прво би нам ваља знаћи). Тачно је да он у уводу употребљава назив *босански језик*, али више као територијалну а не неку националну одредницу, пошто у својим другим делима језик којим пише назива српским. Такође, често се истиче да је босански језик био службени језик на Порти, што је сасвим произвољно и нетачно. На порти је у 15. и 16. веку, званичан језик, поред арапског, персијског, и грчког, понекад и латинског, био српски језик.

Босанчица, која је само варијанта ћирилице, жели се приказати као посебно писмо а Повеља Кулина бана (1189) за коју се тврди да је писана босанчицом, сматра се најстаријим писаним спомеником бошњачке писмености. (Уз то, Кулин бан се сматра оцем бошњачке

тај назив), а језик босански? Потпуно је нетачно и лингвистички неприхватљиво да сваки народ има језик који се зове по њему. Бројни народи говоре језиком који није у сагласности са именом нације. Тако цела Јужна Америка говори португалским или шпанским, а не чилеанским, аргентинским или уругвајским; Средња Америка углавном шпанским, а не мексичким, панамским; Аустралија, Америка, Нови Зеланд енглеским, а не новозеландским, америчким и сл.

Бошњаци су, то се може видети, осетљиви и често увређени - зашто им се оспорава да свој језик зову онако како они желе, јер то право имају и други! Али, они који се језиком баве, добро знају да то није ни случајно ни наивно и да има своју позадину, без обзира што

нације!?). Међутим, чињенице су другачије. Истакнути лингвиста Вагрослав Јагић (који није Србин) каже: “Листина Кулина бана од г. 1189. прво (је) и најстарије, што би писано ћирилицом а српским језиком“. Пре свега Повеља није писана брзописним типом ћирилице, каква је босанчица, већ уставном ћирилицом, којом су писали православни Срби у Србији и ван ње.

Но, чињенице су, све што Бошњаци данас узимају као свој статусни симбол на чему граде свој национални идентитет, настало је у средњовековној српској Босни, много пре доласка Турака, ислама и сл. Такав је случај и са бошњачким грбом и заставом на којима су љиљани са штита Котроманића. Љиљане су Срби, као и друга знамења попут двоглавог орла и оцила, усвојили од Византије, јер љиљани имају велику симболику у хришћанству, симболизујући Богородицу, а чест су мотив на црквама, фрескама, новцу, гробовима. На новцу краља Милутина налазе се љиљани.

Према Европској повељи о регионалним и мањинским језицима, свако може звати свој језик својим именом, ако је тај језик другачији од језика који је званичан језик те државе. А лингвисти кажу да су два језика посебна само ако су различита по лингвистичким критеријумима, што није случај са српским, босанским, хрватским и црногорским. Они су исти по структурном принципу пре свега јер имају исти број

падежа, исте глаголе као и источнохерцеговачку основицу, а разликују се само у називима, у чему се слажу озбиљни лингвисти сва четири народа. Такође, сматра се да су два језика уствари један језик, ако имају 85% заједничких речи (лексику). Код ова четири језика тај фонд је 98%. Све упућује на опредељење да се „има све своје“ и да се један народ одмакне од другог, таман и вештачки, да би се доказао као аутохтон, посебан, самосвојан, историјски...

Босански језик је ту понајдаље отишао. Он се нашао у процепу између хрватског и српског, па, ваљда бежећи од српског као већег зла, очигледно се приклонио хрватском. Кроатизација тог новог језика је више него очигледна. Посебну причу чини настојање да се латиница прикаже као босанско писмо, мада у првој одредници „Писмо“ „Правописа босанског језика“ пише да су „писма босанског језика латиница и ћирилица“, а то ни историјски нема утемељење.

Морам се, накратко, осврнути и на босански језик код Бошњака у Старој Рашкој (Санџаку). Србија је несмотрено, за време министровања Слободана Вуксановића, међу мањинске језике уврстила и босански језик, који Бошњацима у Србији даје право да га користе у срединама где је њихов број 15%. Наравно, то је учињено без консултовања са Институтом за српски језик, САНУ, Филолошким факултетом, Матицом српском. Када је чаша прелила, многи

су се огласили. Одбор за стандардизацију српског језика при Српској академији наука и уметности, оштро је реаговао саопштењем: “Назив бошњачки језик одговара називу бошњачки народ, док би босански језик одговарао термину босанског народа, а такав народ не постоји. Према томе, у српском језику једино је могуће језик Бошњака, који је варијанта српског језика, звати ‘бошњачким језиком’“. Неки лидери Бошњака су то злоупотребљавали до невероватних граница. Поред тога што траже наставу на босанском језику у школама, уџбенике, траже и преводиоце за босански језик у судовима, због чега је велики број предмета био блокиран по судовима у Рашкој области. Када су преводиоци коначно обезбеђени, нико их више није тражио. Очигледно - спрдња са државом. Но, ипак, настава на босанском језику се изводи у школама у Сјеници, Тутину и Новом Пазару. Последице овога могу бити катастрофалне, првенствено за саме Бошњаке. Упркос огромним притисцима да се то учини и у Пријепољу, није се успело, јер се родитељи ученика нису за то изјаснили.

Све у свему, све је усмерено у једном правцу а суштина је у следећем: сугерише се да су Бошњаци једини аутентичан народ у Босни, а да друга два нису. Уосталом, и савремени бошњачки политичари редовно иступају са тезом да су „Бошњаци једини народ у Европи који нема своју државу“.

СВЕТИ САВА

Одакле оволико страданије
што се из века у век преноси,
шта нас задеси
нико не зна,
те је још црње
те се у већу морију ствара.

Молимо се нашим свецима
молимо се Светом Сави
пожури се, Саво Свети
избави нас
јади велики
рабе твоје обузимају
-кликће калуђер Милешевац
Још из давног века
те се и данас чује.

Пожури се, Саво Свети
у невољи да нам се нађеш.
А може бити да си био
може бити да си нас тражио
може бити да нас ниси позно.
То ће бити
чим те нема.
Не нађе нас
ни нас ни наше вође
што нам све избличеше
те ни орли немањићи

не личе на себе
те на круни чаме.
Не нађе нас
у нашим градовима
где нас је оставио.
Прогнаше нас Саво Свети
прогнаше нас преварене
проганше нас из својих кућа
у бежанију натераше
и они са југа
и они са севера.

Ко је имао камења
каменом се на нас баци
ко је имао авиона и топова
удри по нама мученицима.
Најгори је био осмех
осмех моћника
из небеских висина.
Нама ништа не опростише
ни оно што смо учинили
ни оно што нисмо учинили.
За све нас оптужише
на хиљаде година осудише
Другима све дадоше
све допустише.
Ми поражени и прокажени
Ми понижени и изопштени

вучемо се по деценијама
од века до века
не би ли се од страданија опоравили.

Оче Саво Свети
сигурно нас ниси позно
а како и би
кад смо се упарадили
хоћемо у ебену Европу
као да смо у Африци
па хоћемо овде где смо,
а они, све један
ушли у нашу кућу
па газдују ко да је њихова.

Молимо ти се Госпоре
Молимо ти се Оче Свети Саво
да нам помогну сви свети
да прогледамо
да видимо где смо
да видимо пут где ћемо
да видимо како смо доведе дошли
ко нас доведе доведе
ко нас браћу завади
ко ће нас одавде извући
ко други но ти
Оче Саво Свети.

Миленко Гемаљевић

Професор Драгољуб Петровић каже да је „најболнији заперак српског језика израстао у Црној Гори“, где се, изненада, појавио и **црногорски језик**. То се може сасвим прихватити, а то се најмање очекивало. Црна Гора је одувек сматрана „српском Спартом“, нико никад није доводио у сумњу да је то један народ са Србима у Србији, били смо „два ока у глави“, спајала нас је једна црква, историја, језик, родбинске везе. А онда је, бар у Црној Гори, почело све изнова. Одвајањем од Србије, о чему не треба трошити речи како је текло, покидане су вековне везе, а све се почело изнова градити на дистанци од Србије, расрбљавање је узело толико маха да је често прелазило у отворену мржњу. Наравно, не треба све генерализовати, већина народа у Црној Гори остала је наклоњена и везана за Србију. Актуелна власт је била носилац идеје „монтенегризације“. Испоставило се да нисмо исти народ, да нам историја није ни приближно иста, ни писмо, ни језик, црква, књижевност... Узалуд се доказивало да историјска истина није таква, да постоје чињенице, докази, књиге. Ништа од тога. Монтенегрини су постали тумачи свега, Дукљанска академија је постала водећа интелектуална снага, а распои Мираш потглавар тзв. Црногорске православне цркве. Нова држава се градила на лажима и мржњи према свему што је српско, а за то се увек нају изроди.

Од Другог светског рата до 1991. године, званичан службени језик у Црној Гори био је српскохрватски, јер се већина грађана на попису изјаснила да говори тим језиком. Од 1992. године, у Уставу је записано да је то српски језик, ијекавског наречја. Касних деведесетих и почетком 21. века, јављају се организације и појединци који заговарају црногорски језик. На последњем попису из 2011. године, 36,97% грађана се изјаснило да им је матерњи језик црногорски, а 42,88 да је српски. Истовремено, 28, 73% се изјаснило као Срби, што упућује на закључак да се и 14% Црногораца изјаснило да им је српски језик матерњи. Затим је из употребе избачен термин „српски језик“ а уведен „матерњи - црногорски - српски - хрватски - босански“ а све под изговором да се оствари језичка равноправност свих који у Црној Гори живе. Но, иако се већина изјаснила да говори српским језиком, Устав Црне Горе је 19. октобра 2007. године дефинисао да је званични језик Црне Горе - црногорски.

Да би се црногорски приказао као посебан и различит језик, морало се то некако и конкретно доказати. А то није могло без научне потпоре, а опет, те потпоре није било. И, онда се пришло тражењу и измишљању разлика, које су сасвим периферне, које у том или сличном облику постоје и у другим јужно-

словенским језицима, који су се некад звали једним именом - српскохрватски. Ударило се, прво, тамо где је највидљивије - на азбуку! Уведена су два нова слова (предлог је био три), која су, по „реформаторима“ црногорска специфичност: Šš и Žž – у латиничној и ћириличној варијанти, где је Š-меко сј: šedi, šutra, šekira, ošetiti, šeme, а Ž-meko зј-ізести, ізутра, кожіји. Зар треба рећи да су ова „слова“ већ постојала у свакодневној комуникацији, посебно у тзв. народним говорима, како у Србији, тако и у Црној Гори.

Наравно, Хрвати су ово насиље, које се отворено спроводило над српским језиком, радо прихватили и подржали. Они пишу да је „занемаривању и нестајању црногорског језика највише допринијело непостојање три додатна знака која уједно и чине посебност међу осталим балканским језицима: Žž, Šš, Dz“. (Dz је то треће слово које је било предложено, али засад није ушло у нову азбуку, а уствари је меко „З“: zavala, zega, zamantati...)

Као битне карактеристике црногорског језика, наводе се и ове разлике:

- Црногорско јотовање, где д+ј увек дају Ђ: ђед, ђевојка, ђеца, овђе...
- Аналогија постоји и код с+ј који се спајају у Ћ: шћети, ћепаница...
- Уместо локатива у свкодневном говору се употребљава акузатив: Живи у град, Вода у крш...
- Посебност у морфологији црногорске ијекавице: тијех, овијех, тијема...
- Посебност у фонологији ијекавице: нијесам, сијено, бијело...
- Личне заменице: ја, ти, себе, у генитиву, дативу, акузативу и вокативу имају наставак „е“, па се говори: Дај мене ту столицу, Тебе ће вврнути они друг.

Затим се наводе разлике у лексци, коју чине, углавном, локализми, архаизми и туђице, што није специфичност тзв. црногорског језика, јер их имају сви говори на подручјима бившег с-х језика, од оних у Војводини, Лици и Кордуну, Далмацији, Врању, Лесковцу и Пироту, Рашкој области... али нису означавани као посебни језици. Ево неких „примера“ који су у лексичком смислу наведени као посебност тога језика: машице, цијећ, чоек, поњава, подина, зађевице, лупеж, коког, брав, аљине, дирек, рака, ножице, љеса, појата, тица; затим глаголи: цјеливати, уљећи, дробити, тријебити, заруђети, искати, вврнути...

Да поменемо да је, према попису из 1909. године, 95% становништва Црне Горе говорило српским језиком, 1931. године 94%, а 2003. године 60%. Временом је (2006), из страха и под невиђеним притисцима, прво Црна Гора насилно одвојена од Србије, да би се при-

шло и кидању свих веза које су вековима постојале.

Није спорно да су Црногорци увек држали до своје државности, јер је црногорска државност веома стара и у њу је, вековима, много уложено. Али је истина и то, да се у Црној Гори увек говорило српским језиком, што је и одређивало њено национално биће. Комунисти су први почели са одвајањем Црне Горе и формирањем црногорске нације, а довршили су је управо они који су се, у једном времену, изјашњавали као највећи Срби. То се може објаснити чињеницом да је Црна Гора мала држава, да је њоме лако владати и управљати, да је све повезано на племенској и клановској основи и да је најбоље претворити је у приватну државу, што у суштини и јесте. А да би се то остварило, најбоље је не имати ни са ким ништа заједничко, наметнути се као господар који у својим рукама држи све.

Поред насиља над језиком, на делу је насиље и над Српском православном црквом, опет са циљем да се избаци назив „српска“, да се отму светиње и устолочи распои Мираш Дедајић, који је своју тзв. Црногорску православну цркву регистровао као невладину организацију у Полицијској станици на Цетињу. Из књига су избачени српски писци, а на њихово место убачени анонимуси и медиокритети, не само Црногорци, него и други, који су власти подобни. Иако је означено да су латиница и ћирилица званична писма тог новог црногорског језика, ћирилица је скроз у запећку, а латиница доминантна и свуда присутна. Националне мањине, које живе у Црној Гори (Албанци, Хрвати, Бошњаци) су сасвим признате, имају своја удружења, емисије на државној телевизији, наставу и уџбенике на свом језику, партиципирају у локалној и државној власти, али је то право српском народу потпуно ускраћено. Где год је могуће, траже се и кидају историјске везе са Србијом, па се тако све везује за Дукљу и преднемањички период, а Немањичи се, о чуда, проглашавају - за окупаторе. Ни Његошу нема мира. Поред тога што су га прогласили за „геноцидног песника“, маргинализован је у школским уџбеницима, а сигурно је сметња и то што се одредио као Србин.

Све ово говори да је онај део српског народа, који је распадом Југославије остао изван граница Србије, итекако угрожен у свим сферама свога битисања. Рад државе Србије на плану заштите права и интереса српског народа у новонасталим државама, мора бити много већи и озбиљнији него до сада. Не сме се у име неких „добросуседских односа“ и незамерања, жртвовати властити народ, који је већ довољно жртвован.

Љубомир Шуљагић

ПРВИ СРПСКИ СВЕТАЦ И СВЕТИ КРАЉ – ЈОВАН ВЛАДИМИР

Православни Светачник је свеобухватан¹ а Српска православна црква подуку о хришћанским и српским светитељима чини кроз календарска кратка Пролошка житија. Тако је 22. мај посвећен, на првом месту, Св. мученику Василиску, а потом, Св. мученику Јовану Владимиру краљу српском, Другом Васељенском Сабору и Св. праведном Мелхиседеку цару Салимском.²

Свети Јован Владимир: „Беше од рода кнежевског из Захумља. Деда му се зваше Хвалимир а отац Петрислав. Као владар мудар, милостив, кротак, девствен и храбар. Уердно се Богу мољаше и драговољно цркве зидаше и помагаше. Али имађаше тешке борбе изнутра и споља; изнутра са јеретичима и богумиљима, а споља са завојевачима: царем Самуилом и царем Василијем. Самуило га преваром зароби и баци у тамницу. Када тамноваше јави му се ангел Божји и предсказа му, да ће скоро биити ослобођен тамнице, али ипак да ће мученички скончати. Познавши га боље Самуило га заволи и даде му своју кћер Косару за жену. Када умре Самуил зацари се син његов Радомир. Но двојуродни брат Радомиров Владислав уби Радомира, па онда дозва на превару Владимира те и овога посече, 1016. год. Мошти овога светог краља мученика почитају нетљене у његовом манастиру код Елбасана и на њима се кроз векове, а дан дањи дешавају многобројна чудеса. 1925. год. подигнута је црква овоме крунисаном мученику код манастира св. Наум, као ктитору овог славног манастира“.

У старим хагиографијама српских светих, али и новијим, присутна су општа места а сматра се да су намена и циљ житија остављали мало простора за историјска казивања. С тим у вези, примећено је да сви текстови биографија и хагиографија служе успостављању или учвршћивању култова светих владара и црквених прелата: „Они сликају у исто време иконе... (које) имају иза себе блештаво златну позадину. Да би смо дошли до чињеница морамо издвојити и одстранити оно што личи на иконе и легенде... Побожној легенди... је потребна историјска критика“.³ Међутим, многи аутори су се сложили да „на малом простору“ обилују историјским подацима

али нису „само драгоцен историјски извор“.⁴

Духовна и световна биографија краља Владимира и светог Јована Владимира уобличавана је све до новијих времена. Давно је примећено да о њему као историјској личности има мало аутентичних извора. Основни извор чине скоро савремена сведочанства византијског чиновника Скилице који дознајемо преко Кедрина, крајем XI или почетком XII века. За краља Владимира каже да је био „мужаствен, човек правичан и мирољубив и пун врлина... Владимир био ожењен ћерком Самуиловом... како је Владислав дигао с овога света сина Самуилова Радомира... како се Владимир преварио клетвама које му је Владислав слао преко архиепископа Бугарске Давида и како га је тако Владислав докопао и мало потом погубио... како су Драч били узели Бугари, и како га је после заједно с облашћу Самуило уз Косару уступио Владимиру... када је Владимир погубљен, видимо како је његов убица Владислав пошао да и Владимирове земље заузме и како је пао под Драчем, који као да је опет био у рукама грчким, и сам смрт нашао“.⁵

Најзначајнији домаћи извор представља *Лейоис йоја Дукљанина* који је настао у XII веку и у многим тачкама потврђен у Скиличином сведочанству и „не показује се као легенда него као историја“. Дукљанин сведочи „многи људи, мучени разним болестима оздравили су над Владимировим гробом“. Дукљанин упућује и на (старији) извор који је користио: „А ко жели да зна које је и какве врлине и чуда Бог благоволео да изврши кроз блаженог Владимира, слугу свога, нека прочита књигу о његовим делима, у којој су дела његова по реду описана, и увериће се доиста како је тај свети човек био једног духа са Господом, и како је Господ у њему становао“.⁶ На овај начин нас Дукљанин кроз свој историју обавештава да је краљ Владимир био већ свети и да је користио његово свеобухватно Житије. Али, Скилица, Кедрин и Дукљанин га знају само као краља Владимира. Зашто и када је прозван краљ Јован Владимир и да ли је он, уопште, био краљ?

Једна много познија грчка писана легенда о светом Владимиру, из 1691. године, даје његовој биографији данашњи хагиографски облик, са збрканим историјским подацима, са сазнањем о Владимировом манастиру код Елбасана у данашњој Албанији и која га назива Јованом Владимиром. Из тих разлога је албанско становништво прозвало овај манастир где почитају његове свете мошти само именом Св. Јован, односно, на свом језику Шин-Јон. На Владимировој гробници из познијег времена су постављени тројезични натписи који тврде да је „краљ у лову са три великаша видео орла са пречасним крстом, како је орао стао и краљ с великашима сјахао да се поклони појављеном крсту“. Утврђено је да су натписи преузели делове неке легенде. Над јужним вратима цркве Св. Јована Владимирове налази се натпис на грчком језику који тврди да се зна како је храм до темеља био срушен у земљотресу у време власти над „земљом Арбанском“ Карла Топија који је по „крви рођак краља Француске“, да га је од темеља обновио и саградио већег од предходног, 1381. године. Натпис на латинском помиње и господара Ђорђа, сина Карла Топије. Натпис на српском је последњи и из њега се још сазнаје да је Карло Топија цркву градио од 22 до 24 године свога владања.⁷ Ако је црква у земљотресу страдала до темеља поставља се умесно питање шта је било са гробницом, животом и моштима Св. Владимира? Нема сумње да су претрпели знатне штете и да је данашња гробница још новија.

Легенда око Елбасана и из манастира Св. Јована Владимира тврде да га је саградио сам Владимир на основу божије промисли. Владимиру је ловећи у шуми показано место за градњу цркве од неког орла који је носио крст на глави. Када је Владимир погубљен одсецањем главе он је узео у руке своју главу и јашући однео сам своју главу у свој манастир. У овој легенди, дакле, нема никаквог помена о преносу мошти из Крајине иако се помиње Краин. Легенда каже да је Косара узела тело Владимирово и донела на место које се зове Краин, где му је био двор, и ту га положила у цркви Св. Марије. Народ између Струге и Елбасана верује да је на брду Чафа Сан – Света Глава - била црква у којој је посечен краљ Владимир. Новаковић сматра да су се Владимир и Косара настанили у неком месту између Охрида и Скадра када им је цар Самуило вратио његову земљу и дао на управу и област Драчку. По његовом мишљењу најјача потврда да је Владимир одмах

1 Х. Столић, Православни светачник, том 1, Београд 1988, стр. 458-459.

2 Николај епископ, *Охридски пролог*, Ваљево 1991, стр. 385-386.

3 F. Kampfer, *Warum und wie wurde der furstensonh Rastko zum monch Sava?*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 35, 1-2, Београд 1969, стр. 77, 81.

4 Ђ. Трифуновић, *Житије светиога кнеза Лазара*, Београд 1989, стр. 23.

5 С. Новаковић, *Први основи словенске књижевности*, прир. Т. Јовановић, Београд 2002, стр. 198-199.

6 *** *Ljetopis popa Dukljanina*, Е. Пећчић, Вар 1999, стр. 73. О Владимиру види исто од 65. до 73. стране.

7 С. Новаковић, *Први основи словенске књижевности*, стр. 226-227.

сахрањен код Елбасана је у томе што се само на тај начин „може објаснити тако савршено ћутање свих наших старих историјских извора о њему... Што је он тако потпуно ишчезао, ја баш и објашњавам тиме што је тело његово остало у његовој привременој драчкој области...“⁸ И данашње перцепције кажу да је он у средњем веку мало био присутан код Срба.⁹

Манастир Светог Јована Владимира је поново пострадао од земљотреса средином XIX века. О његовој обнови говори натпис на грчком језику над улазним вратима: „Храм Светог Јована обновљен је за време високопреосвећеног митрополита драчког господина Прокопија од остављених средстава из махале Кастро у Елбасану благопочившег митрополита драчког Висариона, а старањем и надгледањем епитропа г. Спиридона Хувка, Елбасан 1. марта 1901. године“.¹⁰

Службу светом Јовану Владимиру, коју је приредио митрополит драчки Козма на грчком језику, штампао је у Венецији 1690. године Јован Папа, родом из Елбасана. Служба је писана на основу сачуваних причања из Драча, Охрида и предања која су баштињена у манастиру Шин-Ћон. И хиландарски монаси Лука и Партеније су у Венецији, 1802. године, штампали *Службу светом Јовану* која ће бити унета у *Србљак* објављен 1861. године. У *Служби светом Јовану Владимиру* истиче се његова сличност са светим Јованом Крститељом, да је словенски и албански штит, да је израстао од Словена и од српског рода, да је албански свети и да је видео чудесно знамење крста као свети цар Константин.¹¹

Тек у XIX веку до занимљивих података о краљу Владимиру дошао је И. Јастребов при истраживању цркве Богородице Пречисте Крајинске код Скадра. Пречиста Крајинска се помиње у изворима 1417. године. Јастребов је сазнао на терену да је у цркви Св. Марије био сахрањен „краљ“ Владимир, кога је убио бугарски „краљ“. Сахранила га је супруга Косара, кћи бугарског „краља“ Самуила, и основала женски манастир у коме се и сама замонашила. По својој жељи је и сахрањена „испод ногу свога мужа“. Народно предање говори да је ту био и Владимиров двор. Имајући све ово у виду Новаковић је претпоставио да су његове мошти пренете из Крајине у цркву код Елбасана од стране Топија око 1380. године.¹² Међутим, Дукљанин тврди да је у цркви свете Марије у „месту

званом Крајини“ сахрањен Петрислав, отац Владимиров.¹³

У цркви Пречисте Крајинске је чуван крст који је био послат од стране бугарског „краља“ Владислава српском „краљу“ Владимиру којим се закleo да му неће учинити никакво зло. Овај крст је род Мрковића износио на планину Румију и у цркву Св. Тројице. Пошто су се Мрковићи из Крајине исламизирали они су отели крст који су они и даље носили на Румији. Из тог разлога су православни Крајинјани престали ићи на овај празник.¹⁴ Обичај изношења крста светог Владимира на Румију је настављен о Духовима из села Вељи Микулићи све до 1946. године. Обичај је обновљен крајем XX века.

Нема сумње, највише икона са приказом светог Владимира било је у православним црквама у Албанији, којима се изгубио траг, и око Охрида. Живот светог Јована Владимира илустрован је у цркви манастира Шин-Ћон где су чуване његове мошти. У цркви Св. Наума на охридском језеру је насликан са седмочисленцима а на иконостасу са Св. Марином, 1741. године. Народна предања приписују краљу Владимиру изградњу многих цркава: Богородичина Крајинска, манастир Св. Јована у Елбасану, Св. Јована Бигорског, манастира Арденице у Албанији, цркве светог Владимира у Улцињу и манастир Св. Наума на Охриду.¹⁵

Постигнут је широк консензус у науци да су у култ Светог краља Владимира уткане и три легенде. Прва је о анђелу-војнику који је у лику краља Владимира убио цара Владислава. Друга је о јављању змија на брду Облику у време када се краљ повукао пред нападом далеко надмоћније бугарске војске. Ујед змија са брда Облик је био смртоносан али је Бог учинио чудо и оне су постале безбесне. Трећа легенда је легенда о заклетном дрвеном крсту који је краљу Владимиру послао цар Владислав. Овај крст се и дана износи из села Вељи Микулићи у крај Мркојевићи између Бара и Улциња и на планину Румију на празник Духови при чему у тој свечаности учествују православни, католици и муслимани.¹⁶

Од обнове Српске патријаршије, 1919. године, култ светог Јована Владимира, добио је високо место у српској националној и верској свести али и у наднационалној, интерправославној екумени. О томе понајвише говори *Беседа о светом краљу Јовану Владимиру* коју је одржао у Београдској саборној цркви на Крстопоклону недељу владика Николаја, потоњи српски свети: „Но крстоносци

нису само сељаци и жене; крстоносца је било и има и међу највећим, најмоћнијим и најчувенијим људима овога света. Један од таквих у историји српског народа био је и свети краљ Јован Владимир. Од почетка па до краја свога земнога живота он је трпеливо и драговољно носио крст свој, најпре лак, па све тежи и тежи, док најзад није примио и најтежи – крст мученика... Тамо око Елбасана, где сада лежи у покоју чудотворно тело светог Краља, постоји међу Арнаутима ова изрека: теже је Богу служити него челик грести! Тешко је утврдити, да ли је ова изрека постојала у време краља Владимира или су је људи створили доцније мислећи на крстоносни живот овога свога светитеља... Два човека, као два љута риса, крвили су се у то време о власт на Балкану... Самуил, цар македонски, и Василије, цар византијски... Сви су они водили гнусну потајну борбу против душе српскога народа, сипајући у ту душу кап по кап отрова. Владимир је знао ценити, како веру православно, тако и јединство веровања народа његова... У овој борби краљ Владимир се није служио оружаном силом... Ако је икоме у овоме свету тешко постати светитељ, то је, ваистину, тешко једном краљу. Бити краљ, и постати светитељ – ево чуда човечјег херојства и Божје благодати!... За мене је јасно, да као што су мошти светог Владимира целокупне очуване, тако су очувани кроз сву историју нашу и сви крстови његових мука и патњи кроз овај живот... Ако овакве људе даје висока цивилизација једног народа, онда је српска цивилизација пре девет stoleћа морала бити врло висока... Времена најтежих крстова у једном народу времена су најплоднија у светитељима, у херојима Духа Светог, јер светитељи су слатки плод горких времена. Светитељима Бог као медом заслађава горчину намучених поколења. Зато су светитељи, истину, велика и дивна тековина једнога народа... О светитеље се отимају народи... Светитељи су заједничко добро свих народа... Карађорђе није подигао устанак ради ослобођења само Срба... Лазар није пао на Косову за Српство него за Крст часни и слободу свих народа на Балкану. Душан није журио к Цариграду, да одбрани Србију, него да одбрани Балкан. Свети Сава био је богомдани мелем и утеха свима народима од Босфора до Јадрана. Па краљ Владимир!“¹⁷

Преко првих и потоњих светих владара државе и цркве успоставила се свеукупна светост крви и лозе Немањина колена. Први српски свети владар био је Јован Владимир чија је светост заснована на раном типу добровољног жртвовања попут руских кнезова мученика Св. Бориса и Гљеба: „Боље да ја један страдам него толико других људи“. Изговори

8 *Истио*, стр. 231-233.

9 С. Милеуснић, *Свети Срби*, Београд 2002, стр. 17.

10 *Истио*, стр. 18.

11 *Истио*, стр. 17-18.

12 С. Новаковић, *Први основи словенске књижевности*, стр. 228.

13 *** *Лјетопис рора Дукљанина*, стр. 65-66.

14 С. Новаковић, *Први основи словенске књижевности*, стр. 229.

15 С. Милеуснић, *Свети Срби*, стр. 19.

16 *Истио*, стр. 18.

17 *** *Владика Николај – изабрана дела*, Београд 1997, стр. 261, 263-266, 269-270, 274.

ривши сличне речи: „Боље је, браћо, да ја дам своју душу за све вас...“ уз ове речи пострадао је и Јован Владимир.¹⁸ Имајући у виду култ Јована Владимира и идеологију светог краљевства на Западу поставило се питање о коренима култа великог жупана Стефана Немање – Св. Симеона. Одређени утицај традиције култа Св. Јована Владимира на успостављање новог владарског култа никако се не може одбацивати, али ако се има у виду искључиво одсуство узурпације престола од стране претендента који није краљевски потомак, аутократски карактер власти, саветодавна улога црквено-државног сабора и сакрализација владара уз одобрење Српске цркве „више упућује на појам владара-монарха западног типа“.¹⁹

После пропасти најстарије српске династије Властимировића, после смрти кнеза Часлава Клонишировог и његовог рода, после великог пораза у борби са Угарима, 943. године, појавила се нова кнежевска породица којој припада дукљански кнез Владимир. Кнез Владимир потиче од Хвалимира о коме мало шта зна поп Дукљанин. Хвалимир је имао три сина: Петрислава, господара Зете; Драгимира, господара Захумља и Травуније и Мирослава, господара Подгорја. Драгимир је са ћерком Љутомира, жупана Рашке, имао сина Стефана Војислава који ће Србију ослободити власти Византије и бити родоначелник династије Војислављевића. Владимир је био син најстаријег Петрислава. Сматра се да је Владимир рођен 995-998. године, а да је пострадао 22. маја 1016. године. Владимир је био ожењен Косаром – Теодором, као што је већ речено, ћерком македонског цара Самуила и Агате Хрислили, чији је отац био заповедник Драча. Остало је мало запажено да су Владимир и Косара – Теодора имали кћер која је била удата за српског кнеза и краља Михајла Војислављевића, сина Стефана Војислава и нећаке цара Самуила. Заправо, супруга Стефана Војислава је била кћи Радомира који је био најмлађи син цара Владислава. Владислав је, мора се подсетити, био син Арона, једног од Самуилових браће кога је он убио. Врло важно је знати и да је Арон био ожењен сестром византијског цара Василија II, онога истог који је победио Самуила. Дакле, Михајло је био у првом браку ожењен са ћерком (Теодором?) Владимира и Косаре а у другом браку са нећаком византијског цара Константина IX Мономаха. У принципу, Михајло и Владимировића кћи су били рођаци, али нису били родоскрвни по оновременим правилима цркве. Михајло је био четврто колена а његова супруга пето од Хвалимира.²⁰

18 Б. Бојовић, *Краљевство и светлост*, Београд 1999, стр. 267-268.

19 *Истио*, стр. 332-333.

20 Ж. Андрејић, *Светија српска лоза*, Рача

Најзад, у овом сложеном династичком колоплету и везама са словенско-македонском владајућом династијом и победничком византијском династијом цара Василија јасно се назире судбина зетског и драчког „краља“ Владимира. После Самуилових пропасти, победе византијског цара Василија II и доласка на власт његовог сестрића Владислава и судбина „краља“ Владимира била је запечаћена. Владимир је погубљена а Косара - Теодора се замонашила. Када је цар Владислав дошао да заузме земљу краља Владимира пред Драчем му се, за вечером, појавио наоружани војник - анђео у лику Владимира и убио га. Шта је све Дукљанин прећутао? Не би смо били

далеко од истине ако претпоставимо да је неки Владимиров рођак или син извршио чин освете. Уосталом, када је Самуило одвео у Преспу и утамничио Владимира а потом га оженио са ћерком Косаром – Теодором овај је већ био извесно време на власти у Зети а владао је и Подгорјем које је добио од стрица Мирослава јер овај није имао деце. Владимир је владао Зетом а потом и Подгорјем све до почетка XI века: „У то време, када је Владимир већ био младић и владао на престолу оца свога“. Реално је било да се после напуњених 14 година и стицања пунолетства Владимир ожени неком непознатом о којој Дукљанин из неког разлога не говори или се у његово време, крајем XII века, није ништа знало, и да је у том браку имао сина. Могао је, шта више, имати и више деце.

Крајем X и почетком XI века Византија је успела да уништи Прво бугарско царство и његове династије. Бугарска је подељена у три византијске теме: Бугарска, Перистрион и Македонија и у следећих, скоро, 200 година неће се воспоставити. Од некадашње српске кнежевине Мораве – Источне земље - Византија ће формирати своју тему, прво, под именом Морава а потом Србија. Али, за све то време, понекад вазална а понекад самостална, грубо речено, западно од Ибра,

2011, стр. 91, 140.

постоји Србија. Србија и њене династије нису се одрекле права на те своје Источне земље а њени владари су потпору у томе тражили и кроз династичка права која су остварили женидбама са бугарским династијама.

Своја велика права на македонски и бугарски престо Војислављевићи су заснивали преко кћери Косаре и унуке цара Самуила која је била удата за кнеза Стефана Војислава али и преко Самуилових унука, кћери Теодоре – Косаре и српског краља Јована Владимира, светог Јована Владимира, удате за српског краља Михајла. Најмлађи Михајлов син Бодин је, 1073. године, проглашен и за цара Бугарске у Призрену. Рашки жупан Марко био је ожењен сестром бугарског цара и српског краља Константина Бодина Петра III, заправо ћерком краља Михајла и његове н. н. супруге, ћерке Јована Владимира и Косаре. Рекли би смо, на тај начин светост лозе Војислављевића успостављала се преко Св. Јована Владимира Мироточивог. На та светородна права се позивају и тзв. Вукановићи и Немањићи. Тако је Стефан Немања II Првовенчани, 1215. године, пренео мошти Св. Јована Владимира у Драч, а потом у манастир Свети Јован код некадашњег Коњуха а данашњег Елбасан.²¹ Са Војислављевића је остварио родбинске везе још рашки жупан Љутомир удатом своје кћери за Драгимира, сина Хвалимировог.²²

Постоје тумачења и да је канонизација кнеза Лазара почетак новог династичког култа и чини „откриће“ да је тиме дошло до стварања „нове димензије ‘мистичне државе’ испуњену у виду једног процеса који се може означити као почетак демократизација посвете. Светост сада може да припадне људима који су умирални мученичком смрћу за веру и отаџбину“.²³ Кнез Лазар је био и остао само „некадашњи високи достојанственик на двору цара Душана“ али је, гле чуда, „добио подршку цркве, чиме је постао њен кандидат за наследника посленемањићке династије“.²⁴ Посвећивање Душановог потомка, кнеза Лазара, ради тога се морало заснивати на новом моделу, не на благодати већ на мучеништву. Тај модел мученика оживљен је у жртвеном обрасцу српског кнеза мученика, Јована Владимира.²⁵

Живојин Р. Андрејић

21 С. Милеуснић, *Свети Срби*, Крагујевац 1989, стр. 10-15.

22 Д. Спасић, А. Палавестра, Д. Мрђеновић, *Родословне табле и зрбови...*, стр. 28.

23 Б. Бојовић, *Краљевство и светлост*, стр. 247-248.

24 *Истио*, стр. 249.

25 Ж. Андрејић, *Светија српска лоза*, стр. 65-66.

140 година од Јаворског рата

БОЈ У РАДОИЊИ

Вишевековно ропство, сурова експлоатација и зулуми турске власти довели су до крајње заострености хришћанско-турских односа у европским провинцијама отоманске Турске. Устанак је 1875. године букнуо прво у Херцеговини (Невесинска пушка), потом Босни и деловима Старе Србије (Бабинска буна). Србија и Црна Гора, по саветима Русије, нису хтеле ући у отворени сукоб са Турском већ су покушавале дипломатским путем и политичким средствима утицати на положај потлаченог народа у побуњеним крајевима. На крају је велики притисак јавног мњења обе државе увео у рат.

Српска војска је наступала на три главна правца: нишки, дрински и ибарски. Стратегију су више кројили политичари него војници што ће резултирати крахом Србије у овом рату, а од погубних последица спасиће је руска интервенција код Турске.

На ибарском правцу главна линија дејства требао је бити потез Јавор-Сјеница, под командом генерала Заха, док су потези долином Ибра и према Новој Вароши били помоћни. Помоћном колоном за ослобођење Старог Влаха на правцу Увац-Нова Варош командовао је архимандрит Нићифор Дучић и њу су сачињавали устаници који су, после пропасти Бабинске буне, пребегли у Србију.

Како су главне борбе на Ибарском правцу вођене на планини Јавор то је овај турско-српски рат остао познат као “Јаворски рат”. Већ првог дана рата показало се да ће бројчана премаћност турске војске, њени добро утврђени и брањени положаји као и одсуство садејства црногорске војске битно одредити резултат рата на овом правцу. Срби су доживели пораз на Калипољу и само ће одважност њених официра, какви су били мајор Илић, потпуковници Борисављевић и Вукосављевић, однети превагу над турским плановима да пробојем фронта према Ивањици продру за леђа српским снагама на главном војишту према Нишу.

Једино је архимандрит Дучић у свом продору заузео Нову Варош али је устукнуо пред шанцима на Бабића брду и турској војсци која је из два правца хитала у помоћ. Иако је на кратко пресекао “босанску цаду” морао се са својим “ушастима” повући према Радоињи где је поразио турску војску која је надирала од Бање и Нове Вароши.

Сва ова збивања, она која су му претходила и потоња на најбољи начин описао је у историјској студији “Устанак у западном делу Старе Србије 1875-1878” познати завичајни истраживач, Вукоман Шалипуровић.

У наставку дајемо одломак који се односи на бој у Радоињи.

Дучић распореди свој Кор за борбу. Док Мустај-паша не беше кренуо из Бање, преведе батаљоне на десну обалу Увца, те ископаше ровове које би касније користили ако дође до одступања. На Малишину караулу одвуче и топове и постави их да одатле дејствују на Турке. У рововима на Малишиној караули, на десној обали Увца, остави пандуре из карауле и нешто добровољаца из села Сјеништа, Драглице и Бурађе, у случају да ако дође до одступања прихвати ватром одступање Кора. Тога дана стиже извештај од генерала Заха да му шаље Ариљски батаљон у помоћ, а командант батаљона јавља из Чајетине да је добио наређење да се стави под Дучићеву команду. Дучић му саопшти да одмах крене у Радоињу, али он не стиже на време него тек пошто је битка на Радоињи била завршена.

Првог јула (по старом календару - њимедба МЗ) Дучић постави Први батаљон у Радоињи с фронтом према Вранешима, Други батаљон на центру, изнад Радоиње и Увца, а Трећи на десном крилу од Другог. Командант Дучић са

штабом оста на положају између Другог и Трећег батаљона. Комору, резерву муниције, хране, торбе и огртаче устаничке, нареди да оставе код цркве у Сјеништима. Оваквом распореду устаника примакоше се и Турци. Мустај-паша са одредом од две хиљаде Турака од Бање и турска посада од Нове Вароши, која с приспелом помоћи од Пријепоља и Јавора бројаше четири хиљаде низама и башибозука, четири ескадрона коњице и два топа, нападоше устанике. Мехмед Али-паша, по старој опробаној тактици, изврши мање чарке на десном крилу Јаворске војске, из Лепојевића ка Тисовици. Генерал Зах заповеди 5. јула да Дучић напусти положаје и да дође на Јавор, на десно крило Јаворске војске. Дучић ову наредбу не изврши зато што се није могао неопажено одлепити од непријатеља, а и зато што би Мустај-паша несметано, не задржавајући се на граници, кренуо према Ужицу, робећи и палећи преко Злагибора.

Шестог јула, после дугих киша, освану ведар дан. Турци под командом генерала (миралај) Мустафа-паше и пуковника Омер-бега кренуше у напад.

Једни од Нове Вароши, а други од Бање и Рутоша. С десног крила турске војске опалише топови на Први батаљон. ОDMAH за пуцњима појави се друмом од Нове Вароши турска коњица од четири ескадрона, а за њом пешадија. Први батаљон и топови с Малишине карауле отворише убрзану топовску и плотунску ватру. Турци наступаху и даље. Кад приђоше још ближе и осетише јаку плотунску ватру Првог батаљона и топова, повукоше се назад. Таман кад су били на јуришном одстојању, поколебаше се и вратише. После двадесет минута Турци ударише и на Други батаљон. Други батаљон их заустави плотунском ватром. Од осам сати до десет и тридесет Турци извршише три јуриша на Први и Други батаљон, али сваки пут их устаници сузбише и одбацише. Последњи јуриш одбијен је јер Дучић нареди Трећем батаљону да удари у бок турској војсци која је јуришала на Први и Други батаљон. Овај притисак Трећег батаљона поможе осталим батаљонима да одбију јуриш. Тада наста повлачење турског левог крила, а затим и целог турског фронта. Ватра није престајала, али борба је вођена с променљивом срећом. Око једанаест сати Турци средише снаге, убацише резерву и извршише јуриш на Први батаљон. Он јуначки даде отпор плотунском ватром, али изморен и пред јачим непријатељем повуче се на саму ивицу Увца и дође у тежак положај. Позади је био Увац, коме се од лилица није могло прићи а камоли газити, а напред јак непријатељ.

Потиснувши Први батаљон, Турци извршише јуриш с пешадијом и коњицом на Други и Трећи. Помешаше се први редови устаника и Турака и ухватише се за гуше. Наста дивљење, сечење јагањима и туча пушкама. На једном брешчићу Турци и устаници се помешаше око заставе Трећег батаљона. И опет сечење и гушање. На брдашцу застава неколико пута паде и поново се диже. Заставника Сека Павићевића ранише Турци, али он ипак одржа заставу. Кад је требало да заставу отму од рањеног Павићевића, Турчина који се био залетео сасече Стеван Глушчевић, али затим и сам плати главом. Ту оста гомила мртвих Турака и дванаест устаника. Коњички вод који је био с командантом између Првог и Другог батаљона улете у битку и измеша се с турском коњицом. Наста сечење сабљама. Један турски официр ухвати се у коштац с водником коњичког вода Стеваном Тешићем из Ужица и нанесе му пет

рана. У задњи час Тешићу прискочи у помоћ коњаник Милан Савић те сасече турског официра. На једној главици на положају Другог батаљона гушаху се устаници и Турци. Кад је изгледало да ће турски војници савладати устанике и исећи их, с једном групом устаника улете у гомилу четовођа Глишо Ђуровић. Исекоше Турке и растераше их, али четовођа јуначки погибе у јуришу, исто онако како му је пре осам дана погинуо брат Милош.

Турска војска је непрестано надирала према Увцу. Командант Кора, са Жарком Љешевићем, Прокопијем Бујишићем, Јевтом Ђуровићем и заставником, Ђерасимом Лојаницом, одступи преко Увца под Клаком, више пливајући него газећи. С њим одступише Други и Трећи батаљон. Они заузеле ископане ровове на Малишиној караули и отворише брзу плотунску ватру на Турке. Први батаљон оста прикован на стенама изнад Увца. Артиљерија појача ватру на турске положаје. Плотунска ватра Другог и Трећег батаљона и упорна одбрана Првог батаљона задржаше Турке до три сата по подне.

Просипање плотунске и топовске ватре није престало и први турски редови на Увцу се поколебаше и повукоше. Од Радоиње се појави турска коњица и поче враћати одступајуће турске редове. Дучић нареди да артиљерија отвори ватру на коњицу. Добро тучена артиљеријом, турска коњица после петнаест минута побеже пољем. Устаници брзом плотунском ватром не дозволише турским редовима да се среде и врате. Тада командант нареди трубачу да свира јуриш, а из свег гласа дозвоа, Бабинце на левој обали Увца, говорећи им: „Побјеже турска војска, ко је јунак, ко не жали живот за поштење, јуриш! Сад или никад”. Бабинци полетеше на јуриш. За њима и остали устаници из Првог батаљона. Из Другог и Трећег батаљона око пет стотина устаника прегази Увац и јурну. Сва турска војска се даде у бекство. Полетеше и остали устаници с десне стране Увца. Устаници из Првог батаљона, с Димитријем Ковачевићем, Јевтом Поповићем, Јованом Глушчевићем и Вуком Јоловићем, гонише Турке до Тикве, а Турци од страха бежећи не стигоше да опале ниједне пушке, сем топа с Тикве који својим јединим пуцњем огласи повлачење турске артиљерије.

У бици на Радоињи погинуло је сто седамдесет турских војника, који су по гомилама нађени на бојишту, а рањено три стотине. Заплењено је нешто пушка и муниције и неколико застава које је разнела артиљерија. Од Турака је погинуо и бег Пазарац, турски јунак и командант батаљона, кога је посекао Милосав Томић из Штрбаца, а погинуо је и чувени турски јунак из Колашина,

Командант Кора - архимандрит Нићифор Дучић

Ацовић. Устаници су имали шездесет мртвих и четрдесет несталих, од којих се већина удавила у Увцу. Рањена су четрдесет три устаника. Турци су тога дана, предвече, однели с бојишта у Нову Варош на кољу и сарговима шеснаест одсечених устаничких глава. Погинули су четовође Глишо Ђуровић из Бијелих Брда, један водник и два четна заставника. У боју су погинули и Недељко и Стеван Глушчевић, синовци Јована Глушчевића, полубатаљонског команданта из Камене Горе. Погинуо је и брат Маринка Леовца, Новица Леовац. У боју је погинуо и син Васа Дивца од Пријепоља, дечко од једанаест и по година, сасечен турском сабљом, а ра-

њен је син Сима Смиљанића из Камене Горе, дечко од тринаест година. Дечко заплака, али не од добијене ране него кад му рекоше да му је у истом боју погинуо и отац. Погинуло је и седам Томашевића: Стојкан, Јован, Урош, Јоксим, Милош, Вук и Вујадин. Рањен је четовођа из Трећег батаљона Средоје Марковић Ђузо, трговац из Пљеваља, затим заставник Секо Павичевић из Ужица и Оташевић из Кратова. Тешко је рањен водник коњичког вода Стево Тешић из Ужица. Изгинуле пионире, са свештеником Кора, сахранише и опојаше, а рањене на коњима упутише у болницу у Ужице.

БЕСТИШЈЕ

Свемоћ ми уз милост даровала стих –
Кључ којим се отвара дуго чуван дар.
Милости бескрајна још мало услиши
Патњом пригњечени песмоносни жар –
Не остави стихове ван мог битисања!

Иза трага стиха који живот кити
Лети дах радости што тугу утиша.
Милости бескрајна дај ми делић себе,
Нека ме заплусне мисаона киша –
Не остави тужног изван стиховања!

Рагојица Першић

У борбама на Јавору 1915. године, сваки Црногорац је био Обилић

НА ШАНЧЕВИМА ЦРНОГА ЂОРЂИЈА

Јавор се налази на тремеђи општина Ивањица – Нова Варош – Сјеница. Протеже се правцем северозапад – југоисток у дужини од 16 км. Налази се између обронака Муртенице и Мучња на западу, Голије на истоку и Златара на југозападу. У историји је широко познат по многим бунама, биткама и устанцима, небројеним гробовима нападеног народа. Али и својим јунацима који су ушли у историју, песму и легенду, народно сећање и мрамор, да се не забораве. Сведок је борби од XVII до XX века и непријатеља, Турака, Аустроугара и Немаца.

Др. Војислав Суботић, у књизи, Планина Јавор у историји Срба, исписао је и ове надахнуте редове: „Кад би планина Јавор умела да казује оно што је кроз историју доживела, њен летопис не би стао ни у десет томова књига. Свака коса, превој, вис, подножје, гребен имају историјску причу. Вековима је заливана крвљу и покрила на десетине хиљада костију ратника.“ Због тога је у једном документарном филмском запису са пуно оправдања названа најисторијскијом српском планином. У најкраћем, нека буде поменут Карађорђевог поход преко Јавора на Сјеницу 1809. године, Јаворски рат (1876) који је најавио коначни обрачун са Турцима, окончан у Првом балканском рату. Тада је у октобру 1912. у сулу Кушићи формирана Јаворска бригада и за Рашку област сванула је велика зора.

Само после три године, на овој у миру мелемној и лепој планини, у првој половини новембра 1915. године опет су се огласиле пушке и приметиле велике борбе. Црногорска војска притекла је у помоћ Србији штитећи одступницу њеној војсци која се повлачила пред надмоћном силом Аустроугарске и Немачке и мучким нападом Бугарске.

ДЕСЕТ ДРАМАТИЧНИХ И ХЕРОЈСКИХ ДАНА

У јесен 1915. године, почетком октобра црни облаци су се надвијали над Србијом, силне непријатељске армије су се устремиле да слома кичму једном слободарском народу и избришу га са мапе света. Нема више уздања у савезнике, само празна обећања и замајавања. А обруч се већ стеже. Србија се окреће братској Црној Гори и од ње тражи помоћ. Јанку Вукотићу, сердару и команданту Санџачке војске, српска војна команда упућује драматичну депешу у којој се каже: „Ако црногорско-санџачка војска успе да спречи продирање противника од Вишеграда на Увац – Пријепоље – Сјеничке положаје – Нови Пазар, и тиме не дозволи да удари српској војсци на бок и позадину, они су се српству одужили.“

Сердар Јанко Вукотић одговара како и доликује његовом осећању братства, витештва и родољубља: „Нека Врховна команда не води бригу, црногорско – санџачка

војска ријешена је да се до последњег жртвује и да непријатељу не дозволи да се јави српској војсци у бок, још мање у позадину.“ Први новембарски дани теку а са њима стижу и гласови о великом непријатељском надирању, а о свему немају поузданих вести ни српска ни црногорска команда. Једино извиђачке патроле јављају да на Златибору нема српских борбених јединица. Сердар Јанко не чека, јер га његов осећај прекаљеног команданта и стратега не вара, он иде у сусрет великој ратној олуји. Јавор је одувек био једна од највећих одбрамбених грета и важна стратегијска тачка. Он хитно шаље на Јавор извиђачку чету Ловћенске бригаде. Брзо је стигао кратак војнички извештај, да се из Ивањице према Јавору и Мучњу крећу силне непријатељске колоне непознате јачине.

Седмог новембра бригада која је преименована у Јаворски одред усиљеним маршем полази из Пријепоља. Одредом командује начелник Вукотићевог штаба, Петар Мартиновић. У свануће осмог новембра стигли су на планину, а на њеним висовима извидница се сударила са Аустројанцима. Он издаје наредбу команданту Ловћенаца Јовану Мићуновићу: „Карађорђевог шанца се мора бранити по било коју цијену, иначе је све пропало.“ Овај преноси даље Спасоју Гардашевићу, команданту Чевско-бјеличког батаљона, да се „Карађорђевог шанца не смије предати док жива војника тече.“

Читавог дана Црногорци су чинили чуда од јунаштва у судару са далеко већим снагама него што су мислили, три пута је Шанац у току поподнева преотиман од непријатеља. Сердар Јанко Вукотић сазнаје да се одвија права драма и већ сутрадан са Колашинском бригадом стиже на јаворске положаје и лично командује. Наређује капетану Милинку Влаховићу, команданту

Ровачког батаљона да што пре, трком стигне на Мучањ и како зна и уме отера непријатеља. Јуриш је био силовит и непријатељ потучен, заробљено је 57 непријатељских војника.

Сердарова ћерка Василија у својим ратним успоменама, писала је: „Стиже вест, да је јуначки погинуо мој блиски рођак Мирко Вукотић, барјактар ловћенске бригаде. Пао је на Јавору на Карађорђевог шанцу, нашем рођаку Ђуру, речено је што се најкраће могло, да је то био бој какав није забележен у историји и да је на црногорској страни сваки војник био Обилић.“ Црногорци су се борили свим срцем а када се више није могло, осим да се изгине до једнога, почело је стратегијско повлачење уз сталну борбу. Најважнији циљ је био постигнут уз највеће жртве. Српска војска је имала довољно времена да се повуче и избегне сигурну пропаст.

Сердар Вукотић извршио је један од својих најзначајнији војничких задатака. Будући краљ, регент Александар, одликовао је прослављеног команданта и лично му уручио на Цетињу највећи српски орден за храброст, уз речи: „Војводо! Ви сте се више него одужили Српству, и зато ми је мило што ми се пружила прилика, да вам лично, из руке у руку предам за сада ово моје мало признање.“ Јуначке борбе и спомен на херојска времена дотакао се и Радован Бећировић, знаменити гуслар и епски стихотворац познате песме „Мојковачка битка“.

Битке и Црногораца сећа се и Дамњан Вишњић из Кушића, далеке 1968, када је већ био загазио у дубоке године. „Имао сам 14 година када је овуда одступала српска војска. Добро се сећам заштитницу су држали Црногорци. Дошли су из оних даљина, ломећи се по кршевима, жедни, гладни, изнурени. Било их је и босих. Хитали су својој браћи у помоћ. Наша војска је одмицала. Црногорци су копали ровове спремајући се да задрже непријатеља. Журите, журите, говорили су нашим, тек кад се одавде не чује ниједан метак, Аустројанци ће моћи да пођу за вама. Отрчао сам кући да им донесем хлеб. Српски и црногорски војници су се љубили, опраштали. Срби им нуде муницију. А Црногорци одбијају: „Не, веле и вама је потребна. Дуг је пут до слободе. А ми имамо и ножеве.“ Какви дивови! То мајка не рађа. Стојим тако и гледам их. У селу остала нејач. Војска већ зашла иза планине. Црногорци завијају дуван, пуше, чекају. Почех одједном да плачем.

„Сви ћете изгинути?“, питам једног брку. „И они ће изгинути“, каже. Зграбих му руку и пољубих је. Он ме подиже и приви на груди. „Хајде, бежи кући и пораста неко мора да нас освети“, шапуће ми и милује ме по коси. Потрчах кући, пут не видим од суза...“

Емилијан Пројић

Кушићи - споменик Црногорцима

СПОМЕНИЦИ РАТНИЦИМА И ЖРТВАМА РАТОВА 1912 – 1918 ПОДЈАВОРСКИХ СЕЛА (II)

БУКОВИК¹

Поред спомен обележја ратницима и жртвама ратова од 1912 до 1918 године, који се налазе у гробљу „код цркве“ Св.Арханђела Гаврила и Михаила и у гробљу „Вршевина“ у засеоку Јанковићи („Савиндан“ бр.25), у селу Буковик су још два засеочка гробља у којима постоје слични споменици. То је „гробље на Прогону“ или „Палића гробље“ и „гробље у Ловчи“ у истоименом засеоку. И ту су ожалашћене породице, својим храниоцима и браниоцима, „храбрим ратницима“ подигле скромне, а по облику, материјалу од кога су прављени, и по садржини епитафа, лепе, понекад веома необичне споменике.

Недалеко од раскршћа на путу Нова Варош-Божетићи, са кога уски асвалтни пут одваја ка центру Буковика налази се потес зв. Андрићи са кућама фамилије Палић. Источније од њих, у огољеном и кршевитом пристранку са леве стране пута, налази се „Палића гробље“ или „гробље на Прогону“. Да није новијих споменика од црног гранита, који дају контраст околини, тешко да би се из даљине препознало, стопљено са белином љутога крша у коме је засновано. Гробље припада фамилијама Палића и Пауновића.

У јужној зони гробља, као гороста-сни бор међу јеликама, издиже се витки „крајпуташ“ од драгачевског пешчара, окер боје, са „капићем“ на врху, несвакидашњи, јер је посвећен српскоме војнику **Васу Пауновићу** умрлом у заробљеништву 1914/15 године и његовој седмогодишњој кћери **Милосави** преминулој још 1909. године. Споменик је богато украшен биљним орнаментима у традицији споменика ове врсте. Источна, шира, страна споменика украшена је, при врху, представом поновљеног равнокраког крста коме се три крака завршавају тролисно (као тзв. Светосавски крст) док четврти, носећи крак, стоји на постољу са ножицама подра-

жавајући „стони крст“ са часне трпезе. Представа крста је уоквирена широко развијеним венцем од укрштених и стилизованих лороворих грана у фази цветања на шта указује неколико симетрично распоређених стилизованих цветова ловора. Спој лороворих грана је покривен стилизованим цветом из кога на обе стране излази непрекинута, вијугава винова лоза са цветовима, која уоквирује цело натписно поље. А у њему, лепим, јасним и дубоко урезаним ћириличним словима уписан је епитаф: „Спомен **Васа Пауновића** из Буковика, војник 10^{-ог} пука 2 позива шумад.дивизије бојне коморе, заробљен у Душковцима 1914 г. од непријатеља аустроугарске војске и на тешким мукама у ропству у Горњој Маџарској умро: и Милосава кћи **Васа** и **Јоке** %- (текст се преноси на северну-ужу страну споменика) **поживи 7 г. а умре 14- II- 1909 г. Бог да им душу прости. Спомен сподигну ожалашћени: супруга и мајка Јока, синовац и братучед Тикомир, синови-браћа Миладин и Никола**“. Испод епитафа, северни стубац се при дну завршава стилизованим лороворим венцем исправљеним у хоризонтални положај. На западној,широј, страни споменика је представа српског војника, у ставу „мирно“, без оружја, коме из горњег левог џепа копорана извирује ланац цепног сата док је у доњој зони, испред војникових ногу па до опасача урезана представа женског детета, косе очешљане на разделака по средини главе, „по српски“. У висини војникове главе, са десне стране урезано је његово име: **Васо**, а са леве презиме: **Пауновић**. И јужна страна споменика је целом дужином стубца украшена биљним орнаментом, стилизованом виновом лозом са представом голуба који зобље зрна грозђа, док се на истој лози, у доњим зонама појављују представе плода јабуке, цветови и паприке, док цела лоза излази из посуде на дну споменика, налик античкој амфори. Споменик **Васу Пауновићу** је највероватније наручен код неког „чикириза“ у Драгачеву или у ивањичком крају под крај 1919. и исте године постављен у гробље, јер међу његовом умрлом децом није уписана друга кћер, **Перса**, рођена 1915. године кад се отац већ налазио или умро у заробљеништву а она, рођена као посмрче,

умрла „од великих богиња“ 20. јануара 1920. као дете од 5. година старости (Протокол умрлих парохије штитковачко-буковичке од 1913. до 1932. г. Година 1920, ред. бр.6). Породица је, за вечни помен, уписала **Васово** име и у спомен списак ратника изгинулих и умрлих у ратовима за ослобођење 1912 - 1918. на зиду цркве Св.Архан-

Буковик - споменик Васу Пауновићу

гела Гаврила и Михаила у Буковик.

Да потомци не заборављају прадедове изгинуле у ратовима 1912. - 1918. казује један скромни запис на наличју савременог споменика, од сивог гранита, подигнутог над породичном гробницом Михаила и Радојке и Јоке и Николе Палића у истом гробљу. Крупним ћириличним словима исписан је епитаф: „**Никола српски вој-**

1 У овом броју „Савиндана“ дати су резултати додатних теренских истраживања на подручју села Буковика и Божетића. Током септембра, октобра и новембра 2015 године настављена су истраживања и на подручју осталих села: Љепојевића, Тисовице, Штиткова, Дебеље и Трудова.

ник погинуо 1918. на Солунском фронту“. И Николино име је 1928. године уписано у спомен списак цркве буковичке.

Жртвама ових ратова из реда нејаичи - жена, деце и старца, који су на дому умирали од „ратних“ болести : дифтерије, тифуса, колере, дизентерије, шпанске грознице („шпањолка“ или „шпанска инфлуенца“) као и изгинулим и помрлим ратницима, у нашим гробљима су ретки споменици. Један такав налази се у „Палића гробљу“ и посвећен је **Вукадину Палићу**. То је мањи плочаст споменик од белог камена какав се не налази на овом подручју и највише подсећа на студенички мермер, правоугаоног облика који се при врху завршава дебљом правоугаоном надкапницом која се на средини, полулучно, са обе стране, извија и издиже градећи масиван једнакократи крст на врху споменика. Натписно поље је плитко уклесано у плочу споменика на подобит плочрта једнобродне цркве са јасно назначеном олтарском апсидом при врху, одвојено од бочних и горње ивице споменика танким каменим первазом преосталим од усецања натписног поља. У средини масивног крста урезан је мањи знак „поновљеног крста“, а у „олтарском“ делу натписног поља урезан је стилизован биљни орнамент који подсећа на два листа перунике. Испод следи епитаф: „**Спомен Вукадина Палића, поживе 60 год. а умрије 4. децембра 1918 год....**“ Следе имена: „**Милица и Десимир и Вук...**“ али је преостали текст нечитак јер је део епитафа утонуо у земљу. То су имена чланова **Вукадинове** породице помрлих од „ратних“ болести током рата и аустроугарске окупације, који су на истом месту сахрањени па су споменик подигли сродници тек по окончању рата. Споменик сведочи о трагедији једне породице, каквих је у Србији тог времена било на претек. Јер, у освит самог ослобођења, готово цела Вукадинова породица се затрла. Прво је умро **Вукадинов** син **Десимир** 8. октобра 1918. као дете од 4 године старости. Месец дана касније, 22. новембра, умро је **Вукадин**, који је био кмет села Буковика, у својој 54 години живота. Дан касније, 23. новембра умире и његова супруга **Пејка** у 52 години живота, а за мајком и оцем, 24. новембра, и други им син **Вук** као дете од 6 година старости, сви од исте болести, кобне „шпањолке“. (Протокол умрлих парохије штитковачко-буковичке од 1913 до 1932. Година 1918, ред. бр.36,68,69 и 72. У Протоколу једино недостају подаци о лицу уписаном у споменик под именом **Милица**, али се може

предпоставити да је и он био син **Вукадинов** и **Пејкин** и вероватно умро пре 1. августа 1913. од кад се води ова (III) књига Протокола. Разлика у датумима на споменику и у Протоколу је разлика између старог и новог календара).

На крајњем југозападу Буковика, над кањоном Увца и непосредно уз међу села Божетића, са обе стране савременог пута Нова Варош - Божетићи, на месту где он излази из увачких страна, налази се засеок необичног имена, **Ловча** (кажу и **Ловче**). У њему

Буковик - споменик комити Драгоју Обућини

је неколико домова **Стаматовића**, **Пауновића** и **Обућина** (**Чарковића**). Удаљени од свих буковичких гробља, његови житељи су давно основали своје, засеочко гробље, на једном егзотичном вису, чија се југозападна страна, скоро под правим углом, стрмоглављује у литицу увачког кањона. Гробље у **Ловчи** је мало, на североисточној страни поменутог вуса. Остаци старих споменика „усадица“ и „православних нишана“ од студеничког мермера са необичним, ликовним - геометријским, представама глава покојника, казују о великој старости овог, највероватније култног места древних житеља села, на шта упућује и сама локација над кањонском литицом. У самом врху гробља, у сенци разгранате стогодишње трешње која даје упечатљиву романтичну слику целог крајолика, самује на вечној стражи гроб храброг комита из Првог балканског рата **Драгоја Обућине** -

Чарковића. Гроб је ограђен, занатски, изванредно клесаним плочама од необичног камена, какав се не налази у Буковику прекривеним белим и голубије сивим кречњаком. По ситнозрној, густој и светлуцајућој структури и ружичастој боји, личи на неку врсту мермера, а по томе што се још неколико таквих гробница и споменика налази и у другим гробљима Буковика и околине, највероватније му се мајдан ипак налазио негде у близини. Гробница је покривена надгробном плочом, од истог камена, на чијој је западној половини видљива камена пластика у виду православног, једнакократног крста изнад кога су четири избушене рупе, поређане у знаку крста. Највероватније су то лежишта за свеће паљене о парастосима и задушницама. На западној страни гробнице усађен је споменик, од истог камена, чији је постамент уједно и четврта плоча гробне ограде. Из ње се, тек од нивоа осталих оградних плоча, уздиже четворострани стуб квадратне основе, неприметно сужен при корену а благо раширен ка врху, који са уметнички замишљеним и вешто изведеним четвоространим испупчењима који излазе из тела стуба при врху, образују стилизовану представу крста. На једној трећини стуба, од врха ка дну, урезан је „поновљени“ православни крст коме се три крака тролисно завршавају, док је четврти, носећи крак, на калотастом постољу подражавајући „стони крст“ часне трпезе. Испод њега је натписно поље које прати ширину споменика ширећи се преласком на плочу гробне ограде, на коме је јасним, дубоко и правилно уклесаним ћириличним словима, **Вуковске** рецензије, исписан епитаф: „**Драгоје Обућина стар 21 го. погинуо у боју код Сдружинића(?)** (Можда с. Дружинића) **9. октобра (бра) 1912 год. за спас своје отаџбине жртвовао је свој млади живот и оставио вечити спомен. Бог да му душу прости. Спомен сподигне отац Дмитар, мајка-**(име мајке је нечитко а звала се **Милена** девојачки **Гујаница** - **С. Дилпарић** „Сећања I“ **Чачак 1997, рукопис) браћа Радоје, Периша**“ (даљи текст је недоступан јер је споменик утонуо у земљу). **Драгоје Обућина** је као комита из Буковика узео учешће у ослобођењу Старе Србије од петвековног турског ропства тако што је био у претходници српске војске у продору са **Јавора** ка **Сјеници**. Трећи дан по објави рата **Турској** погинуо је у борби са **Турцима** у селу **Дружинићи** изнад реке **Увца** на домаку **Сјенице**, не много далеко и од родне куће у **Буковику**. Тело му је пренето у **Буковик** и сахрањено у гробљу у

Ловчи. Породица је подигла споменик и оградила гроб највероватније после 1918. године јер у току окупације тако нешто није било изводљиво. Име сина и брата, **Драгоја Обухине**, породица је дала да се упише за вечни помен и у спомен списак ратника 1912.-1918. на зиду цркве Св. Арханђела Гаврила и Михаила у Буковику.

БОЖЕТИЋИ

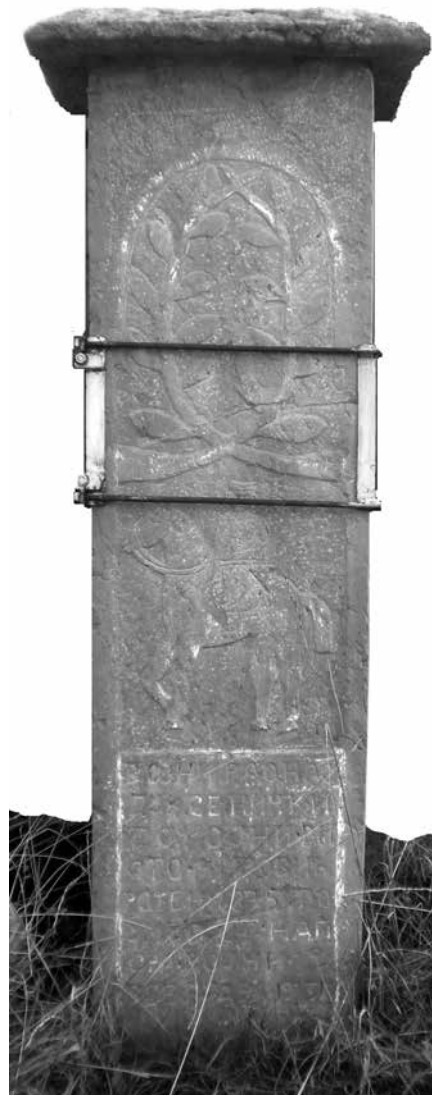
Осим гробља у засеоку Дубница, код манастира Св.Тројице („Савиндан“ бр.25) у Божетићима постоје још два сеоска гробља: „Божетићко“ или „Зорића гробље“ и гробље у северном делу села, које се и у Протоколу умрлих парохије штитковачко-буковичке и у народном говору тројако назива: „гробље у Гајићу“, „гробље у Горњем селу“ и „Поповића гробље“.

Највеће је „Божетићко гробље“ или „Зорића гробље“. Налази се са леве стране садашњег пута Н.Варош-Божетићи, југозападно од манастира Св. Тројице у Дубници, удаљено од њега око три стотине метара ваздушне линије. Смештено је на врху брега који доминира околином. Гробље је основано на старом култном месту на коме су се и давни житељи овога села сахрањивали и окупљали разним приликама. На то подсећају остаци тзв. Грчког гробља; још распознајљиви зидови старе цркве са олтаром окренутим истоку; стари, каменом зидани „Грчки бунар“, као и назив „Сабориште“ за зараван поред гробља, на коме су се све до пре двадесет-тридесет година одржавали мањи сеоски „сабори“. „Божетићко“ или „Зорића гробље“ припада фамилијама Зорића, Курћубића, Милетића, Луковића, Рољевића, Стеванетића, Ћировића, Јелића и Јеликића.

Током ратних година и „швапске“ окупације велики број житеља Божетића уморен је ратним болестима а није занемарљив ни број оних који су као војници изгинули и помрли на ратишту. Ипак, споменицима је сачувана успомена на свега шест лица од којих су три била ратници.

У јужној зони гробља, окружен новим споменицима од црног гранита, самује и одолева времену, необичан и несвакидашњи споменик. Рађен је по обрасцу драгачевских „крајпуташа“ са „капићем“ али не од драгачевског или моравског пешчара већ од кречњака сиво-голубије боје, из неког домаћег мајдана, клесан, украшаван и исписан руком непознатог, очигледно домаћег и самоуког мајстора. По садржини епитафа и он, као многи други у овоме крају, приказује трагику српског народа у ратовима када су читаве

породице затиране. Споменик је посвећен петорици „мушких глава“ фамилије **Ћировића**, али чува и име шестог изданка ове куће који је овај необични споменик подигао. На западној страни исклесано је натписно поље у виду тлоцрта једнобродне цркве. У горњем, олтарском, делу поља урезана је стилизована представа ловоровог венца испод кога је у плитком рељефу израђена фигура српског војника на коњу у мирном ходу. Тим скромним и наивним вајарским делом наглашава се првенствена посвећеност споменика ратнику, а кроз ову коњаничку композицију наговештава се његова војничка дужност или род војске у коме је служио. И доиста, у кратком епитафу испод ове коњаничке слике, исписани су, скраћеницама, подаци о њему: „**војни....рдонас (ордонанс). пук. сенички. покојни. Ристо. Ћировић рођен 1875.го. умро од напора војни 12 вебруара 1915.г.**“ На наличју, источној страни, споменика, на натписном пољу подударном оном са западне стране, уклесан је текст са детаљни-

Божетићи - споменик Ристу Ћировићу

јим подацима за три лица, па и за ратника **Риста Ћировића**, где се одређење казују узроци и датуми смрти свих њих (и поред извесних неподударности са подацима са лица споменика). Епитаф гласи: „**Овде почива покојни....(следи представа „малтешког крста“ са зрацима између кракова)...Вукола Ћировић са својом породицом из Божетића. Рођен 1839. го. умро од тивуса 26 вебруара 1915 г. његов син Ристо рођен 1875.г. војник сеничке чете, умр. од тивуса 19. вебруара 1915.год. Никола син Вуколин рођен 7.октобра 1883.г. умро 18. марта 1918.**“ На јужној, ужој, страни у самом врху, испод „капића“ скоро нечитљиво, исписано је презиме: „**Ћировићи**“ испод кога је поновљена представа „малтешког крста“ са зрацима између кракова па следи текст: „**...Борисав син Антонијев рођен 11. вебруара 1912 год.-умро 8. маја 1925 год...**“ Испод тога поново следи знак православног крста мањих димензија уоквирен стилизованом представом ловоровог венца, под којима се наставља текст: „**Петар, син Ристов, рођен 29 јуна 1909 г. а умро 12 вебруара 1915 г. Бог да га прости.**“ На северној, ужој, страни под „капићем“ понавља се урезан православно крст минијатурних размера испод кога је текст: „**Овај спомен сподиже своим умрлим Добривоје Ћировић са својом задругом, рођ. (ен) 1934.г.**“ Судећи по подацима о „китору“ овог необичног белега типа „крајпуташа“, споменик је израђен много година након Првог, па чак и Другог светског рата, када је сам китор, имајући најмање 20 година, био домаћин на челу своје „задруге“, а то је могло бити негде половином или крајем 50-тих година XX века. То је време када је и у моравичко-драгачевском крају, одакле су углавном увожени овакви споменици, замрла традиција израде оваквих споменика. Очигледна је киторова свест да ратницима и жртвама ратова 1912 - 1918 године више приличи споменик типа „крајпуташа“, али и жеља да и својим сродницима, по том узору, споменик подигне, кад се више нигде такви нису израђивали. То га је навело да камен потражи у постојећим сеоским мајданима, а израду повери неком домаћем клесару, каквих је у то време било неколико у околним селима. Име клесара је остало непознато. Ратник коме је споменик посвећен, **Ристо Ћировић**, је рођен 1875. Као војник III позива тзв. „Сјеничке војске“ разболео се од тифуса, отпуштен кући на лечење где умире 6. марта 1915. у 40-ој години живота. Име му није уписано у спо-

мен списак погинулих и умрлих војника из Божетића у цркви Св. Благовештења у Штиткову чијој парохији је припадао ово село. Ристов син **Петар** рођен 1909. умро је 12. фебруара 1915. такође од тифуса као дете од 6 година. Ристов брат, **Никола Ћировић**, рођен 1871. умире 18. марта 1918. „од киле“. Најзад, Ристов и Николин отац а Петров деда, **Вукола Ћировић** рођен 1839. као старац од 76 година умире од тифуса 26 фебруара 1915. (Протокол умрлих парохије штитковачко-буковичке 1913-1932. Година 1915 ред. бр. 29,30,32 и Година 1918. ред.бр.9). Сви су сахрањени један поред другог поред гроба супруге, а њихове мајке и бабе **Стамене** која је умрла 28. марта 1900. у 50-ој години, чији се споменик „крсташ“ од белог студеничког мермера налази недалеко од њиховог спомен „крајпуташа“.

Много година иза Другог светског рата, у нашим селима почињу да се покојницима подижу споменици другог типа, материјала и садржине епитафа. „Крсташ“ од студеничког мермера нестају а за њима и „крајпуташ“.

Уместо „бијелог“ спомена и билега, наша сеоска гробља почињу да се „врање“ (црне), следећи модне узоре из градова. Домаћи кречњак, студенички мермер и драгачевски пешчар замењује црни јабланички гранит и споменици машински израђени у градским каменорезачким радионицама. Ипак, и на овим споменицима, међу именима умрлих у послератним годинама, нађу се и имена ратника и жртава окупационих несрећа које су народ овог села мориле у ратовима 1912-1918 године. Потомци су уписивањем имена и оскудних основних података, настојали да сачувају успомену на те претке. У „Зорића гробљу“ налазе се три таква споменика:

У западном делу гробља налази се породична гробница тројице браће: **Павла, Сретена и Видоја Рољевића**

МОЈЕ ВЈЕРУЈУ

На златноме престолу
Бог седи
А свуда око њега
Златнокрасно лишће;
Све што Он погледа
Створи се у златно,
А они који поверују
Постају златна
Божија деца.
Ја тако видим.

Радојица Першић

из Божетића. На гробном опсеку издиже се споменик од јабланичког гранита кога чине широка натписна плоча на постолу у виду четворостране гредице са два усправна стубца, од истог материјала, који плочу учвршћују. На источној страни, у самом врху, урезана су два крста између којих је овална фотографија на порцелану, једног од браће. Испод слике, штампаним ћириличним словима исписан је епитаф са именима, основним подацима о покојницима и начину њихове смрти: „**Браћа Рољевић...- Павле р.1890 погину 1914 г, Сретен р.1901 умро 1964 г, Видоје р.1896 погину 1945 г. Спомен подиже: Сретенова имовина по захтеву сестре Боре, сестрића, сестричина и синовица В. Ћерке**“. Једини је **Павле Рољевић**, погинуо 1914 године. Потомци нису имали за Павла других података изузев предања о његовој судбини - наводној погибији, али се не види да ли је био ратник или као цивилно лице страдао те ратне 1914 године. Међутим, права истина је следећа: **Павле Рољевић** је рођен 1892. године у Божетићима а умро од тифуса 25. новембра 1914. године у Чачку у војној болници у 23 години живота, као „редов IV чете, II батаљона, IV пешадијског- кадровског пука Дринске дивизије. Сахрањен је у Чачку а не у Божетићима, а опело је извршио **јеромонах Висарион** из неког од Овчарско-Кабларских манастира. **Павле** није био ожењен нити је иза себе оставио потомство (Протокол умрлих парохије штитковачко-буковичке 1913-1932 год. Година 1914, ред. бр. 220).

Други споменик ратницима и жртвама ратова 1912-1918. рађен у новије време и од црног гранита, налази се у централном делу гробља код саме црквине. Постављен је на породичну гробницу и састоји се из широке натписне плоче, постаменту у виду четворостране гредице и два ступца која с обе стране придржавају и учвршћују плочу. На оба ступца су, декоративно, постављена два комада белог мермера у виду квадрата који су при дну са све четири стране опасани дубоким жљебом правилног геометријског облика. У горњем делу натписне плоче, окренуте гробници, урезан је православни крст испод кога је, ћирилицом, исписано породично име: **ЗОРИЋ**. Испод тога, са леве и десне стране, посебном техником су изгравиран портрети **Саре** и **Милана Зорића** чија је породична гробница, испод којих следе, одвојена по полу, имена умрлих чланова породице (испод Сариног портрета - женских а испод Милановог - мушких) са уписаним годинама рође-

ња и смрти. Све то заједно са текстом о ктитору на дну натписне плоче чини епитаф који гласи: „**ЗОРИЋ – Сара (1912-1972), Милан (1908-2003), Стака (1871-1939), Ратко (1873-1912), Даница (1931-1949), Милош (1904-1912), Миле (1910-1927), Петко (1926-1943)...Спомен подиже. Супруги, оцу, мајци, браћи, ћерки и себе за живота Милан са породицом**“. Из текста епитафа уочљиво је да се за два мушка лица, оца и сина: **Ратка (39 г.) и Милоша (8 г.) Зориће** може претпоставити да су, највероватније, као жртве ратних болести, страдали у току Првог балканског рата у коме је овај крај био ослобођен од турског ропства. Потврду ове претпоставке тешко је наћи, јер Протокол умрлих парохије штитковачко-буковичке за 1912 годину није сачуван, а у Спомен списку погинулих или умрлих током ратова за ослобођење и уједињење од 1912-1918 године, на зидовима цркве штитковачке, имена ових Зорића нису уписана.

Најзад, трећи споменик рађен у новије време, од јабланичког гранита, налази се у јужном делу гробља у коме се сахрањује фамилија Стеванетића. Он је изразитији од осталих споменика новијег доба јер привидно подражава некадашње витке „крајпуташе“. Његова правоугаона плоча на краћем гранитном постаменту у виду четворостране гредице, постављена је на гробницу вертикално, ослањајући се на своју краћу страну. Подигнут је двојици браће, ратника: **Јеврему и Радосаву Стеванетићима** од којих је један преживео рат, вратио се кући и умро тек крајем Другог светског рата, а други погинуо на Солунском фронту где је и сахрањен. Цела површина источне стране споменика је натписно поље у које је урезан текст епитафа у 11 редова. У врху поља је представа православног крста неједнаких кракова који се тролисно завршавају. Епитаф гласи: „**Солунци – Стеванетић Јеврем 1883 – 1944 и брат Радосав 1885 – 1916. Погинуо на Солунском фронту и остао. Спомен подиже син Вукосав са породицом**“. **Радосав Стеванетић** је у време погибије имао 31 годину али је остало непознато да ли је иза себе оставио било ког потомка. Из епитафа се види да му је спомен обележје подигао синовац Вукосав, син Јевремов. Његово име је, као погинулом ратнику из села Божетића, уписано и у Спомен списак ратника 1912-1918 г. у цркви штитковачкој. (*наставиће се*)

Бошко Б. Којунковић

СВИТАК СВЕЋЕ У ВОЈНИЧКОЈ ТОРБИ

Неће ово бити есеј о два значајна симбола, свећи и торби, српске културе, већ само нека размишљања и цртице из живота ратника. Са свећом се иде у цркву, на гробље предака, пали се над главом упокојеног, у кући за молитву уочи празника; прислужује уз славски колач. А торба? Носе је војници на положају и ђаци у школи, сиромаси кад у печалбу иду, мајке преобуке и брашњенике синовима на фронт у торби носе, домаћице ручак моби у поље. Без торбе се не иде на црквени сабор, ни на гробље.

Није било куће на селу без торбе на клину и грумена воска на полици. Торба је служила за напред поменуто, а од воска прављени су мелами, заједно са смолом цероти за убоје, слачице за пупак бебе, али највише свеће за различите употребе.

Али од куда свећа у војничкој торби? Вероватно искуства из ратова и из услова у којим су живели војници.

О свећи у војничкој торби, колико знамо, мало се писало. И када је помињана била би у руци свештеника у војној јединици. У свом роману “Деветсто петнаеста” издатом 1924. свећу у руци војника помиње Бранислав Нушић. Октобра 1915., када су се одступајућа војска и бежећи народ свијали на Косово, да наставе пут преко проклетег Албаније, Нушић се нашао у једној колони између Липљана и Призрена. После застанка и проведене ноћи устао је од угашене ватре и пошао према једном извору да се умије.

Видим крај пута, написао је Нушић, стоји војник. Капа му под пазухом, у левој руци држи свећу која гори (од када ли је у торби носио), а десном се крсти. Моје присуство не узнемирава га, наставља да се крсти. Молиш се Богу?, упитих га. Не, него држим помен, одговори. Кома? Данас је 40 дана како ми је брат погинуо. Бог да га прости, прекрстих се и скидох капу. Умеш ли се молити за душу брата, и како ти се брат звао? Не удем, а звао се Јован. Узех му свећу из руке, бележи Нушић, прекрстих се, погледах у небо и пун великог узбуђења почех молитву за покој душе. Слава нек је Јовану, мир и покој његовој души. Амин. Вратих му свећу, а њему теку сузе из очију. Он угаси свећу,

сави је у котур, метну у торбу и хућећи крену смо према извору.

Први он проговори: Лакше ми је сада, лепо га ожалисмо, хвала ти господине. Па опет хућање. И, “био је млад, тек се замомчио. Остали смо сироти, стари нам помреше, па сам му био и отац и брат. Дадох га у школу. Имамо нешто имања па нек се врати да га оженим... Он се јави у добро-

Фото: Владе Милинковић

вољце и ја осташ сам”. Однео је свећу у торби, ко зна зашта ће му требати.

Још једна свећа у војничкој торби, али сада на другом крају Европе. Кад је Пејка сину Михаилу ставила котур свеће у торбу, и шта још све? Да ли 1914. када је полазио у рат, или 1916. када је после бекства из бугарског заробљеништва у Бистрици био ухваћен од аустријских жандарма које је довео председник општине, Ибро Соколовић, и одведен у Аустрију? Зна се да је свећу имао и употребио је на обали реке Рајне. Ту је и остао без ње, а то је написао и у својој биографији.

Аустријски логори, и они у Тиролу, били су права мучилишта за српске заробљенике и интернирце. Глад, тежак рад, малтретирања и груб швапски цинизам били су разлог да многи логораша траже излаз у бекству. Мало их је успело, хватали су их и помоћу паха трагача па сурово кажњавали. Стрелјали и вешали пред

стројем да би друге заплашили. Spre-мао се и Мхило да бежи, а чинио је то веома опрезно. Ни једном од земљака то није поверио, плашио се да неће издржати. Хтео је да бежи преко Алпа на запад. Тамо нису бежали други и зато, мислио је, нису ни успева-ли. Своју намеру поверио је само логорашу Чедомиру Јанковићу, из Причиновића у Мачви.

Јесен је 1917. Припреме ради прикривања, кратке; мало сува хлеба, неколико конзерви и око 1/2 кг алеве љуте паприке да на почетку сипају по трагу. Био је ту и онај свитак свеће понет од куће. За шест дана и ноћи све што су од хране понели потрошили су по врховима и гудурама планина.

Изморени, изгладнели, избили су на брзу и велику реку. Не знају како се зове, а била је то река Рајна и швајцарска граница. Како су дотле путовали, како се оријентисали дању и ноћу, како један другог подстицали да издрже, другом приликом, али без сумње био је то јединствен подвиг. Видели су граничне карауле, осетили мирис слободе земље са оне стране реке. Обрадовани а прегладнели пошли су пре мрака да траже нешто за храну. И на крају једне ливаде наишли на зреле јабуке. Били су овде Чедомир и Михаило под јабуком као Адам и Ева, што ће потврдити оно што их је снашло.

Мислећи да их нико не види поскакивали су и дохватили гране. Видео их је шумар, Шваба, и са упореном пушком им пришао. Пита их ко су они? Срби, робијаши, знали су толико да кажу. Срб, Срб, круцефикс, форверц, загрме Шваба. Имао је Михаило неких 250 круна и понуди му да их пусти али он одби. Дотера их кући. У великом дворишту неколико мушких и женских особа и сви углас вичу Срб, Срб, па Цер, Цер. Било је почело учење историје. Онај у лицу црвени шумар не може да се сабере; скаче, гестикулира, показује како им је пришао и прстима показује да су хтели да га подмите. Понудили су им цигарете.

Послали су некога у полицијску станицу да обавести о ловини, а њих, већ је пао мрак, сместили и закључали у једну велику шталу. Од нервозе и беса што су доспели у то стање посвађали су се. Кривили један другог за несмотреност на крају. Све се смири-

ло. Из једне преграде, из мрака, чује се роктање свиња. Нервозни Михаило не мирује. Вади из торбе свитак свеће, можда је за то и чувао, кресну шибицу, упали свећу и пође да тумара по штали. Да код валова за свиње потражи нешто да поједе. На зиду, од слабог пламичка свеће, примети отвор за избацивање ђубрета. Шакама измери може ли се провући кроз отвор па потрча према Чедомиру: Чедо спашени смо, има излаз! Тако је обрадовао свог другара, а ја као дете ту реченицу много пута чуо. Пламичак свеће био је пут у слободу!

Угасили су свећу, провукли се кроз прозор и истрчали у мрак. Наишли су на неку другу јабуку и убрали неколико комада. Нису нашли место на реци које су били одабрали за прелаз, али дан ту нису могли чекати. Делове одеће бацили су у воду, делове везали око рамена и у поноћ запливали преко хладне Рајне. Може се мислити какви су то пливачи били! Али зов слободе био је јачи од страха и незнања. Носили су их таласи реке, а они пливали свој "краул". Брзо су стигли до обале, учинило им се, а нису. Била је то нека

ада усред реке. Вода им је однела и оно са рамена, и свећу, па су остали голи као марсовци. Исцрпљени и уплашени, мада то не би признали, нису се усудили да поново скоче у реку. Одмакли су од аустријских потера, сачекаће јутро и видети шта ће. Ноћ хладна. Да се не би укочили трчали су, трљали рукама делове тела, и један другог, прислањали уз дрвеће. У освит зоре, септембар је то био, угледали су швајцарску граничну караулу, скоро на обали. Да их Аустријанци не би чули почели су пригушено, па све гласније да вичу и зову. Приметили су их граничари и после извесног оклевања и чекања неког старешине, бацили им конопце и превукли их на обалу.

Ту се завршио најдраматичнији део њиховог пута од Ашака до слободе са епизодом у штали и свећом у војничкој торби. Пут ће наставити у другим условима преко Швајцарске, Француске, Средоземног мора до Солуна, Кајмакчалана, Београда, и до Загреба у строју своје славне Дринске дивизије. Још на Кајмакчалану Михаило у свом 5. пуку, а Чедомир у 6. пуку Дринске дивизије, по одлуци команданата пукова, обишли су много чета и причали војницима о стању у окупираној Србији, мучењима у аустријским логорима, зашто су се одлучили да беже из логора и како су то извели. И зашто су напустили Швајцарску, где им је нуђен лагодан живот, и дошли на фронт?

Нису из каријеризма и авантуризма већ дубоког патриотизма српског сељака стицаног вековима кроз ратове, и кроз живот. Показали сву снагу српског сељака у остварењу свог циља.

Постали су нека врста талисмана у јединици, али нису били склањани из ровова Мангарске чуке и Сокола, учествовали у свим борбама и јуришима, предводили десетине којим су командовали, бацали бомбе. Пред стројем Чедомирове и Михаилове чете читане су заповести о њима, саопштаване одлуке о одликовањима КЗВ и Златним медаљама Милош Обилић.

За остварење неког циља, посебно у сложеним условима какви су савлађивање масива Алпа и великих планинских река, није довољан само патриотизам и спремност на жртву. За доношење тако важне одлуке потребно је у себи акумулирати толику количину емотивне, физичке и духовне енергије и стећи уверење да ће се у подухвату успети. Савладати све препреке и како би се сада рекло, изазове.

Кад год сам се надвио на географске карте Аустрије и Швајцарске наметнуло ми се питање, и нисам нашао одговор, како су се та два човека бежећи од људи, било каквих путева и насеља, ако на њих наиђу, сналазили и без застоја грабили свом циљу. То је ШЕСТ ДАНА И ШЕСТ НОЋИ! Они су били тек писмени сељаци. Нису имали, и нису знали користити било какву географску и топографску карту. За астрономију и орјентацију помоћу звезда никад нису чули. А они иду у свом одабраном правцу, не врте се у круг и не губе време. Не хвата их паника кад се нађу међу брдима одакле виде само крајичак неба.

Део одговора на ово питање налазио сам у карактеру свога оца. Све што човек хоће, он то може учинити, много пута је изговорио. И учинио!

Да ли због сећања на ту драматичну ноћ на Рајни и пламичак свеће на зиду штале у којој су чекали наставак тамновања, Михаило је, рекао бих гајио култ свеће. Кроз цео свој живот, кад му је било тешко, када се радовао или путовао негде близу њега била је свећа. Наша кућа никада није била без свеће воштанице. Сам их је од растопљеног воска правило и нас децу научио како се од конопљиног или памучног канапа прави фитиљ за свећу, како се испод раклице кроз растопљен восак провлачи и готова свећа лепи на врата да се охлади.

Иако Бога, поготово попа, у помоћ није често позивао и призивао, у нашој кући у икондару свећа се увек налазила. Паљена за велике празнике: Крсну славу, Божић, Васкрс, у цркви, на гробљу на Задушнице и Завјетину за помен умрлих предака.

И за друге наизглед профане послове, да ноћу, иако домаћин куће, пође у воденицу коју је једно време под закуп држао, и уз свећу заспе жито да се меље. Или када се спремао на пут у кирицилук од Увца до Рашке у торби је поред хлеба црепуљаша био чанак (заструг) са сиром и кајмаком, бритва, неколико главица лука, флаша ракије, фишек дувана и обавезно свитак свеће. Чему му је та у когур савијена свећа служила, и да ли је и чему служила, то је Михаило знао. Није му била тешка, никада није дао да комад неизгореле свеће на поду стоји, да се на њега ногом стане. То је био његов однос према свећи.

И сада, на његовом гробу, у подножју споменика, увек има повећа грудва истопљеног воска од изгорелих свећа које су њему, његовом оцу и мајци и мојој мајци прислуживане.

Дико Пејатовић

ЗАДУШНИЦЕ

Испод камења
тајна тишина
цвета
Расте молитва
до неба
поп из читуља
брише паучину
са имена

Тече прозивка
несталих корака увелих осмеха
у камен
закључаног живота

Ни звука
ни одазова
испод мермера
Док горе свеће
из соли и хлеба
и восак се стаче
слива се ћутањем
и чашом ракије

Овде се живот
претаче у сенку
коју родбина носи
са собом у невиду између земље
и неба
гробље је
суза залеђена

Њеђош М. Несџоровић

ПРЕКО АЛБАНИЈЕ ДО СКАДРА 1915-те

Начинили су мапу Балкана. По тој мапи Србија ишчезава. Србија нема граница, нема међа, нема те земље међу земљама, а преко нас би ишла цада аустријска... и ишла би преко наших глава све до Азије”.

Тамил Сијарић: *Мојковачка биџика*

Ред је и дужност потомака да се сете предака, који су одржали Србију на географској карти Блакана и Европе и спасли је од нестајања, растакања и претапања у Велику Бугарску, малу Албанију и огромну Аустругарску.

Историја је забележила глобалне чињенице. Ми овде покушавамо да скренемо пажњу на догађаје оног времена из угла малог, обичног човека. Да осветлимо велике догађаје малим светлом из дневника Љубомира Спасића, болничара из Пирота, Милана Павловића, железничара из Ћићевца и Станислава Ђорђевића, млинара из Ковачевца код Младеновца.

Српска војска је у јуну 1915. године окупирала средишњи део Албаније – Љуму, долину Дрима, Елбасан и Тирану, те је тако омогућила касније повлачење српске војске преко Албаније.

Наредба о повлачењу преко Црне Горе и Алабаније издата је 25. новембра. Влада је кренула из Призрена преко Љум Куле према Скадру 26. новембра. Требало јој је пет дана.

Повлачење је вршено у три правца: један је био Пећ-Андријевица-Подгорица-Скадар; други Призрен-Љум Кула-Спас-Флети-Пука-Скадар-Љеш, а трећи, Призрен-Љум Кула-Пишкопеја-Дебар-Елбасан. Врховна команда, Краљ и престолонаследник Александар су се повлачили правцем Призрен-Љум Кула-Спас-Флети-Пука-Скадар. Из Призрена су кренули 26. новембра, а у Скадар стигли 6. децембра. Са војском је преко Алабаније кренуо и један број цивила, посланици и чланови Владе, особље разних министарстава, стране дипломатске и војне мисије, и око 36.000 аустријских и немачких заробљеника. На путу кроз Албанију су страдале на десетине хиљада људи од глади, хладноће, изнемоглости и напада Аранаута.¹

Главно повлачење је обављено крајем новембра и у децембру 1915. године. Љубомир Спасић из Пирота, наредник-болничар, у *Рајном дневнику* записује: „Када смо у Љум Кулу стигли, Њ.В.Краљ обиђе болницу. Преноћисмо у шатору. Добих једно ћебенце - црно. Ладно до Бога.” Следећег дана су прелазили преко Душановог моста. Падају

коњи и војници, силази се с муком, „пала три војника и један коњ. Два војника однела вода. Много се коња подавило. Преноћиште у кошари у селу Спак. Дрва церових сијасет. Предео диван. Коњи липсавају. Волови се продају. У мрак смо стигли у село Флети, где смо затекли Врховну команду. Ноћили смо под шатором. Снег пада, страшно је ладно. Сутрадан смо газили реку и у сумрак стигли у село Рапи.”

Цео дан је лила киша и дувао јак ветар. Пут опасан, магла. „Купили смо један лонац пасуљ за 2 динара и за 1 динар туршију - каже Љубомир. На путу смо на више места газили воду. Купили смо 5 комада нара за 1 динар.” Следећег дана је престала киша. Полазак за село Скут, „пут стрм и каменит, да Бог сачува, коњима отпале плоче.” У први мрак су прелазили преко неке реке. Опет су преноћили у шатору. Нашли су нека дрва исечена. Дрва им спасавају живот и важна су колико и храна. Приближавају се Скадру. Изненађује их бесплатан превоз преко реке на чамцима које су Црногорци спремили. Главно је прошло. Мало је росила киша, газили су блато до колена и воду на једом делу пута. У Скадру су се надали хлебу и одмору. Очекивали су крај својих мука и савезнике.

Ништа од тога. „Вечерасмо мало сланине и спавасмо у кући по 2 динара спавање и ђумур платили. Купио сам јаја и ракију. Пенцетирао сам цокуле за 2 динара са мојим пенцетима”

Сместили су их у касарну у Скадру. „Аероплан је бацио три бомбе, нису причиниле никакву штету. Другог децембра дође непријатељски аероплан, али чим се је почео дизати наш аероплан он је побегао не бацивши бомбе.”

Правцем Призрен-Љум Кула-Спас-Флети-Пука-Скадар-Љеш повлачиле су се Друга армија и дивизије: Моравска 1, Моравска 2, Вардарска, Тимочка 1 и Трупе нових области. Са њима је била и Врховна команда. Они су прелаз преко Албаније започели 26. новембра и у Скадар стигли 6. децембра. Влада је тај пут прешла са шест дана, Војсци и избеглицима је требало 11 тешких и смртоносних дана.

О повлачењу преко Албаније, свој драгоцен запис наставља, Милан Павловић, железничар. Каже да су кренули правцем Призрен-Љум Кула-Спас-Скадар. Био је 10. новембар.

Они су претходница која треба да поправља путеве. Секција железничара

је имала какво такво снабдевање храном. Имали су и среће. Нико није страдао од Аранаута. Они су за шест дана стигли до Скадра. Многи нису никада. И то не мали број, него на десетине хиљада. Међу њима и десетак хиљада заробљеника. Живот је јефтин и безначајан, као у време неког великог средњовековног помора. По беспућима Албаније остају непробројани мртви, непојани, нежаљени, напуштени. Покрај њих су пролазили изнемогли и равнодушни саборци и пријатељи, без снаге, без воље, као измучене сенке које су стигле из неког другог света.

Љум Кула се налази на утоку реке Љуме у Бели Дрим, на падини једног брега. „Има свега две-три карауле. Овде смо, - каже Милан, морало боравити по ужасном блату, као што су и сви остали боравили. Ту видесмо масу упропаштених приватних аутомобила, луксузних аута, фијакера, кола, сандука и још много и много ствари побацих у Дрим и Љуму. Око седам ујутру почеше стизати и остали секцијски службеници. Пошто овде примисмо од Железничке команде хлеба, брашна, пиринча, пасуља, соли и чаја – кренусмо се сви заједно даље, носећи алат за оправку пута, пошто од Љум Кулу надаље не беше пута сем козје стазе. Прешав два километра низ Бели Дрим, стигосмо до једног високог каменог моста, званог Душанов мост, саграђеног највише од облутака, са високим луковима и јаким успонима са обала. На три километра од овог моста види се увор Белог Дрима у Црни Дрим, поред којег смо даље продужили пут, верући се по неком кршу и камењару. Путујући по камењару цео боговетни дан, а ручајући с ногу, стигосмо око шест увече под село Кремаз. Овде зановићисмо поред самог Дрима у једној шумици, где смо под једним шаторским крилом ноћили, ја, Божа и надзорник гос-ин Никола, чије је крило било. Око 2 сата ноћу устао сам са Богом због зиме и грејали смо се око ватре, коју су сву ноћ ложили радници.”

Дванаестог новембра су прешли Веизров мост. ПUTOвали су левом обалом Дрима. „Верући се као нечастиви по гудурама, јаругама и камењару, док су са друге стране Арнаути са врхова неких камених висова посматрали наше кретање, не узнемиравајући нас. Тек око подне стигосмо у хан Спас. Овде богато ручасмо конзервирано млеко са пексимитом, који смо носили још из Крушевца. По ручку кренусмо одмах лево у

¹ *Историја српског народа*, СКЗ, Београд 1994.6 књига, стр.95-101.

брдо верући се по врлетима, јаругама и вододеринама. Једва, јако уморни, изађосмо на коту 583 под селом Сакати. Овде се наместисмо у једну шуму, где нас сву ноћ ватра грејаше и снег завејаваше. Лежао сам до два по поноћи, а затим устао и грејао се око ватре. Боже, преморен путем и мучен ишијасом, изгледао је као вејка.”

Падао је снег. Прошли су покрај две дашчаре, које су служиле као конак командирима, а и као сеоски дућан. У подне су стигли у долину села Хан Флети. Овде су промрзли чекајући надзорника, који је имао потовођу Арабанаса, Есад пашиног поданика. Прешавши брвном преко неке речице, па опет уз брдо и низ брдо по неколико саги, силазе у долину реке Фајни Гојаниш. Дубок је снег и њима је најважније да их ноћ не затекне у некој пустоши без дрвета. И дешава се оно што је дошло главе многим. „Арнаути са командантом беше далеко измакао и законачио ко зна где, услед чега се почесмо разбијати као поплашене јаребице. Једни иђаху уз брдо ка селу Михајна, други коритом реке, а трећи безнадежни, остадоше да преноће у голе гудуре, довикујући један другог као гладни курјаци. Изгледало је да нам је суђено овде оставити кости. Али ја ипак, немавши ни поњаве ни ћебета, нисам смео заноћити у потоку без ватре. Боже такође, иако је још имао шареницу, коју му је мама дала. Сетих се карте и стазе која је на њој била означена, викнух: Ко хоће са мном, напред! И заиста видех око себе за тили час тридесетак људи, од којих двадесетак беху из наше секције, а оно остало из других секција. Шеф секције, г. Петровић је викао да се вратимо, али га ја нисма слушао. Кренем са Богом напред, а сви остали за нама, као оно изгубљеници за својим спасиоцем. И збиља, прегазив поток на два места, дохватих се десно брда под шумом и његовом падином изађосмо испод села Ропаја у чијем рејону беше доста лисника. Сада смо већ били спасени, јер за ноћас имамо доста дрва и три скуре. За тили час плану ватра. Док смо се ми бринули кућемо и шта ћемо сутра, чујаше се из потока, као из пакла, глас запомажућих. Страхота је било слушати, тим пре што нико никога није могао спасавати. Борба за самоодржање почела се овде показивати. Сваки је се бринуо само за себе, само ја и брат мој Божа, један за другог. Снег је непрекидно падао, а ветар страховитим звиждањем, као да нам је предочавао смрт. Поседали смо сви око ватре, али нико није говорио ништа, сви су мислили где ћемо сутра без путовође. Ја, пак, покривен са Богом оном његовом шареницом, дремао сам мислећи на моју малу Радицу и Цоку. Пред очима ми почеше излазити страшне слике. Непријатељ убија децу, мајке их бране, па и њих

убијају. Крв, ужас, страхота, и гле, без намере заспах. Када се пробудих, ватра је још добро горела, али је снег већ био завејао мене и Божа и под тежином снега смо се пробудили. С једне стране је ватра пекла, а с друге стране снег ношен јаким ветром, мрзнуо нас је. Сви се избудише. Поче жагор. Из потока се нико не чује, као да су сви пропали. Ја, пак, занави да се и сада као и увек за мене моли Богу моја мила мајка, нисам био уплашен. Не знајући тачно куда идем, извео сам их на прави пут, који је водио спасењу свију нас.”

У безименим потоцима многи су дочекали свој последњи час. Онај који је пао покрај пута, ако сам не може да се придигне и крене даље за колоном, го-

тимо лисник. Пре него што сам му платио дрва питао сам га куда се иде до најближег хана. Он нам је причао нешто на арнаутском, али га ми нисмо разумели. Понудих га да нас одведе до хана, па да му добро платимо, али се он изговараше да нема добру обућу, што беше истина. Без икаквог размишљања скидох моје цокуле које сам у Тићевцу обуо и дадох му. Он их брзо опипа, као оно гладан комад хлеба и обу их. Биле су му таман. Сав срећан, са осмехом на лицу, скочи као срдњаћ и ману руком да пођемо за њим. Ми се брзо спремисмо и срећни више него он што је дошао до цокула, весело кренусмо за њим. Он је ишао испред мене пртећи нам снег, а Божа за мном, за њим остали, почесмо

ВЛАДИМИР БЕЦИЋ, Везиров мост, 1915 (Војни музеј Београда)

тов је. Као и они који су мало присели у снег да предахну и тако заспали. Ако нису могли да наложе ватру, а заноћили су, тешко да ће јутро дочекати. Тужан је такав крај. Нико им неће чути плач, ако имају снаге да заплачу.

Шињели, покровци са коња, шаторска крила, вунене шаренице, ћебад – све је завејано снегом и тешко одолева љутом планинском ветру. Испод тих покривача и заклона, по неравном снежном друму, корача људски створ. Војник, избеглица, чиновник министарства, учитељ, професор универзитета. Краљ. Нема разлике. Сви према обалама албанског мора. Тамо је спас. Тамо их чекају савезници са хлебом и топлином.

„Освануо је 14. новембар, срећан дан после ужасне ноћи, – наставља свој дневник Милан Павловић - железничар. Испред нас се указа један Арнаутин који се упути нама, тражећи да му пла-

да одмичемо, упадајући у снег до појаса и падајући по јаругама, али нам је све ово било пријатно, јер смо знали да смо спасени. После сата пешачења сиђосмо у долину реке Криези, коју прегазисмо као у сред лета. Сретосмо два-три Арнаутина Есад-пашина, који нам рекоше да смо на правом путу за хан који се зове Арсит. Журећи за вођом око пола девет стигосмо у хан, једну велику шупу без прозора пуну дима и балеге. Овде нехтесмо остати. Пут је био доста добар и серпентинама се пео уз брдо, које беше пуно шуме. Снег је већ престао да пада. Једосмо мало леба у овој шуми и кренусмо даље, тако да у два по подне стигосмо до коте 889 и хана Рапс, где остадосмо да коначимо. Купивши мало дрва сушисмо се око ватре, давећи се у страховитом диму. Опружих се на неком грању, ја на једну страну, Божа на другу и тако преспавасмо плачући од дима.”

Петнаести је новембар. Пут их даље води по неком камењару. Пада снег и хладан ветар дува. После напорног пешачења стигли су у хан-караулу Кјутет, где је Милана као вођу примио српски мајор, дозволио им да продуже пут, и скренуо им пажњу да се не одвајају, јер их могу напасти Арнаути. „Кренух са друштвом низ једна поток, чијом долином не беше ни мало снега, те тако стигосмо у село Пука. Овде хтедосмо да ручамо, али немасмо шта, те ја дадох гаће и кошуљу за три комада проје и два јајета. Тако ја и Божа богато ручасмо. Одавде кренусмо лошим путем, и неким камењаром, изађосмо на коту 560.

Идући гребеном овога виса, ветар је тако јако дувао, да смо се плашили да нас својом силином не одува у провалију. Одупирући се ветру с бока, с чукарима под ногама, у страху од Арнаута, сиђосмо око пола девет у корито Гамиће, где нас задржа један официр. Ко сте ви, - запита он и имате ли старешину? Имамо, одговорише моји људи и позваше ме да изађем напред. Колико водим људи? Рекох им 21, те нас они уведоше у хан Гојани у коме беху наложили 3-4 добре ватре. Јели смо леба, грејали се поред ватре и били срећни као ретко кад. Прућисмо се по сену, али се пробудисмо око један због зиме и седосмо поред слабе ватрице чекајући да сване. Ову смо ноћ лепо провели са војницима Комбинованог батаљона, који су били по хановима распоређени као они који ће давати конаке и упућивати војску правим путем, а и као патрола између ханова, пошто је туда имао да прође Њ.В. Краљ Петар и престолонаследник Александар. Дремајући поред ватрице, дочекасмо дан. Треба што пре да кренемо и пређемо ову проклету Албанију.”

Сишли су у равницу звану Доци. Јако је дувао ветар, пробијао до кости, до последње кошуље. Ишли су неким старим насипом. Са насипа су угледали реку Дрим. Знали су да улазе у Црногорску Албанију и да су спасени. Чамцем су се превезли преко Дрима, на оном делу, где се Дрим рачва на два крака. На другој обали Дрима биле су наложене ватре и неколико црногорских војника, делило је свакоме по комад проје, „питајући нас: Браћо, јесте ли нам гладни и јесте ли нам озебли. Ево вам мало круха заложите се и ватре се огрејте. Збиља, лепо смо се освежили и са њима паразоварали. Овде нам један њихов капетан даде војника који нас спроведе до следећег села, где нас је преузео други војник. И тако из села у село сиђосмо у долину реке Кири на којој не беше моста. Овде се људи изуше и прегазише је, а мене и Божа прене на леђима радник Чедомир Јанковић из Влашке. Најзад угледасмо Скадар, који изгледаше из далека као лепа варош. Показа се као обична стара турска варош, са неколико

ВАСА ЕШКИЋЕВИЋ, *Издазак српске војске на море*, 1916 (АТП Ласџа)

лених зграда новијег времена. У варош смо ушли са северне стране, на чијем левом ћошку беше велико хришћанско гробље, а са десне велике и нове турске касарне. Уредисмо се и уђосмо у варош вођени једним војником. Са њим сам отишао у складиште те примих стан и следовање за моје људе. Настанисмо се по собама турске касарне, преко пута нове зграде Градског суда. Ја и Божа преноћисмо у хотелу званом „Александрија”, али смо се смрзли, јер немаше фуруну.

А Станислав Ђорђевић, млинар из села Ковачевца код Младеновца, редов, после тешких борби у одбрани Београда, вољом судбине и ратне среће, нашао се 18. октобра 1915-те године на друму Крагујевац-Јагодина, близу брда Црни врх. Ту су још једанапут ископали ровове са задатком да задрже непријатеља. Нису дуго одолевали. Већ следећег дана су морали да се повлаче преко неких села према Косову. Они су 14. новембра били у Сувој Реци на правцу повлачења преко средишњег дела Албаније, као и железничари. Понекад ситуације могу да засметају на дугом и напорном маршу. Тако нам се Станислав жали: „Имао сам једну шерпу у којој сам кувао, пао сам на њу и јако се убио. Путујући даље видех војника где се смрзао и лежи мртав и тако прођем село Суву Реку и свратио на положај. Када сам ишао по снегу има сам огеботину на ноzi, која озебе и почне ме јако болети. Те ноћи нисам могао тренути од болова, али ипак будем у кругу своје чете и другова.”

„Наредног дана кренемо се даље. У једном селу одмарамо мало, те ја скувам качамак у оној шерпи и нисмо га појеле, јер се завадих са Милутином Станковићем, који ми је другар изједно, јер он једе више вруће, а ја не могу и тако он поједе све, а мени и Љубу нема. Кренемо се даље и до заласка сунца прођемо кроз варош Призрен и дођемо друмом до села Жур. Ту на том друму занућисмо и ја сам имао болове од моје ноге и од оне шерпе.”

Станислав је борац. Они чувају одступницу осталима. Железничари су 16. новембра већ стигли у Скадар, а ови су

на почетку преласка. Њих тек чекају албанске планине и врлети, снег и ветар, и арнаутске заседе. Њему смета огреботина на ноzi која се инфицирала и премрзла, а како је тек рањеницима и изнемоглима.

„Нисам могао спавати, - жали нам се Станислав, већ сам само пискао и тако кад је се свануло оставио сам чету, јавио се старешини и пош'о да тражим лекара. Тражећи га наиђем на шурака Адама Ђорђевића и још неке познанике. Нађем и кума Милана Ивановића и покажем му моје муке. Ту ме поново стиже Адам са кочијама и попне ме на кола. Нисмо путовали ни два километра дођосмо до Белог Дрима и ту наредба би да се кола гору и да се ту ноћи. Ту ми Адам и Милан направисше постелу и наложише велику ватру од кола. Бели Дрим извире из брда близу села Жур и одједном је тако јака река да не би могао прећи човек...”

„Пошто сам 17. новембра ту ноћио са својим познаницима, где ми на чудноват начин Адам нађе штаку прописну на коју могу да се наслоним, на једну ногу да идем. Идући даље видео сам што нисам могао замислити и не дај Боже да ико види велики губитак српски; гору аутомобили, кола волујска и вијакери коњски, све то гори или рива у Дрим, па артиљерија која је све своје топове уништила. И тако ја и сви остали морали смо пешке пројити. Увече прођемо Љум Кулу. Ђуприја једна која је доста подигнута и дугачка, тако да кад су коњи преко ње прелазили пола су испузали које како, а од пола се суљали, јер је била поледица. И ту занућисмо у једном пропалом аутомобилу.”

Наредног дана су прошли поред Црног Дрима и прешли Душанов мост и село Брут преко Ђуприје... (Нажалост, овде недостаје неколико страница *Дневника*). Двадесет и првог новембра, Станислав нас обавештава: „Гледајући моју муку и писку, рече ми командир, јаши. Уз помоћ Адамову се попех на коња и тог дана доста одмакнем; једно одморим ногу, а друго одбегнем велику опасност. Када сам био близу села, Арнаути су ме гађали и мало су коња очешали по

сапима. Ту близу села Бисака ноћим са Адамом у неком шашу.”

Даље у *Дневнику* више не помиње Адама. Из биографије коју су написали Станислављеви потомци и послали на интернет, видимо да његов добротинитељ и спасилац, шурак Адама, није прешао Албанију. Оставио је кости у непријатељским и безименим врлетима, а Станислав са штаком је преживео. То се зове судбина, срећа и ко зна како још.

Страдање се наставља. Овога пута од Арнаута.

„Двадесет и другог новембра кренемо даље и пређемо реку Фине и ту код једне воденице поточаре имао сам шта видети. Моја чета била изашла напред и Арнаути су је тако потукли, да неке убили, а неке ранили и остало свега 6 здравих војника... Пођем даље и наиђем на једну црквицу, која је била пуна војске и једног војника гди лежи на самим вратима ту гди је страдала моја 3. чета. Погинули су из Јагњила Милисав Дубањац и Никола Дубањац. Рањен је Милутин Станковић из Ковачевца и још много другова. Путујући даље наилазио сам на ужасан покољ од Арнаута. Стигнемо у неки камењак и ту ноћимо...”

Кренемо се даље, али нисам могао далеко ићи, већ мало, па стој, што ми је дало снаге за ногу да је одморим, али Арнаути нису дали да идемо већ су нас тукли са свих страна и тако ноћимо у некој Пљошти.

Двадесет четвртог новембар кренемо се даље ка селу Орошу, али кроз велику муку од Арнаута, дођосмо некако до села Орош, где сам видео масу Арнаута наоружани, како мало, тако и велико, како старо тако и младо, прилегли и иду по нама. Ту нисмо могли да одолимо њиној сили, већ смо морали да се предамо...”

Шта је даље било, нажалост, нисмо могли да прочитамо, јер је презентација овог дневника на интернету са прекидима, а очито је да се ради о једном врло вредном сведочењу. С обзиром да се Станислав вратио кући, неко их је ослободио арнаутског заробљеништва. А ко и како нисмо успели да сазнамо.

Обично се мисли да су само Арбанаси нападали изнемогле Србе. Следећа слика сведочи да је изгладнела војска нападала на албанске куће да дође до било какве хране. Арнаути нису смели да се бране. Њих је мало, а српске војске безброј. Нико није смео да ризикује да му војска разори дом и све што има. Сачекивали су их далеко од својих кућа, по безименим кланцима и ћувицима, по шумама и потоцима. Мање и изгубљене групе и заостале изнемогле појединце.

Неколико српских војника се одваја из колоне и иде у „арнаутлук” да набаве нешто за јело. Наравно под оружјем. Остали спремају дрва и воду иако је зец још увек у шуми. Кућа пред коју су до-

шли, ограђена је високим зидом, види се само спрат. Делује као богата кућа неког Арнаутина. Биле су две капије, а њих петорица је кренуло у набавку. Реше прво да „разбију” једну капију. Капија није јака, лако су је отворили. Ту остављају једног да стражари са ножем на пушци, да неко не уђе или изађе туд. „Остали тројица нападаше на кућу. Врата почеше пуцати под ударом кундака. У том моменту поче вика Арнаута по кући. Један од њих отвори прозор на спрату и поче викати: О Бајрам! О Бајрам! Нека граја чу се из околних кућа, а мало затим јураше један високи Арнаутин у правцу капије коју сам ја чувао -каже Станислав, али чим доспе до капије остави га врх мога бајонета и Арнаутин престрављен, стаде као укопан и викну: Беса! Утом дојури Радоје и иза мене викну: Беса! Арнаутин се одмах ослободи и уђе са нама у авлију. Тог трена и врата на кући попустише.” Њих двојица и Бајрам су ушли у кућу. Једна проја и чабар сира био је сав плен те ноћне похаре. „Таман ми напунисмо наше торбице сиром, а у авлију упаде једна група трећепозиваца, који зграбише онај остатак сира и остадоше да претресају кућу.”

У тим околностима их не занима шта ће бити са том кућом и тим народом. Да ли ће имати шта да једу кад војска прође и покупи и задњу мрвицу хране. Снаћи ће се они, они су међу својима, у свом крају, на својој земљи.

Најотпорнији, најјачи и они који су имали среће, стигли су до албанске обале. Нажалост, тамо их је опет чекало страдање, пропаст и смрт. Италијани су били непријатељски расположени. Они су пасивно гледали на умирање српске војске и избеглица по блатњавој морској обали, на ушћу великих албанских река и прижељкивали њихов тотални нестанак, јер ће тако сигурно њима остати Далмација, кад се овај рат једног дана заврши.

Енглези су чували своје бродове од немачких и аустријских подморница. Хладни и безосећајни, навикли да гледају људску патњу по многобројним колонијама, без видљиве користи од тог ангажовања, нису хтели да се мешају у те ствари. Ограђивали су се лицемерним дипломатским флоскулама. Французи су хтели да помогну, али су били разапети на много страна и нису успевали. На преклињање престолонаследника Александра, руски цар Николај је упутио претњу савезницима да ће са Немцима склопити сепаратни мир ако не помогну Србима. Так тада су савезници кренули у спасавање остатака српских армија. На крају сопствених страдања и мука, Станислав Ђорђевић нас кратко обавештава: „У три сата после подне, 17. јануара 1916-те, дођемо пред варош Валону, одма пређемо преко

вароши и укрцамо се у лађу Талијанску која се зове „Јелена”. Кад сам се пео на лађу било је пола пет по подне. Пењући се на лађу бројасмо басамаче, има их 25. Ту ноћимо у лађи...”²

Тек су у поноћ, 17. јануара 1916. кренули за Крф – записује Љубомир Спасић, болничар из Пирота. Значи у истом дану када и Станислав Ђорђевић, можда оном истом талијанском лађом, са својим дневницима у џепу. Вероватно се нису ни познавали. Свако је са својом бригом и својим мислима гледао у морску пучину.

До тад су морали пешице да пређу од Скадра до Драча, а затим од Драча до Валоне. На том дугом путу мочварном и негостољубивом обалом, страдало је много војника и избеглица. Можда и више него ли у повлачењу преко албанских планина. Тачан број страдалих никада није утврђен, нити ће бити. Претпоставља се да је око 70.000 хиљада војника страдало или нестало. Неки историчари сматрају да се добар део од тог броја вратио са Косова кући пре повлачења преко Албаније и Црне Горе.³

„Мали човек”, Љубомир Спасић, не води глобалну бригу ни о војсци, ни о избеглицама, нити пак о томе шта ће бити после рата. Укрцао се на брод за Крф. Спасео се. „Купио сам поморанце четири за динар, дуван, смокве, вино два динара флаша, цео дан у броду. Ужасно гурање док се уђе у мењаж, као гладни лафови у менаџерији, а по вечери у мраку искрцавање на чамцима по 12 војника, искрцавамо се на острво Крф, где нам светлише рефлектори са ратне лађе.” По искрцавању, пешачили су неколико сати и преноћили под маслинама, „у којима се види по које последње зрно.” Следећег дана су добили „двопек по 250 грама и по 500 грама кромпира. Леба нема још. Двадесетог добисмо двопек, по 3 колачића и мало јела са пиринчем и свињске масти. Опрао сам ноге у мору. Околина је обрасла маслиновим дрвећем, прави рај за нас напаћене по снежној Албанији. У шатору сам са гос-ином Стевом Јовановићем, учитељем из Балаве. Киша па ветар, шатор прокишњава, а слатке ми мисли о Кици увече...”

Славољуб Васојевић

² Трговац и млинар из села Ковачевца, општина Младеновац, Редов. После рањавања 1916. године, био је болничар. Свој ратни *Зайисник* је последњих година живота преписао мастилом у нову свеску, која је чувана испод славске иконе Светог Стефана, да је читамо кад се он упокоји – кажу његови потомци.

³ *Историја српског народа*, СКЗ, Београд 1994.6 књига, Стр.101.

ИСЛАМИЗАЦИЈА: МУСЛИМАНИ И БОШЊАЦИ У НАУЧНОМ ДЕЛУ ЕЈУПА МУШОВИЋА

У новије време има појединаца који сматрају да су 1912. године Срби окупирали Новопазарски Санџак. Заборављају да је још у раном средњем веку на територији данашњег Новопазарског Санџака била једна од првих престоница српске средњовековне државе. Неки сматрају да су у то време Срби муслиманским презименима додали „-ић“ и „-вић“. Појављују се и неки други гласови који оспоравају право живота Срба на тој територији. Међутим, анализа научног дела проф. др Ејупа Мушовића, једног од наших најеминентнијих професора, најбоље показује како је протицала етничка историја и народни живот на тим просторима.

Исламизација

Исламизација је процес који је Е. Мушовић будно и свестрано пратио у готово свим својим расправама и указивао на неке његове особености у нашим приликама на које се раније није обраћала посебна пажња. Утврдио је да је исламизација, поред религијских, донела промене и у духовној и унела низ новина и у материјалној и у друштвеној култури.

Ранија историографија је ширење ислама у нашој земљи под Османлијама објашњавала као турчење или потурчавање, односно потпуну асимилацију. Мушовић је навео низ чињеница које показују да становништво које је примило ислам на јужнословенском простору, сем иселеника који су се својевремено иселили у Турску, никада није било асимилувано. Ислам је Муслиманима јужнословенског порекла, то није спорно, наметнуо доста турског и арапског (лична имена, култура станавања и одевања, исхрана, хигијена, морал, филозофија живљења и слично) али никада није успео да потисне неке аутохтоне предисламске чиниоце као што су језик, обичаји, презимена, а изнад свега свест о својем етничком пореклу. Ово је Муслимане јужнословенског порекла у тој мери учинило посебном етничком заједницом коју никада није било могуће поистоветити са Турцима, Албанцима, Циганима или другим припадницима исламске вероисповести. Они су са етничко националног становишта своје порекло везивали за Србе, Хрвате, Црногорце, Македонце, Мађаре, па због тога нису могли бити ништа друго него Муслимани. Спој аутохтоног са новоприхваћеним постала је специфичност која је Муслимане у нашим крајевима издвојила у посебну

етничку, верску и културну целину. Мушовић је такође посебно нагласио да је ислам за исламизирани припаднике јужнословенских народа често био светиња која се изузетно поштовала. Навео је записе из којих се види да су у том погледу наши Муслимани постајали већи фанатици од правих Турака па су због тога били чак спремни да се сваког часа жртвују за Мухамедово учење које су сматрали најчистијом светињом.

Ислам су у нашим крајевима први прихватили претставници виших влашћених друштвених слојева. О томе има доста података у турској архивској и другој грађи коју Мушовић користи. Разлог за исламизацију је био што је прихватање ислама пружало велике могућности за економски, политички, друштвени па и државнички просперитет, за бенефицирани живот у односу на немуслимане. У Црној Гори ислам су међу првима прихватили претставници династије Црнојевића. Станиша, најмлађи син Ивана Црнојевића, господара Зете (1465-1490), прихватио је ислам и био је познат као Скендербег Црнојевић, односно Иванбеговић. Његов старији брат Ђураћ, Иванов наследник, завршио је каријеру као спахија у Анадолији. Исламизација је релативно рано захватила и неке високе друштвене слојеве у Босни и Херцеговини. О томе сведоче и презимена која су се и до данас очувала, међу којима су Кулини, Видајићи, Љубовићи, Тодоровићи, Филиповићи, на пример. Међутим, процес исламизације код средњих и нижих слојева текао је нешто спорије и трајао је у Рашким областима, на пример, све до почетка XX века. Због тога не изненађује чињеница што су Муслимани из Милешевског краја веома дуго задржали неке верске манифестације на којима су се придруживали Србима. Веома дарежљиво помагали су православне богомоље и клањали се месту на којем су биле мошти Светог Саве. (29)

Ејуп Мушовић је указао на историјске изворе и литературу која сведочи о етничком пореклу Муслимана са јужнословенског простора. На пример, у Цетињском крају су до почетка XVIII века постојала „мухамеданска“ братства. У турским пописима се веома рано често региструју „синови Абдулаха“ што значи да је реч о конвертитима – мештанима – који су исламизовани у првом појасу. Међутим, истицало с такође, без било какве дилеме, да појединци чији су преци својевремено при-

мили ислам, потичу од исламизираних Васојевића, Пипера, Бјелопавлића, Дробњака, Климената, Шкрелја, Хота, Шаља. О томе сведоче и бројна презимена која су се и до данас очувала а која је Мушовић марљиво сабрао и уз научну идентификацију, са анализама, азбучним редом навео у својим студијама. О процесу исламизације сведоче и „Новине читалишта београдског“ (бр. 12 од 12. III 1848.) које наводе: “У овим пределима (мисли се на Пештер – прим. П.В.) има и таквих домова, у којима се налазе по два брата, пак један верује Христа, а други Мухамеда, један клања, а други се крсти. У неким кућама има и по три брата и сви држе да су Турци, а отац им је Србин, и тако синови клањају, а отац се крсти, а кад Бајрам дође, сви заједно прославе, отац иде у цркву, а синови у џамију. У овим пределима се може наћи да два брата Турчина, у једној кући живећи, један држи за жену булу, а други хришћанку, па једној име Ана, а другој Назија”. Даље Е. Мушовић наводи тврђење Ивана Косанчића да „У садашњем муслиманском становништву у Новопазарском санџаку има много потурчених Срба, који су прешли на ислам највише од сто година наовамо, а и много доцније ... многи су задржали стара презимена“. Мушовић је такође навео многе примере из којих се види да су многи католици, такође, прелазили на ислам а да су њихове жене и кћери остајале у старој вери. На не тако давну исламизацију у Новом Пазару указују и бројна заједничка српско муслиманска презимена којих у Новопазарском крају има у знатном броју. Међу њима су Ђукићи, Ђеранићи, Чековићи, Чоловићи, Гледићи, Губеринићи, Караџићи, Каришићи, Коматине, Кораћи, Ковачевићи, Лекковићи, Луковићи, Паламаревићи, Пејовићи, Раденковићи, Танасковићи, Трипковићи. До 1930. године данашњи Хајровићи из Вражегрнаца презивали су се Марковићи. Слично је било и са Муслиманима Драшковићима из Лукара који су недавно узели презиме Тахиновићи.

Муслимани и миграциона кретања

Муслимане са јужнословенског простора, пре свега из Србије, Црне Горе, Босне, а делимично и из предела северно од Саве и Дунава Е. Мушовић је темељно проучио. То се јасно види и из његових посебних студија о Муслиманима у Новопазарском, Тутинском и Сјеничком крају као и из синтеза о муслиманском становништву из Србије и

Црне Горе. Ове студије и други научни радови Е.Мушовића показују развој и консолидовање Муслимана у посебну етничку заједницу у Србији, у Црној Гори, а донекле и у Босни и Херцеговини.

Ејуп Мушовић је, на основу научних извора, историјске грађе и анализе етничких процеса, утврдио да су Муслимани са јужнословенског етничког простора углавном потомци православних исламизираних предака. Међу њима има и изванредан број Малисора, пре свега Климената, који су под турском присилом запосели Пештерску висораван почетком XVIII века где су, напуштањем католичке вере и прихватањем ислама, изгубили своја ранија етничка обележја па се сада углавном идентификују као Муслимани.⁽³⁴⁾

Е. Мушовић је утврдио да је за издвајање Муслимана у посебну етничку заједницу на нашим просторима утицало пре свега чување свести о свом етничком пореклу, затим чување српског језика као средства за међусобно споразумевање, потом задржавање неких елемената из јужнословенске материјалне културе и из усменог народног стваралаштва које је неговано на јужнословенском етничком простору.

Културно наслеђе из предисламског периода Муслимани су у нашим крајевима пројели, поред религијског, прихватањем оријенталних личних имена, затим културе становања која је повезана са религијом, одевањем у складу са верским прописима, начином исхране, морала, филозофије живљења и другог и на тој основи посебан поглед на живот и свет. Ово их је умногоме издвојило у посебну друштвену, а затим етничку и политичку заједницу, која је очувала језик и свест о свом етничком пореклу.

Сеобе муслиманског и хришћанског становништва у склопу етничке историје заузимају значајно место у научном делу Ејупа Мушовића. Е. Мушовић је разложно прихватио да су поводи за сеобе становништва били политичке, економске и породичне природе. У неким случајевима утицао је верски фанатизам, несташица намирница у гладним годинама и епидемије болести, пре свега куге. У току XVIII века, на пример, у опустеле Новопазарске крајеве долазе и Муслимани и хришћани са Пештера, из Бихора и Црне Горе ради обраде земље. Било је и присилног пресељавања. Смаил паша Пазарски присилно је преселио 1768. године неке Бјелопавлиће у Новопазарску нахију.

Сеобе су на етничку историју, утврдио је Мушовић, вишеструко утицале. На пример, један део турског племства, који је после прве (1690) и друге (1737)

српске сеобе, изгубио поседе северно од Саве, населио се по градовима Рашке области. Омербеговићи и Османбеговићи су се населили у Нови Пазар, Спаховићи и Гарибовићи у Сјеницу, Дервовићи и Хаџајлићи у Бијело Поље, Туркмановићи и Шећерагићи у Нову Варош, Мезилцићи у Пријепољу, Хаџиатлагићи у Пљевља, Торковићи у Бихор. Код њих се и сада чувају предања да су дошли из Славоније или Будима и кажу да су потомци турских спахија из тих крајева. Код Омербеговића и Османбеговића из Новог Пазара се чува предање да је њихов предак био турски официр мађарског порекла. У народу су све дошљаке са севера називали по крајевима из којих су долазили (у овом случају Хрвати или Мађари). Они су у крајевима насељавања добили нове спалилуке као компензацију за изгубљене поседе које су имали преко Саве.

Масовне сеобе становништва изазивале су гладне године и епидемије болести. Међу гладним годинама се помињу 1815., 1817., 1818., 1839., 1863., 1864., а од 1860. до 1912. харало је Европом осам епидемија колере које су такође утицале на развој етничке структуре у појединим крајевима.

Према Мушовићевим проучавањима у Новопазарском, Тутинском и Сјеничком крају нема ни једне породице чији преци у XIX веку нису доселили из Црне Горе, Црногорских брда, Херцеговине или Босне. Ово потврђује и очувана црногорско-херцеговачка традиција, ијекавштина и начин наглашавања речи у језику, народни мелос и друго. У Стару Рашку се, по документима и традицији коју је Мушовић проучио, крајем XIX и почетком XX века досељавало муслиманско становништво из свих динарских земаља које су у то време прелазиле у власт појединих хришћанских држава.

У XIX веку скоро из основа је измењено целокупно становништво у нашим крајевима. Повод за то су били ослободилачки ратови (Први и Други српски устанак, устанци у Црној Гори и Херцеговини, на пример), понуда српске владе за усељавања српског живља у Србију која је била погодна за развој сеоске привреде а од 1833. и слободна, као и понуда за насељавање топличко куршумлијског краја српским живљем.

Процес исељавања Муслимана из централне Србије до кога је дошло из политичких разлога, видан је од 1804., 1833. и после 1867. године, а из Црне Горе, Босне и Херцеговине после Босанско херцеговачког устанка 1875. и након одлука Берлинског конгреса 1878. године. На пример, Дервишевићи су досељени у Нови Пазар из Каранов-

ца (сада Краљево), Бећковићи и Нишлије досељени су из Ниша, а Маврићи из Пожеге, Хаџиавдићи и Бајрактаровићи (кладнички) из Ужица. Број оних који су у Нови Пазар досељени из Црне Горе и Босне и Херцеговине много је већи. До 1878. више су се кретали хришћани а после тога почели су масовнији покрети муслиманског живља. Муслимани из Србије су се иселили до осамдесетих година XIX века. После тога, по Мушовићевим истраживањима, Муслимана у Србији није било више од 1% од укупног становништва. Истина, под овим се не подразумева Новопазарски санџак који је извесно време остао под турском влашћу и послужило као мост за исељавања у Турску.

Почетак ослободилачких покрета у Србији означио је обрачун не само са турском влашћу него и са муслиманским становништвом на које се гледало као на издајнике и непријатеље. Нико није водио рачуна нити га је интересовало њихово српско или словенско порекло нити се водило рачуна о чињеници да су у прошлости били један народ. Плаћали су данак за своје професионално и политичко опредељење. Настojало се да се заједно са Турцима протерају, да се уништи њихова целокупна баштина и да се избрише сваки траг на њихово биствовање. Али, у политички измењеним условима, код Муслимана Србије превладало је мишљење „да је Муслиману немогуће живети у хришћанској држави“ већ се из ње треба иселити. Тако су се селили и они за које се поуздано знало да су у највећем броју били српског порекла. Остали су да живе једино у Старој Рашкој, где их још у Србији једино има у већем броју и то углавном потомака црногорског, босанског, херцеговачког и малисорског порекла. Они из Србије, изумирајући мали број оних који су доселили према Босни, за свагда су нестали. Они који су иселили у Турску потпуно су асимиловани и дефинитивно су изгубили своје национално, културно и етничко обележје. Претопили су се у дуге и трагично нестали као посебна етничка заједница. Изгубљен је тако део српског народа услед тога што су њихови преци, захваљујући таласу исламизације, прихватили османску управу и ислам као религију закључује Мушовић.

Ејуп Мушовић указује да је број исељених Муслимана из Србије и Црне Горе достигао вишемилеонску цифру. Само у време Велике источне кризе (1875-1878) у Македонију и Турску иселио се из наше земље око милион Муслимана. Исељавање Муслимана у Турску настављено је и после првог и после другог светског рата. Исељавање

по другом светском рату било је изражено до 1971. године. Ишло се непосредно или преко Македоније, где је нашим грађанима било лакше да добију исељенички пасош. На пример, 1971. иселило се из Новог Пазара, Сјенице и Тутина преко Македоније око 4.200 лица, а исељавањима је била захваћена Лимска долина, затим Бихор, Корита, Бистрица, Рожаје и нека друга места.

Срби су се такође селили у разним правцима. Познате су, на пример, Прва (1690) и Друга (1737) велика српска сеоба које су у то време из основа измениле етничку структуру Србије и Црне Горе. Обе сеобе су биле последица аустро турских ратова у којима су Срби учествовали на страни Аустрије ради ослобођења од Турске до кога у то време није дошло. Из података које је сабрао и анализирао Е. Мушовић се јасно види да је, на пример, 1812. године око 150 породица које су биле разминуте Нови Пазар, био је забрањен улазак у Србију. Из Новопазарског и Сјеничког краја Срби су се исељавали преко Јавора и других прелаза између Србије и Турске. Наводи се да је 1900. иселило из Новопазарског санџака 240, 1901. 1432, а на другим прелазима мигрирало је у Србију 1250 лица. На добро очуваним надгробним споменицима код Петрове цркве у Новом Пазару и на Малом гробљу, који потичу с краја XIX и почетка XX века, која су била активна градска гробља до 1912. године могу се прочитати бројна презимена чијих потомака више нема у Новом Пазару јер су се иселили у друге крајеве. Уосталом, било је у свим приликама поједи-

начних исељавања из једног краја Србије у други, што је такође утицало на етничку структуру у одређеним просторима чијим се проучавањем Е. Мушовић, поштујући најстрожије научне принципе, веома коректно бавио.

Мухацири или мухаџери

Мухацири или Мухаџери (на арапском избеглица, емигрант, исељеник) су научни проблем којему је Е. Мушовић, у оквиру проучавања етничке историје, посветио одговарајућу научну пажњу. Ово вероватно и због тога што је и Мушовићева породица, која је иначе заузимала веома угледно и истакнуто место у друштву, од краја XIX века делила судбину и припадала избеглом мухацирском становништву из Никшића.

Проучавања Е. Мушовића показују да су одлуке Берлинског конгреса 1878. године, и после тога аустријска окупација Босне и Херцеговине и дела Новопазарског санџака, означиле велику прекретницу у етничкој историји наших Муслимана у балканским просторима. То је био почетак већих и обимнијих присилних кретања муслиманског становништва и његовог бежања из Босне, Херцеговине, Црне Горе и Србије.

Мухацирским сеобама због прогона су били захваћени сви слојеви нашег муслиманског становништва, без обзира на његово етничко порекло, класну и социјалну структуру. У маси тих исељеника из појединих јужнословенских земаља највише је било исламизираних Словена док је проценат других (Турци, Арапи, Цигани) који су исповедали

исламско верско учење био скоро занемарљив.

Е. Мушовић је посебно проучио кретање Мухацира из Црне Горе, односно из Никшићког и Колашинског краја и пратио њихове сеобе према Босни, Новопазарском санџаку и преко Јадрана према Турској. Мухацири су се у знатном броју задржали на оним територијама које су и после 1878. остале под влашћу Турске (Новопазарски санџак, Косово, Метохија, Македонија, Албанија). Санџачки Муслимани, потомци никшићко-колашинских Муслимана, који су дошли у Новопазарски крај очували су свој муслимански национални идентитет и свуда се исказују као Муслимани, што није случај у Албанији и на Косову где су албанизирани. Такав је случај са Нумановићима који се сада презивају Хашими и Сефировићима (пореклом Пиперима) који се сада презивају Омери и живе у селу Мазгиту на Косову.

У Нови Пазар су у већем броју дошли мухацири из Никшића. Истиче се да су сви они били „потурчени Срби“ и да међу њима није било правих Турака. Скоро сви никшићки Муслимани + мухацири који су се населили у Новом Пазару, а то је случај и са онима у Бијелом Пољу и Сјеници (Љуце, Љухари, Цидићи, Брунчевићи, Мулићи, Бајровићи, Дервишевићи, Пашовићи и други) узели су презиме Никшићи па се њихови потомци и данас тако презивају. Сасвим је мали број оних који су задржали ранија презимена. Такође колашински и бихорски Муслимани, као и никшићки, узели су у Новопазарском крају презимена Колашинци и Бихорци. То је исти случај и са Србима који су дошли из Колашинског краја и Бихора. Мушовић истиче да су мухацири у Новопазарски крај, вероватно озлојеђени судбином која их је задесила, са собом донели неке своје свађалачке одлике и тако пореметили претходне доста добре односе који су постојали између православних и Муслимана. Унели су, констатује Мушовић, више дивљине, несигурности, насиља, пљачке и крвну освету, па „је и Нови Пазар, после доласка мухацира, постао стециште аrogантних и осинох људи.“

Мухацири су, оно што треба посебно нагласити, по Мушовићевим анализама, много допринели уобличавању и чувању муслиманске националности у областима старе Рашке. То становништво говори јужним црногорско-херцеговачким наречјем српског језика, а у варошима поред српског употребљавао се и турски језик кога на селима нема. На основу говора, обичаја и менталитета образовала се временом посебна етничка целина која се уз верску

АМАНЕТ ОД ЋЕДА

У долафу мога ђеда
с десне стране у претинцу,
кад још бијаш грјешно д'јете
виђаш малу иконицу.

Прикрадох се да разгледам,
Каква ли је на њој слика,
Бјеше сребром опточена
Слика Ђурђа мученика.

Ја то онда нисам знао.
Зазир'о сам од аждаје,
Ал' с аждајом ко се бори,
Осјећ'о сам, јунак да је.

Само зато, само зато,
Ја пољубих тог човјека.
Ћед униђе – ја се збуних –
А он рече: Нека, нека!

Истог Ђурђа, љубили су
Наши преци ко свечари,

Па зар да јађунах љубнут'
Што љубљаху наши стари.

Ал' ти н'јеси пољубио
Само хадер – илијаза,
И пољупце си пољубио
Својих рахмет праотаца.

Тако ђедо, ал' он оде
Већ одавно с овог св'јета,
А ја чувам иконицу
Поред других аманета.

Ал' ја зато, Алах-икбер,
Чврсто с држим свог мезхеба,
А мезхеб ми ништ' не смета
Да србујем како треба.

Аливерих Тузлак

(Босанска вила, 1898.)

припадност издвојила у посебну националну заједницу.

Муслимани и Бошњаци

Муслимани (и Бошњаци) су имена чијем је научном дефинисању Ејуп Мушовић дао запажен научни прилог. Е. Мушовић је утврдио да је у науци доказано да су Муслимани у нашим крајевима углавном потомци припадника исламизираних јужнословенских народа и по томе се јасно одвајају од Турака и исламизираних припадника других народа (Арбанаса, Цигана, на пример).

Е. Мушовић је утврдио да Муслимани у нашим крајевима углавном чувају свест о свом пореклу, језик и друга своја етничка обележја. Међутим, службена администрација је, приликом пописа становништва, а и у другим приликама, правила одређене грешке. У пописима је, на пример, пре другог светског рата, администрација груписала под једном одредницом све који су припадали муслиманској вери (Муслимани, Турци, Албанци, Цигани, Черкези, на пример), не водећи рачуна о њиховој етничкој припадности и другим националним обележјима. Издвајале су се и категорије „Србин муслиманске вере“, „потурчени Србин“, „исламизирани Словен“, „па се на овај начин, можда и нехотице, указивало да Муслимани из Старе Рашке, на које се ово углавном односило, ипак представљају етничку и друштвену посебност.

У пописима који су обављани у другој половини XX века такође се уочава одређена недоследност у дефинисању муслиманске националне одреднице. Муслимани се пописују „неопредељени муслиман“ (1948), затим „Југословен неопредељен“ (1953), „етнички муслиман“ (1961), „муслиман као народност“ (1971), „Муслиман“ (1981), „са велико „М“, „Муслиман“ (1991), „Муслиман“, „Бошњак“ (2001). Име националне заједнице није писано уједначено. У Југославији је са мало „м“ („муслиман“) означавања религијска припадност, а касније са велико „М“ („Муслиман“) обележавала се код нас национална а не верска припадност.

Бошњаци, као назив за Муслимане, по Ејупу Мушовићу, прво је био везан за географски а не за етнички појам. Користио се у турској администрацији као ознака за побуњенике и незадовољнике у Босни (покрет Хусејина Градашчевића, и других, на пример). Указивао је да ти побуњеници нису Турци, већ домородачко исламизирани становништво, уосталом као што су Турци побуњене Албанце називали Арнаути.

Када су Турци Османлије из било којих разлога желели да исламизирају

ли су их Бошњацима. Под тим су подразумевали само припаднике словенског етноса исламског религијског опредељења, а не католике и православне или Јевреје којих је такође било у Босни.

Е. Мушовић је, на основу података до којих је кроз проучавања дошао, утврдио да име Бошњак има, ипак, своју историјску дубину. Прво је означавао Босанце, али само Муслимане а не и припаднике других религија (католици, православни, јудаисти) који такође живе у Босни. Међутим, временом је појам Бошњак губио географско значење и проширио се и на Муслимане из других јужнословенских крајева. Е. Челебија је, на пример, у XVII веку Бошњацима називао Муслимане Београда и других градова у Србији и истицао да говоре бошњачки. Високи турски достојанственици регрутовани из редова јужнословенских Муслимана (Србија, Херцеговина, Црна Гора) називани су Бошњацима, а исламизирани Албанци, за разлику од њих, Арнаутима. Сви Муслимани исељени у Турску из јужнословенских земаља, укључујући и оне после другог светског рата, означавани су као Бошњаци или као бошњачки Мухажири. Они Муслимани исељеници који су остали на Косову да живе, били су код Албанаца познати као Бошњаци, без обзира на то одакле су долазили.

Е. Мушовић сматра да мишљење по коме би назив Бошњак био адекватнији од назива Муслиман (за Муслимане), ако се само на то мисли, није без историјске основе. Али, актуелизирање назива Бошњак, када се њиме означава сваки Босанац, не би могао бити прихватљив и за Муслимане ван Босне (Горанци или Торбеши, на пример) јер би у том видели „атак на њихов идентитет у време када се бране од других који их својатају“.

Уместо закључка

У претходним излагањима указано је само на нека питања из етничке историје која је Е. Мушовић осветлио у свом научном делу. Уочљиво је пре свега проучавање настанка и развоја појединих етничких заједница почев од илирско римских и грчких времена до насељавања Словена. Ова питања су посматрана у континуитету ради јаснијег сагледавања историјске целине у епохама које су потом следиле. На основу историјских докумената, на настанак и консолидовање српске етничке заједнице и њен развој у средњем веку. У турском раздобљу праћени су процеси који су допринели слојевитом обликовању етничке структуре у нашим просторима. Један од значајних повода за те процесе била је исламиза-

ција коју је Ејуп Мушовић свестрано и темељно пратио, утврдио узроке и указао и обрадио неке последице. Е. Мушовић је у својим расправама проучио настанак и развој муслиманске етничке заједнице у нашим просторима и отклонио многе дилеме које су се јављале у вези са настанком муслиманског етноса на нашим просторима. Приказао је чиниоце који су обележили његов идентитет и научно пропратио настанак и развој муслиманске етничке заједнице на нашим просторима. Посебну Мушовићеву научну пажњу привукли су мухажири (прогнаници) који су умногоме утицали на етничку слику у новијим раздобљима на нашим просторима. На чињеницама је засновао и објаснио настанак имена Муслиман и Бошњак и утврдио да се ова имена у нашим крајевима односе само на словенски живаљ који је примио ислам. Веома јасно је изложио и указао на разлике између исламизације и турчења. Процес турчења објаснио је примером Муслимана који су се иселили у Турску и определили да у њој живе, код којих је вршио непосредна теренска проучавања. Указао је на интегративне чиниоце и одлике које Муслимани имају на нашим просторима. Примерима је показао како су насељавањем по Турској припадници муслиманског етноса из наше земље заувек изгубљени јер се њихови потомци више не осећају Муслиманима него као Турци код којих је за сада још само остало бледо сећање да су „бошњачког порекла“.

Окосницу научног дела Ејупа Мушовића, као што се види, чини проучавање наше етничке историје чије је проучавање засновао на одговарајућим историјским изворима и тиме дао незаобилазан прилог развоју наше културно историјске мисли.

Литература:

- Е. Мушовић, *Муслиманско сџановништво Србије од њага Десџошовине (1459) и његова судбина*, Краљево, 1992.
- Е. Мушовић, *Муслимани Црне Горе од њага Зеџе (1499)*, Нови Пазар, 1997.
- Е. Мушовић, *Сџановништво Рудника у 15. и 16. веку*
- Е. Мушовић, *Етнички процеси у Новом Пазару*, Београд 1979.
- Е. Мушовић, *Црногорски Мухаџери и њихова кретања*, Историјски записи година XXXIX, свеска 1-2, Титоград, 1986.
- Е. Мушовић, *Муслимани или Бошњаци*, „Борба“ 30.07.1990.

Петар Влаховић, академик

О СЈЕНИЧКОЈ РЕЗОЛУЦИЈИ ИЗ 1917. ГОДИНЕ

Сјенички крај у Првом светском рату су аустроугарске трупе окупирале 19. новембра 1915. године. Тешке борбе су вођене на планини Јавору. Ту је била главна тачка одбране док се велики део српске војске организовано не повуче ка Лимској долини и даље до албанског приморја. Један део муслиманске чаршије у Сјеници, Новој Вароши и Новом Пазару је тада аустроугарску војску дочекао са цвећем као ослободиоце од наводне окупације Србије после Првог балканског рата 1912. године.

Окупатор је одмах сменио сва локална руководства и именовано себи одане муслимане на све функције и друга руководна радна места осим у сеоским општинама Штавал и Лопиже где је скоро потпуно ишчезло српско православно становништво. Укинута је ћирилица и уведена латиница. Извршен је попис интелигенције од 18 до 55 година старости. Пописана је и сва обрадива земља и шуме. Сви учитељи Срби су отпуштени, а на њихово место у школама доведени окупаторски официри и подофицири који су знали хрватски језик. Забрањено је Србима ношење шајкача и опанака шилкана, као и групно кретање и масовно окупљање. Спровођене су пљачкашке реквизиције и настао је период чистог економског терора. Заведена је страховлада, посебно према српском становништву. Настало је хапшење и интернирање у логоре најугледнијих људи, а почела су и убијања оних од којих је окупаторска власт највише зазирала и који су могли својим ауторитетом да делују у народу.

Аустроугарске окупаторске власти су програмирано и изузетно форсирано радиле на стварању и изазивању незадовољства код муслимана према Србима православцима и Србији и Црној Гори као наводним окупаторима. Вратили су чипчијске односе па су се аге и бегови поново појавили код својих ранијих чипчија захтевајући да им се доносе некадашња давања (тзв. хак). То исто ће урадити и немачки фашисти у Другом светском рату и у суседном Девевском (Новопазарском) срезу. Такођер су окупатори преко једног дела улеме, трговаца и бивших ага и бегова успели да наметну код муслиманског света убеђење да су Србија и Црна Гора окупирале некадашњи Новопазарски Санџак 1912. године. Својом бескрупулозном пропагандом и разним методама ширења страха од Срба и Србије успевала је окупаторска власт да се код већине муслимана појави права србофобија и анимозитет. Ширена је и лажна нада у „пусто турско“ и некадашње

„оно старо“, односно у повратак турске власти.

Захваљујући свему томе окупатор је успео да у току 1916. и 1917. године покупи добровољце, тзв. ђурумлије, који су се борили у турској војсци у Галицији на руско-турском фронту. И турски султан је прогласио џихад, тј. свети рат за спас дина и имана, заправо Турске Царевине. У 1917. години ти добровољци су углавном покупљени мобилизацијом па их је народ назвао „зоромвољцима“. Према сећању најстаријих људи и неких ђурумлија из сјеничког среза је отишло да се бори у турској војсци око 650 тих добровољаца. Ти добровољци су у великом броју страдали па се тек сваки десети жив вратио кући као што је био случај са ђурумлијама у Кладници.

Тој арогантној и према Србима и Србији непријатељски расположеној црно-жутој Монархији су муслимани били само погодан предмет за манипулацију како би уз њихову подршку остварила продор до Митровице и даље до Солуна. Политичко и економско поробљавање Босне и Херцеговине, Старе Рашке и Србије и иначе је увек био важан циљ Запада да се балканске земље, па тако и Србија, доведу у потпуну зависност или под окупацију како би се загосподарило Балканом, а Русија потпуно елиминисала са тог простора и источног Средоземља. Иако већ одавно нема Аустроугарске и Османске Империје актуелна збивања на Балкану показују да се и даље ради о истим далекосежним плановима неких земаља западне Алијансе. Као да су још актуелни Источно питање и Drang nach Osten.

Још за време Анексионе кризе 1908/1909. године у аустроугарским политичким и војним круговима се озбиљно разматрала могућност војног запоседања некадашњег простора Новопазарског санџака и његовог припајања Босни и Херцеговини, заправо Аустро-Уграској. Тадашњим тренутним разрешењем те кризе нису престали и империјални планови према српским етничким и државним територијама. То се убрзо показало за време Балканских ратова када је Хабзбуршка Монархија била спремна да војнички нападне Србију. Та прилика јој се пружила 1914. године, али ће Србију окупирати крајем 1915. године. У циљу сепарирања и ампутације Рашке области од Србије и Црне Горе окупатор ће радити уз подршку улеме, богатих трговаца и развлашћених ага и бегова на одвајању некадашњег простора Новопазарског санџака од Србије и Црне

Горе које су га биле ослободиле од Османлија 1912. године. Краљевине Србија и Црна Гора ту ослобођену територију су међународним уговором поделиле што је добило и међународну верификацију приликом склапања мировних уговора у Лондону и Букурешту 1913. године.

Како су ратне године одмицале све се очигледније ближио крај Централних сила (Тројни савез). Почеле су да се појављују и сепаратне и глобалне мировне иницијативе. У опцијама су постојале и тежње за „мир без анексија“. Ти мировни наговештаји су код присталица окупатора и по разним основама експонираним људима из муслиманске популације изазивали страх од одговорности, јер су те мировне иницијативе јасно стављали до знања да се територије Србије и Црне Горе и других српских земаља неће више цедити, односно сепарирати и одвајати клиновима, тампон зонама и коридорима за даљу пенетрацију без обзира што је било и другачијих идеја о новој конструкцији и прерасподели територија после распада Аустро-Угарске.

Због страха од последица и неминувне „поратне одговорности“ због сарадње са окупатором, па и многих криминалних и злочиначких активности велики број муслиманских првака организовано је радио на одвајању Санџака од Србије и Црне Горе. Њихова највећа жеља била је да се простор некадашњег Новопазарског санџака припоји Босни и Херцеговини што је била жеља и највећег дела санџачких муслимана, јер су њихова политичка опредељења била под снажним утицајем улеме, ага и бегова. Рад у том правцу је постојао и раније, заправо већ од анексије Босне и Херцеговине 1908. године и Балканских ратова 1912-1913. године. У горем случају размишљало се и барем о придобијању „самоуправе за Санџак“. Аустроугарска је те жеље и идеје здушно подржавала, јер је знала да ће то увек уносити неповерење, раздор и сукобе између муслимана и православних и тиме онемогућавати консолидацију и садашњег и неког будућег новог стања. Све се то уклапало у њене освајачке планове и намере за политичку, економску и безбедоносну нестабилност у нашим земљама, па и у целом региону Балкана. Мора се рећи да су свему томе делом допринели и они нестручни, кратковиди, миту и корупцији и неком реваншизму склони чиновници тек успостављене администрације Краљевине Србије после 1912. године.

Када је окупатор својим политичким и пропагандним деловањем успешно припремио политички терен организовао је конференцију градоначелника и других муслиманских представника у Сјеници 1917. године. Конференција је одржана 13. и 14. августа, по неким изворима и 15. августа. Заседање је одржано у главној градској џамији Султан Валиде. Конференцији је присуствовало 25 представника муслимана из срезова који су припадали некадашњем Новопазарском санџаку као и два аустроугарска официра као представника Крајскоманде (околујне команде) из Новог Пазара и среске команде у Сјеници који су пратили рад Конференције. Конференција и њене одлуке и закључци су били круна аустроугарске бескрупулозне политике, пропаганде и тактике *Divide et Impera*. Одлично се знало да ће то додатно оптеретити односе који су ионако били веома затегнути и пуни неповерења, па и мржње. Сигурно Сјеница није случајно изабрана за место одржавања Конференције, јер је овај град био стварни главни град Новопазарског санџака и од 1902. године и Сјеничког санџака. Осим тога сјеничка муслиманска чаршија и муслимански живаљ на Пештери су били наклоњени Босни и Херцеговини и Аустроугарској што се одлично уклапало у њене империјалне планове. То потврђује и поверљиви извештај аустроугарског мајора Рупчића из прибојског гарнизона од 14. новембра 1916. године, а који се у потпуности може да односи и на стање у тадашњем сјеничком срезу. Између осталог он пише: „Муслимански део становништва у великој већини је нама наклоњен. Из неких спонтаних изјава овдашњих муслимана може се закључити да у случају анектирања Санџака (варања Србији и Црној Гори) морају се иселити, јер су се политички компромитовали“. Муслимански прваци су се обратили за подршку освајачу који је био окупатор земље којој су се желели да прикључе. О томе историчар Мустафа Мемич каже: „Тежећи том основном циљу они се нису либили да тај свој циљ остваре и путем оних који су и њихов матични народ окупирани“. О томе је и историчар Ејуп Мушовић написао следеће: „Било је то поновно оживљавање идеје Хабзбурга из друге половине XIX века о Санџаку како би га се домогли да би преко њега могли да продру према истоку и тако онемогућили уједињење Србије и Црне Горе“.

Старо и најадекватније име Стара Рашка или Новопазарски санџак се уопште више не помињу и преиначено је у турско име Санџак што је у турској административно-територијалној по-

Џамија Султан Валиде у којој је донета Сјеничка резолуција

дели значило само војно лено, а касније јединицу у рангу округа. Иначе је Новопазарски санџак 1872. године био издвојен из Босанског ејалета (вилајета) и са Нишким санџаком чинио један посебан вилајет, али је после краћег времена поново враћен. Дефинитивно је 2. фебруара 1877. године поново издвојен из Босанског и прикључен новооснованом Косовском вилајету чије је седиште било у Скопљу.

Како је већ речено, Конференција је одржана од 13. до 15. августа 1917. године. У Сјеницу су дошли представници (градоначелници) свих срезова са простора некадашњег Новопазарског санџака које су поставиле аустроугарске окупационе власти. То су били градоначелници Новог Пазара, Сјенице, Нове Вароши, Пријепоља, Прибоја, Пљеваља, Бијелог Поља, Берана, Рожаја, Берана (Будимља), Тутина (Штавица) и Шаховића (Доњи Колашин). Осим градоначелника Конференцији је присуствовало и 14 других муслиманских представника-делегата па је укупно било 25 представника градова, заправо срезова. Из Новог Пазара као највећег града је присуствовало 4 делегата, Пљеваља 3, Сјенице 3, Пријепоља 2, Берана 2, итд. Присуствовали су и аустроугарски обавештајни официри из Околујних или обласних команди (*Kreiskomando*) Нови Пазар и Митровица и Среске команде (*Bezirkkomando*) у Сјеници. Конференцијом је председавао титуларни паша Изет Мехмед-паша Бајровић, градоначелник Пљеваља. Мехмед-паша је био познат као велики аустрофил и највећи лиферант аустроугарским гарнизонима у Пљевљима, Прибоју и Пријепољу до повлачења

аустроугарске војске 1908. године из Пљеваљског санџака. Његов рођени брат мајор Омер-бег Бајровић је био велики поборник српске националне идеје код наших муслимана који су били српског порекла, сматрао је да Аустроугарска није наша домовина већ само окупатор, а био је и велики добротвор. Омер-бега су окупатори на веома свиреп начин и на превару спровели у Сарајево где је у тамници мучен и уморен.

Паша Бајровић је отворио конференцију речима да је „крајње време да ми муслимани Санџака, које ми председници општина представљамо, ми који чинимо већину становништва Санџака, друкчије размишљамо него што то желе и траже наши паразити владе Србије и Црне Горе. После трогодишњег рата постоје изгледи за преговоре о закључењу мира и жеља свих ратујућих народа за мир... постоји све јача и израженија, и ми сматрамо да и нама припада право да на основу права о самоопредељењу појединих народа сами одлучујемо о својој будућности. С обзиром на потребе да се на задовољавајући начин треба да реши и питање наше егзистенције ми морамо да артикулишемо наше жеље“.

Учесници конференције су држали дуге и испрне говоре у којима су се просто такмичили у блаћењу Срба и Србије, Црногораца и Црне Горе, а величању и хвалоспевима Аустроугарске као ослободиоца, а не као окупатора. Сви учесници су се, између осталог, сложили у констатацији „да је Санџак отргнут од матице Босне, јер више од четири године био окупирани и подјелен између Србије и Црне Горе“.

Након дводневних дискусија и разматрања свих могућности усвојени су закључци у форми Резолуције.

- I Прикључење Босни и Херцеговини је наша непоколебљива жеља и једино разумно решење нашег питања.
- II Ако се из разумљивих разлога или непредвиђених разлога наши захтеви, на које имамо право, не могу испунити захтевамо самоуправљање Санцака.
- III Ако и ова наша жеља није остварива, и ми све наде изгубимо да ће се све наше жеље испунити, онда смо присиљени да се иселимо из ових крајева.
- IV Пошто наши односи захтевају другачији поступак него што то сматрају српска и црногорска влада ми молимо К. и К. Војни генерални гувернман за Србију и Црну Гору да наше захтеве у вези управљања Санцаком поднесе вишој инстанци и да нас до коначног решења тог питања прикључи Босни и Херцеговини, јер управа у тим земаљама боље одговара нашим односима.

После четврте тачке Резолуције тражи се и следеће: „Ако и овај захтев (четврта тачка) није остварив, онда захтевамо да се оснује самостални гувернман за Санцак (посебна војна управа).

У даљем тексту Резолуције наставља се: „Пошто сами нисмо у стању да наша права и жеље остваримо, молимо К. и К. аустроугарску владу да нам пружи подршку и обезбеди наша права.

У вези са нашим молбама, предлозима и захтевима молимо ВГГ у Београду и Цетињу и Високу земаљску владу БиХ да нас прими на разговор и обавести о времену пријема.

Са највећим поштовањем, које дугојемо храброј војсци, као и аустроугарској монархији затварамо данашњу седницу и остајемо (следе потписи 12 градоначелника):

1. Мехмед Изет-паша Бајровић, Пљевља
2. Риза-бег Муратбеговић, Нови Пазар
3. Мурат-бег Хашимбеговић, Пријеполје
4. Селејман еф. Шећерагић, Нова Варош
5. Хилми-бег Кајабеговић, Бијело Поље
6. Дуљко-ага Рамхусовић, Беране
7. Иљаз еф. Ђатовић, Рожаје
8. Хусеин еф. Хасанбеговић, Прибој
9. Јусуф-ага Хамзагић, Тутин
10. Рушид еф. Спаховић, Сјеница

11. Осман-ага Диздаревић, Шаховићи

12. Хусеин еф. Шахман Беране (Будимља).

Сјеница, дана 14. августа 1917. године“.

Сјеничка резолуција је одмах преведена на немачки и достављена поменим командима и упућена Војно генералном гувернману у Београд. Војно генерални гувернман за Србију је препис текста Резолуције са пропратним писмима доставила Војно генералном гувернману за Црну Гору у Цетиње и Земаљској влади у Сарајево.

Аустроугарска окружна команда у Новом Пазару је у свом пропратном акту од 20. августа 1917. године подржала захтеве муслиманских представника из Сјеничке резолуције. То је било и за очекивати, јер је окупаторска власт и режирала Конференцију и њену Резолуцију. Већ 1. септембра исте године аустроугарска војна управа за Србију (ВГГ) у свом писму истој таквој управи у Црној Гори, као и Земаљској влади у Сарајево, пише да „иако се у тој Резолуцији наведена питања тренутно сигурно не могу решити, ипак она представља важан документ за будуће преговоре о закључењу мира“.

У том писму Војног генералног гувернмана за Србију, између осталог се још каже: „ Сва искуства аустроугарске

управе потврђују да муслимани у Санцаку присаједињење Босни и Херцеговини, а тиме и Аустро-Угарској сматрају као политички идеал своје будућности. Жеља за евентуалном аутономијом... или иселјење у Турску сматрају само као мања несрећа...ако би поново настала омрзнута српска владавина“.

Ова Сјеничка резолуција је само још више изазвала неповерење и продубила сукобе и неспоразуме који ће дугорочно уносити нестабилност и иначе на овом по много чему трусном подручју.

Свакако је јасно да тадашња муслиманска елита није била у могућности да сама нешто конкретније и одлучније уради без окупатора и страних ментора за остваривање аутономашких и сепаратних циљева. И актуелна збивања у Старој Рашкој не догађају се случајно. Исте или сличне политичке снаге су покретачи захтева за специјалним статусом, аутономијом или посебном регијом Санцак. Ти захтеви су формулисани у Меморандуму о специјалном статусу Санцака из 1993. године. Касније су неки захтеви мало другачије формулисани па је Бошњачко национално веће Санцака донело Меморандум о аутономији Санцака и посебним односима са Босном и Херцеговином.

Салих Селимовић

АНЂЕО ПРИНЦ ПУЦА У ТАЛАС

Иронија нема милости.
Нема пуцња без крви и страха
Ни шале са боговима рата.
Храброст је музејски експонат
Сувенир за туристе.

Принц не пробада мачем срце злодуха
Као што вежба на билијарском столу
Убија млада усамљена грозница
Прво жену подметнуту пред цев
Више браће и недужних но душмана.

Слава оружја лежи у костурницама
У паради војничких крстова безимених.
Мајке и баке под небом мртвих
Мисле: виша сила, ђавоља посла.

Никад се неће љубити
Водити сина у парк
Тражити лека жутој гошћи.
Убица је жртва, овде или тамо.

Учитељи борбе за слободу и правду
Умиру од старости
Као и званичници с печатима и
Закукуљени ликови, штампари новчаница.

Винко Шелога

ПРОФЕСОР ДР ВУЈИЦА ЈЕВЂЕВИЋ - ВОДЕЋИ СВЕТСКИ НАУЧНИК У ОБЛАСТИ ВОДА

Намера нам је да упознамо читаоце часописа Савиндан о животном стваралаштву професора др Вујице Јевђевића, човека из наших крајева који је својом делатношћу оставио дубоке културне, научне и градитељске трагове и допринео приближавању Србије Европи и развијеном свету.

Вујица Јевђевић (1913-2006) рођен је у Касидолима код Прибоја. Родио се у тек, од Отоманске империје, ослобођеним крајевима Србије, а слобода је предуслов, да надарени могу свој таленат развити до стваралачких висина. Основну школу је завршио у Прибоју, осмогодишњу школу у Сарајеву, а на Грађевинском факултету у Београду дипломирао је 1936. Наставља студије на изузетно цењеној школи у Греноблу (Француска), на којој 1938. године добија диплому хидротехничког инжењера.

Од 1937. до 1941. године ради као хидротехнички инжењер у Банској управи у Скопљу. Период 1941. до 1945. године провео је као ратни заробљеник у Немачкој и Италији. По повратку у земљу одмах добија низ одговорних стручних дужности у Србији и Југославији, као пројектант, истраживач и саветник за водопривредна и хидроенергетска питања. Ради на формирању Хидроенергетског завода, при тадашњем Савезном министарству електропривреде, а у периоду од 1949. до 1956. налази се на његовом челу. Тај Завод, са хидрауличком лабораторијом која је за кратко време прерасла у једну од значајнијих лабораторија те врсте у свету, одиграо је одлучујућу улогу у хидроенергетској изградњи Југославије, а из њега су потекли институт за водопривреду „Јарослав Черни“ и светски позната компанија „Енерго-пројект“. Паралелно, у периоду 1946. до 1957. на Грађевинском факултету у Београду предаје предмет Хидрологија и Коришћење водних снага. На оба предмета обавља пионирску улогу формирања тих научних дисциплина. Године 1956. објављује у Београду своју познату књигу „Хидрологија“ коју ту до тада углавном дескриптивну науку фундира као егзактну-инжињерску научну дисциплину, те се са *Linsley*-ем и *Kohler*-ом може сматрати једним од оснивача савремене школе Хидрологије у свету. У том периоду, радећи као истраживач и планер на свим хидроенергетским пројектима у Југославији (ХЕ Власина, Маврово, Јабланица и

Проф. др Вујица Јевђевић

др.) даје методолошке, светски признате доприносе у науци о искоришћењу водних снага.

У Српској академији наука и уметности је 1955. године одбранио докторску дисертацију под насловом „Методе изучавања водних снага“ и тиме постао први доктор техничких наука из области водопривреде и хидротехнике у Србији. Методе анализе хидроенергетских потенцијала које је он разрадио временом су постале одомаћене у светској пракси.

У периоду од 1956. до 1958. ради као саветник Електропривреде Југославије. Као светски афирмисани експерт, 1958. године одлази у САД, где 1960. ради као хидролошки и хидраулички научни истраживач, у Националном бироу за стандарде у Вашингтону. Септембра 1960. изабран је за редовног професора и руководиоца истраживачког и постдипломског програма за хидрологију и водопривреду на Грађевинском факултету Универзитета Државе Колорадо у Форт Колинсу, који је захваљујући професору Јевђевићу постао најпознатија светска висока школа хидротехнике, на коју су са свих страна света долазили докторанти да им професор Јевђевић буде ментор. Од 1979. до 1987. ради као професор истраживач и директор водопривредног института на Универзитету „Џорџ Вашингтон“. Крајем 1987. се пензионисао и враћа у Колорадо у Форт Колинс, настављајући веома живу активност у свим светским догађајима у области хидрологије и водопривреде. Руководи низом међународних семинара, а по позиву најпознатијих универ-

зитета широм света. Експерт је Одељења за научне проблеме животне средине ASI (Advanced Study Institute) у ком својству учествује у више међународних научних програма.

У светској науци о водама, хидрологији и области водопривреде, проф. др Вујица Јевђевић био је без прекида присутан више од пет деценија, перманентно повећавајући рејтинг српске и југословенске науке, да би као путујући амбасадор српског имена задњих деценија постао жива легенда светске хидрологије. Узрок томе су његови изузетни научни доприноси, знање и искуство, а најбоља потврда њихове вредности су, велика цитираност и превођеност његових теоријских и практичних научних дела. Да би набројали само наслове библиографских јединица објављених у виду књига или стручних и научних радова у најугледнијим светским стручним и научним часописима и на интернету, из области водопривреде, хидраулике или хидрологије, на српском и енглеском језику, за ту сврху била би нам потребна књига од неколико стотина страна.

Значајан је допринос проф. Јевђевић остварио у области прорачуна и обликовања хидротехничких конструкција уз акумулације и насуте бране (дифузора, галерија, тунела под притиском, прелива и тд.). Висок ниво образовања, ширина и визионарство професора Јевђевића најбоље се види на примеру ХЕ система Власина, за које је по идеји академика Пећинара, урадио хидролошке и водопривредне анализе, одредио висину бране, величину акумулације, предвидео четири каскадне хидроелектране и написао да ће акумулација у будућности имати изузетан значај за регионално водоснабдевање, што се данас потврдило.

Свакако највеће доприносе на националном и међународном плану професор Јевђевић је остварио у области Хидрологије. Главни допринос и помак у светској науци проф. Јевђевић је учинио на плану развоја и увођења Стохастичких метода у хидролошким анализама и њихову примену у водопривреди, као и увођење методе пропагације и дефинисање критеријума за практичну примену одређених апроксимација *Saint-Venant*-ових једначина нестационарних кретања.

За континуитет српске научне мисли, потребно је истаћи, да је применом TIPS методе проф др Вујице Јевђевића, извршена синтеза резултата па-

леокеанографских истраживања са прорачунима Академика Милутина Миланковића. Тим радом је извршена својеврсна реafirмација Миланковићеве теорије, тако што су Миланковићеве циклуси прихваћени као детерминистичка компонента глобалних климатских модела.

По много чему проф. Јевђевић је био први у Србији: први је доктор хидротехнике, први професор Хидрологије, први професор коришћења водних снага, аутор прве књиге из Хидрологије, аутор прве књиге о водним снагама Југославије, аутор прве објављене студије о водопривреди, пројектант прве насуте бране у Југославији, оснивач прве хидрауличне лабораторије итд...То је човек који је са својим знањем и несебичним пожртвовањем много допринео у конкретном развоју Србије. А на међународном плану након Милутина Миланковића најпознатији од српских грађевинских инжењера.

Његовом заслугом а у неким случајевима под његовим руководством изведени су многи пројекти са којима су жедни напојени, мрачни предели осветљени а делови мртвих и сушних пустиња преведени у рајске зелене оазе пуне живота.

О одјеку његових, инжењерских, истраживачких и научних радова на међународној сцени говори бројност и квалитет међународних награда додељених професору Јевђевићу: Награда Америчког Удружења Грађевинских инжењера (ASCE); Награда *Tison*, Међународног друштва за хидролошка истраживања; Први је добитник награде Универзитета државе Колорадо *University Award for Excellence in Reserch* и многа друга. Био је члан више светских академија наука и технике.

Инжењер, пројектант, градитељ, истраживач, научник, писац многих уџбеника и стручних и научних радова, изузетни педагог, једном речју велики стваралац, као деведесетогодишњак професор др ВУЈИЦА ЈЕВЂЕВИЋ, живео је у Форт Колинсу у држави Колорадо (САД) и по потреби путовао авионом по свету и руководио научним пројектима везаним за проблеме животне средине, чврсто одржавајући везе са родбином и колегама у домовини Србији, на понос Јевђевићима, Касидолцима, грађанима Прибоја и Србије.

Дедину кућу из 1870. године најстарију очувану у Прибоју, завештао је завичајном музеју и финансирао њену обнову, а настојао је да потомци Јевђевића, расути по свету не забораве корене.

Мр Велибор Јовановић

ВЕРИГЕ

Угашена срца,
И смисла,
Судбином што меље,
Огњишта покисла,
Изгребане жеље,
Искрама пут неба
Моћно да полете.

А нису ни часне,
А још мање свете.

Кућом без живота
Невоље их стежу.
И верност,
И смерност,
Коме сад да вежу?

Јер нису ни часне,
А још мање свете.

Вучија времена.
Сабласно над селом
Челусти распете.
Месечевом меном
Моћи им узлете.

А вериге,
Оковане звезде,
Одувек слављене,
Одавно не језде,
Моћи затрављене.

Па нису ни часне,
А још мање свете.

Да се зла не чине,
Изгребале лице,
Покајничким велом.
Кошуљу од паучине
Посуле пепелом
Звезде падалице.

Драган М. Пайоњак

ГРЕХ И ВРЛИНА

Тврдио је да нема већег подвига
него кад неверника у веру уведеш.
За такав напор никад није касно,
без обзира на знање и искуство,
или пак имање и положај; тренуци
кад се укаже циљ и смисао
су и неизвесни и незаборавни.
Тада све трошно и проказано
губи значај у односу на вечно.
Али живот често са неизвесног пута
скрене у неочекивана искушења
и направи непредвиђену шалу,
па више није јасно где је граница
између греха и врлине.

Мирко ИКОНИЋ

КУДА ПОЋИ

Пођеш ли уз ветар
рашчупаће те олуја
Будеш ли јагње
појешће те вуци

Река у мени бистра
мутну воду болује
Зато добра водо
безброј ожиљака
носим
у свом кориту

Змија
изгубила компас
преварила грм
глуми доброту
плази језик
на плочнику

Пођеш ли уз буру
рашчупаће те таласи
Будеш ли галеб
ајкуле ће ти
брод раскомадати

Њеђош М. Несћоровић

УЧЕНИЦИМА И ПРОСВЕТНИМ РАДНИЦИМА ЧЕСТИТАМО
САВИНДАН ШКОЛСКУ СЛАВУ

СТР „БАЧКА ЗАДРУГА“ ПРИЈЕПОЉЕ
Дом културе б.б., тел. 033/711-566, 712-964

СТАКА СКЕНДЕРОВА

Мало је познато да је прва списатељица и учитељица у Босни била родом из Пријеполја. О томе је, раније, писао вредни истраживач завичајне историје, Вукоман Шалипуровић. Објашњавајући откуд надимак Скендеријаши он пише: “Од краја 16. века, а нарочито после Велике сеобе, у Полимље је досељено много Куча. Они су продрли низ Лим све до Мажића. Досељени Кучи нарочито су много населили Комаран, који је скоро био испражњен сеобом. Пошто су се доселили из Скадарског санџака околни становници су их звали Скендеријашима (*шурџизирани назив Скадра*)...Име Скендеријаши носиле су и врло угледне породице па и породица Дамјановића, односно Петровића која се доселила из Комарана у Пријеполје на почетку 19. века а затим отселила за Сарајево. Од ове породице је Стака Скендерова”.

За Стакину годину рођења најчешће се узима 1828., а као место рођења помиње се Пријеполје или Сарајево. Непосредно по њеној, трагичној, смрти *Босанска вила* је објавила *Чиџулу* (31. мај 1891. година) у којој се каже: “...а тек ако је имала 70 година, коју годину више или мање”, што је многе ауторе навело да 1821. узму за годину рођења, а што је и веродостојније. Самим тим би и Пријеполје било место где се она родила јер је мало вероватно да се око 1828. Стакина породица селила из Пријеполја у Сарајево имајући у виду да су то године реформи султана Махмуда II, а које су убрзо довеле до метежа у Босни и покрета Хусејина Градашчевића.

По пресељењу у Сарајево брзо је умро отац Перо, а бригу о мајци Мари и сестри Стаки преузео је брат Илија, ћурчија. Он је говорио турски језик а шио је за турску војску и официре. Уз њега је Стака научила турски језик што јој је касније било од велике помоћи. Основно образовање стекла је код познатих сарајевских даскала Симе и Миће Аранитовића. Рано је почела ићи у цркву и већ као девојчица у пјевници старе српске православне цркве чита апостол. Кретала се по православним кућама и свима била на услузи, а поготово кад је њено знање турског језика могло помоћи у интервенцији код турских власти или допринети у тумачењу и склапању уговора трговцима и другим пословним људима. Глас о богобојажљивој и ученој младој жени доспео је и до руског конзула у Сарајево, Гилфердинга.

“Кад сам био у Сарајево желио сам наћи неког од домаћих људи који би ми по сјећању написао ћирицу о догађајима и што су се збили у Босни...Дуго нисам налазио ни једног човјека који би био способан саклепати своје усјомене и ћирице их на ћирици, јер њаква врста њосла уопште није у духу Босанаца. Био сам изгубио наду да ћу моћи да уопштем домаћу ћири-

рију Босне, када ме срећни случај ујознао са дјевојком Стаком Скендеромом.” Ово пише Гилфердинг у предговору за своју књигу *Путовања по Херцеговини, Босни и Сјарој Србији* у којој је поред летописа херцеговачких монаха Прокопија Чокорила и Јоаникија Памучине уврштен и *Љетопис Босне 1825-1856* списатељице Стаке Скендерова. Књига је објављена у Санкт Петербургу 1859. године на руском језику а своје српско издање чекала је више од једног века (љетописе је превео на српски Војислав Максимовић, 1976. године). Није, како то неки аутори наводе, свој летопис предала Гилфердингу, већ је на његову иницијативу летопис написала, а он је омогућио да светлост дана угледа у Русији.

Хаџи Стака Скендерова

Познанство са руским конзулом битно је одредило даљи живот Стакин. Иако већ позната, како би се данас казало, по својим друштвеним активностима питање је да ли се идеја о отварању девојачке школе родила у њеној глави или је на то навео Гилфердинг. Чињеница је да је школа основана на лично тражење Стакино али јој је свесрдну помоћ пружио сам конзул. Захваљујући истраживању руских архива доктора Ибрахима Тепића утврђено је да је Стака предала молбу руском конзулату 8. марта 1858. године молећи да Русија помогне оснивање женске школе у Сарајево, у којој би сама била наставница и управитељица. У школи би се бесплатно школовале све сиромашне девојке, а најсиромашнијим би, колико је могуће, помагали јелом и одећом. Школу би издржавала Русија с тим да би о трошковима детаљно извештаван Императорски конзулат у Сарајево. Ову је молбу Гилфердинг однео са собом у Петербург и написао препоруку за своје претпостављене предлажући отварање основне школе и препоручујући Стаку Скендерову за учитељицу. Он наглашава и то да Скендерова не може рачунати на помоћ сарајевских трговаца јер код њих још

није сазрело убеђење да треба школовати женску децу.

После неколико месеци стигло је царско одобрење и помоћ коју је проследио, сад већ нови конзул, Шчелупников. На његов предлог Стака се обратила митрополиту Дионисију да школу стави под свој непосредни надзор и покровитељство како би се избегли неспоразуми са Црквом и турским властима. Тако је *Дјевојачка школа св. Сава*, прва женска школа у Босни и Херцеговини почела са радом 19. октобра 1858. године. Приликом отварања школе митрополит је “пошкропио кућу светом водом и благословио дјецу и учење”. Присутствовале су многе званице из града, црквене општине као и руски конзул Шчелупников и француски вице-конзул.

Руски конзул је у свом извештају лично описао отварање школе наводећи да је Стака претходно путовала у Београд где је набавиле књиге и све потребно за оснивање школе као и да је отуд довела учитељицу Јелену Нешковић. Школа је отворена “на Вароши” како се некад звао део Башчаршије изнад старе православне цркве у кући Сршкића. Прве ученице школе, њих 75, биле су, углавном, из сиромашних сарајевских породица које су први пут стицале знање о језику, писмености, рачуну. Школа је брзо изашла на глас у читавој Босни и Херцеговини па су и мостарски Срби тражили од руског конзулата отварање сличне школе.

После почетне еуфорије сарајевска чаршија дигла се против Стаке и њене школе. Замерало јој се “што је Турци дозвољавају и помажу”. Сарајевске газде и трговце, од којих је неке прозвала у свом Летопису да су Србима гори од многих Турака, главни су противници њене школе. Били су то тешки дани за Стаку и њен рад али их је она стоички пребродила. Постепено се стање поправља и све више сарајевских газда шаље своју децу у Стакину школу. Доласком за босанског везира Топал Осман-паше, великог присталице реформи у османлијском царству, Стака добија новог покровитеља. Он јој израђује помоћ код турске владе у износу од 600 гроша месечно. Топал паша је, претходно, био мухафиз београдски (заведник града), а будући да је тамо видео како школују женску децу, он своје кћерке уписује у Стакину школу. Ово је био значајан подстрек за рад школе: у њу се почињу уписивати и девојке других конфесија. С друге стране Стака је стекла нове непријатеље који су нерадо гледале на њену лојалност турској власти. Међу њима су предјачили поједини српски листови (новосадска *Засјава* и др.).

У почетку школа је била само православна, али ускоро, захваљујући успеху девојчица, стиче све већи углед и похађају је, додуше у мањем броју, муслиманске, римокатоличке и јеврејске девојчице. Поред везирових кћерки у школи су и

кћерке осталих, виших, турских чиновника. После неколико година из школе излазе први “кадрови”. То су Стакине ученице које чине језгро културно-просветног рада међу женама у БиХ. Тек касније придружиле им се оне које су долазиле преко Саве и ученице Мис Ирбијеве. Ана Дизмарова и Фима, Стакине ученице, биле су прве учитељице у Мостару, а Ана Каранова и Кока Ђурићева постале су предавачи у школи. Неке су отишле у Крајину а неке су се удале у најимућније сарајевске куће и ту иницирале прве културно-уметничке садржаје те поставили темеље културно-просветног рада.

Пред Стаком су стајали свакодневни проблеми финансирања рада школе. Будући да су само девојчице из богатих кућа плаћали школовање, а све остале бесплатно школоване, често и са “станом и храном”, школа је поред просветне, чак и у већој мери, имала добротворну и хуманитарну функцију. Помоћ је стизала са разних страна, али нередовно. Помагао је руски конзул, неки пут је помоћ слала француска влада протежирајући учење француског, помоћ је добијана из Србије, нарочито од митрополита Михаила и кнеза Михајла као и од турског Султана. Најмању помоћ школа је имала од сарајевске црквено-школске општине што је константа за све време рада школе. Све у свему школа се издржавала и постојала док је помагала Русија и док је стизала султанова помоћ. Помоћ сарајевских богатих трговаца увек је изостајала што је била последица њиховог става према школи. Залуд је била интервенција руског конзула, Шчелупникова, који је приговорио игнорантском односу православних трговаца. Када је за руског конзула дошао Кудрјавцев, који Стаки нимало није био наклоњен, био је то почетак краја руског интереса за рад школе.

Иако преокупирана радом око школе Стака никад није занемаривала своје обавезе у цркви: “Макар како неугодно врјеме било, она ипак никад није изостајала од цркве. Из јутра: на службу, а послјиге подне: на вечерњу долазила је сваки дан у нашу стару српско православну цркву, а недељом и празником у нову цркву. Врло често је у цркви за пјевницом стајала са одушевљењем, с највећом скрушеношћу срца и с побожношћу појала стихире на вечерњи, блажена на литургији или опште стихире духовне”. Свој вишедеценијски, практично монашки, живот Стака крунише одласком у Свету земљу, на поклоњење Христовом гробу. Путовање је трајало годину дана, а на том путовању се кратко задржала у Цариграду. Тамо је одсела у конацима свог добротворца Топал Осман-паше. Он јој испослује аудијенцију и путни трошак код султана Абдулазиза. У Јерусалиму је Скендерова и званично примила монашки ред, мада је пре одласка на хаџилук живела потпуно монашки.

За време њеног одсуства школа је нормално радила, а наставу су изводиле учитељице Ана Каранова и Кока Ђурићева.

Стака је са њима била у сталној писменој кореспонденцији тако да се знало време њеног повратка па је и мало и велико изашло на њен дочек.

“Кад се ова поклоница светог гроба Христовог враћала из Јерусалима у свој завичај, сјећам се и данас врло добро - пише А. Поповић у *Босанској вили* 1903. године - да је изашло много народа из Сарјева са школском дјецом. Све је то поврвјело до Козје ћуприје на Хаџинску раван, хаџиници у сусрет. Дочекали су је свечано са пјевањем ирмоса: *Досїојно јесї јакo воисїтїну* итд. Ту се она са многима изгрлила и ижљубила, па онда у све-

чаној поворци дошли до старе цркве где је било благодарење. Из цркве је народ опет допрати до куће, где је оставише на миру, да се одмори од такога дугога и труднога пута.” Многе је сарајевске православне куће Стака даривала поклонима из Јерусалима, а од тог времена за све је била Хаџи Стака, а чешће Хаџи Госпоја.

Још од ране младости Стака се бавила здравственим просвећивањем жена. Она је живот посветила сиротињи, болесним и напуштеним. Била је прва копча између босанских жена и лекарске ординације. Њена школа је од самог оснивања била уточиште социјално угрожених, а њене

У прилогу дајемо једно писмо Стаке Скендерове митрополиту Михаилу у коме моли уџбенике и књиге за своју школу. Посредством митрополита Михаила њена школа добила је тражене уџбенике из Државне штампарије које је поклонило Министарство просвете Србије.

Писмо је писала лично Стака Скендерова. Рукопис је доста читак и исписан, али је без икаквих правописних правила. Често је мало слово на почетку реченице и код особних именица, чак и своје име Стака пише малим словом. Препис писма дајемо у оригиналу онако како га је сама Стака написала:

*„Њеџову високоїреосвешїенстїву; Госїодину.
Мийройолићу Михајлу,*

свеликим стїрахоїочїшанијем колено їреклоно љубим вашу свјайћу десницу и їросим ваш свјайћли блаџослов и молићїву и високо блаџодарим на їрекрасном дару 2. иконе и 2. књижїце свешїоџ кирила и мейоџија їримїла сам 27 Авџусїа од Г. Гавре вуковића¹⁾ и сад їтом їриликoм јављам Вашему Високоїреосвешїенстїву да е наша школа са свим оскудна сновцима а друџо и с књижама ербо од оноџ времена од како сам ја їшам била²⁾ нїсам нї едне књижџе нї од куд добила а їшїо-сам имала свесам їоїтрошїла сад кое су ми нужне књижџе да їредаем деци найїс-саласам на едну џедуљу и їредала Г. Шулейникову Руском Конзулу. И молила да їшїе на Генерал консула Рускоџ у Беоџраду да моли срїско їравїићельстїво да се смїлује обдарїићї нашу школу скњижама кое су за школу нужне кое ја мїслїм даћесе и Г. Генерал консул на ваше високоїреосвешїенстїво обраїићї и ја їреї-їокорњїша кћер ваша умољавам Ваше Високоїреосвешїенстїво да се смїлуе наредїићї да се шїћо скорїе може књижџе їошаљу їреко Рускоџ консулаїћа ербое шїћїта да деца данџубе и молим ваше Високоїреосвешїенстїво за їћу чесїћну срїкићу³⁾ која ће вам ово мое мало їисмо їредаїићї їїоє маїћї јове Чебецића која е чула да е јово болестїан и нїе моџла жеља и бриџе оїћрїићї и їошїла е їшамо на вићење. їа ћесе оїеїћ враїићїћї ја молим ваше Високоїреосвешїенстїво да е ви свашїм свешїем речма уїћешїиће и обнадеџдїиће зашїћо їћа жена будали їреко-мере будали за деїшїом.

23. Авџусїї 863. џодине
у Сараеву

*Сашїм остїаем ваша їреїокорњїша
службеница вашу свјайћу десницу љубећї
Стїака Скендерова*

1) Гавро Вуковић кнез из Змијања. Због некакве буне осуђен на дугогодишње прогонство За његово издржавање у прогону скупљани су по Босни прилози које је народ звао „гаврија”. Посредовањем руског и српског посланика у Цариграду Гавро је ослобођен. Он се преко Београда вратио у Босну и донео књиге за женску школу у Сарајеву.

2) Стака Скендерова била је у Београду 1862. године и била примљена од кнеза Михаила, када је добила новчану помоћ и уџбенике за своју школу. Примео је и митрополит београдски Михаило.

3) Српкиња коју помиње Стака Скендерова је жена кафеџије Чебецића који се такође доселио из Пријеполја у Сарајево. Њена ћерка Савка, чувена сарајевска лепотица била је вереница Стакина брата Јована. Око ове Савке ломили су се многи сварајевски момци па је и дошло до туче у којој је рањен један Турчин па је набеђен Стакин брат Јован да га је он ранио. Затворен је и од последица тамновања умро. Стака се залаже за Савкину мајку и препоручује је митрополиту Михаилу да је утеши због болести њеног сина Јова баш због ових веза Јована и Савке. Но Ђебецићева жена баш због ранијих веза је врло поверљива према Стаки, па јој и преноси и тајну пошту за митрополита Михаила.

Првобитни споменик Стаки око кога је Српска православна црквена општина у Сарајеву, касније, изградила новији споменик

прве ученице су биле из сиромашних сарајевских породица. Својим радом и пожртвованошћу стекла је углед код сиротиње, а својим ауторитетом и знањем турског језика те упливом код турских власти поштовање свих. Стака је сав свој живот уградила на ползу народну. Имала је довољно знања, мудрости и храбрости да посредује у најделикатнијим стварима. Њеним заузимањем је Велиудин-паша дозволио подизање звона на црквама и јавно сахрањивање православца уз појање како то канони црквени предвиђају. Овај догађај забележен је у *Летопису Босне*:

“Наредио је да се пред хришћанским спроводима носи крст и иде литургија и да се на гробљу чита молитва: - Видио сам у хришћана такав обичај - говорио је он. - Зашто га ви нарушавају?”

Хришћани су му одговорили: - Господару, по нашем закону је такав обичај, али ми нисмо смјели због турског насиља.

Он им рече: - Ево, ја вам дајем дозволу и нека мој каваз прати ваше спроводе. Хоћу да и последњег сиромашка тако сахраните. А, ако нема од чега да се сахране, ја ћу трошкове платити из свог џепа, само нека свакога носе на гробље како доликује.”

Остала је упамћена њена реакција на притиске сарајевске чаршије да се Мис Ирбијевој забрани рад. Каде је ова чувена Енглескиња 1869. године отварала свој просвјетни завод јавила су се отворена негодовања грађана и католика и православца. Свима је сметала ова “лутеранска” школа. И једни и други доживљавају Ирбијеву као конкуренцију а њен рад као удар на верски и национални идентитет. Стака је тада јавно иступила усред општине, сва узбуђена, потрешена неистинама и неправдом, срчано бранећи Мис Ирби. Захваљујући њеном ауторитету црквено-школска општина повлачи своју “Објаву народу” којом је тражила да Срби не шаљу децу у протестантску школу. Време је показало да је Стака била у

праву: Својим радом и љубављу Мис Ирби је задобила срца Сарајлија за сва времена.

После 1870. године рад Стакине школе јењава. Што због недостатка средстава, што због губљења подршке из више правца, а и измењених услова рада о школи се све мање пише, а последњи подаци су из 1874. године кад лист *Босна* похвално пише о успеху ученика. Из каснијег периода нема више података тако де се рачуна да је рад школе угашен у периоду до 1877. године. Ово је и разумљиво јер у Босну већ 1875. наступају метежи, а потом долази до смене турске аустријском влашћу. По смиревању ситуације уобличио се неко ново време са новим актерима. Нова власт строго је контролисала и каналисала сваки сегмент друштвене стварности у којима узлети попут Стакине школе нису били допуштени.

Данас град Сарајево има двије улице, Miss Irbinu и Осман Топал-пашину, „некада је имао и Стакину, али нема је више!? Данашње сарајлије ће вјероватно ускоро добити улицу Беназир Буто јер, Семиха градоначелница града са својим оданим “везирима” чврсто држећи дизгине власти у граду, јер су у једном од својих бројних канун-намама пронашли хиљаду и један разлог да је власт све, па и то да је једна Беназир Буто пуно “заслужнија” него нека Стака, „ама за коју никада нису ни чули, „аман јареби!

Miss Irby и Осман Топал-пашу у тишини вјечног спокоја по којима се ето и двије улице зову, нико никада неће питати за мишљење, „а зна се кога би они у своје друштво најрадије примили, јер за вакта када су по земаљском њилиму газили, за Стаку би обоје и десну руку у ватру ставили....

Небојша Кнежић, *Торонто, септембра 2008.*

Последње раздобље Стакиног живота обележено је самоћом и немаштином. Остаје без породице, заборављена од многих и без средстава за хуманитарни рад који је био смисао њеног живота. Гостопримство јој је пружио Мис Ирби. Њен живот трагично се окончао под запрегом поплашених коња на Илици, 26. маја 1891. године, а после једне добротворне забаве у корист сиромашних. Ту је дошла са две своје штићенице.

“На спроводу 28. маја био је силан свијет из свијех сталежа. Наша српска општина наредила је, те су у спроводу ишле ученице наших српских школа са учитељским особљем; а тако исто у пратњи су биле и ученице из завода наше српске добротворке, племените Мис Ирбијеве” (Читула - *Босанска вила*, 31. мај 1891.)

Иако је много учинила за своје “истовјернике” највеће похвале упутили су јој странци:

“Нико од православних становника Босне не заслужује почасни назив народног радника толико, колико Стака Скендерова...” (*Гиљфердинг*).

“Но, једно је што нам се врло даје на чудо. Усред Сарајева, гдје коров дивљаштва расте бујно, никла је једна учитељица, по имену Стака Скендерова, која нам се чини кано Деифоба, која у опустјелој каквој пећини прориче усамљених каквих гласова истине живота. Та усамљеница у пустињи, прогоњена по неизображеном опћинству, сама отвори дјевојачку учионицу...” (*Неки странак који се зашлекао у Сарајеву 1868. године у писму Велимиру Гају у Загреб*)

“Када сам први пут путовала у Босну 1862. године, тамо је постојала само једна дјевојачка школа за двије покрајине, у којој је подучавала Босанска Хаџи Стака, православна кћерка хришћанског трговца поријеклом из Херцеговине.” (*Мис Ирби, 1893. у Њујорку на интернационалном конгресу о образовању*).

Зоран Малешкић

ЗНАЧЕЊЕ И ЗНАЧАЈ ОЧУВАЊА ЛИЧНИХ ИМЕНА КОД СРБА

Значења и вредности многих појмова, особина и појединости, као и личних имена које бележи обичајна пракса и баштини традиција, временом се мењају у настојању да се прилагоде новонасталим условима, измењеним потребама. Не ретко, до одустајања од утврђених, неписаних правила доводе и незнање, помодарство или тежња ка оригиналности и издвајању. Стиже се тако до зачуђујућих спискова новорођених становника Србије, непознатих, тешко читљивих и неразумљивих имена која не садрже поруке припадности, порекла, идентитета.

Властита имена, као и многи топоними у природном окружењу, одувек су коришћени као поуздане одреднице националне и верске припадности, географског порекла, понекад и друштвеног статуса. Проучавањем имена могле су се читати и сеобе становништва, упливи различитих утицаја, датовати поједини важни историјски токови. Значај језика и писма за очување српског народа и његов опстанак на немирном тлу, у тешким временима, подразумевао је неговање континуитета у различитим сегментима друштвеног и културног живота. Сагледан у трајању и променама српских властитих имена такав се континуитет вековима одржавао све до савременог доба и његових изазова глобализације и потирања многих особености и драгоцених различитости које су градиле свеукупно богатство шароликог света.

Најстарија словенска народна имена, забележена у савременим списима углавном се односе на слојеве владајуће класе првих српских династија из времена IX, X и XI столећа. Тек нека од њих, као што су Просигој, Бран, Гојник, Сирак, Лобар, данас су веома ретка или готово непозната, док су остала и надаље, вековима коришћена. Радослава, Добросава, Јована, Владимира, Страхинја или Часлава било је у свим временима дуге српске историје и њихова су се имена, као и многа друга, преносила и преузимала. У времену покрштавања српског становништва јављају се, поред словенских, народних и прва хришћанска имена. Колико су библијске приче обичним верницима биле доступне и познате сведоче радо коришћена имена, било да су старозаветна, која су носили цареви и пророци или новозаветна, најчешће преузета од апостола али и других светих, заштитника рода, имања и дома. Не ретко, догађало се да се новорођеном, првом мушком детету, надене име Петар како би се будући пород учврстио на том камену, а ново огњиште обезбедило и на чврстој стени засновало. Име Стефан, преузето од ар-

хиђакона Стефана, међу првима понео је син кнеза Мутимира у X веку. У потоњим временима овај првомученик постао је заштитник светородне лозе српских владара Немањића. Исто име коришћено је као титуларно током средњег века, од великог жупана Стефана Немање, па све до краља и цара Стефана Уроша IV Душана, односно његовог сина и последњег владара Немањића, Стефана Уроша V. Оба имена, Стефан и Урош, мада у почетку само титуларна, касније су прихваћена у народу и радо коришћена тако да су се очувала све до савременог доба, као и властита имена српских средњовековних владара Радослава, Миљутина, Драгутина или Душана.

Лично, лаичко име родоначелника ове славне и светородне лозе, Немање (Нејмана, Неемана), међутим, у овом облику није било познато међу Србима почетком XII века. На основу појединих тумачења могло би се прихватити као име детета рођеног у туђини, у избеглиштву и немаштини. Оно представља супротност имену Доман, Доманег, надеваном онима који су се рађали у свом дому и својој домовини. Велики српски жупан Стефан Немања родио се у утврђеном граду Рибници, на ушћу истоимене реке у Морачу (у данашњој Подгорици), тада у Зети, где је његову породицу отац Завида склонио због сукоба очекиваних око упражњеног српског престола. Ово се значење имена Немања у потоњим временима свакако изгубило, док се име одржало пре свега у знак поштовања изузетне личности ујединитеља расутих српских области који је поставио темеље њихове потоње државности и црквене самосталности.

Турски катастарски пописи из XV, XVI и XVII века сачували су многа, углавном мушка имена, међу којима има и оних која данас више нису у употреби, а припадала су нашим далеким прецима. Међу њима су Радихна, Херак, Вукач, Прибин, Братул, Влађ, Рахој, Ђурој, Гојша, Билој, Видац, Крагуј, Дабижив, Каран... Од хришћанских имена коришћена су она која су тада, као и данас, постала уобичајена, као Петар, Јован, Никола, Димитрије, Марко, Лука и могла су се уврстити међу она која су потицала из народа. Нека су током дуге употребе претрпела и извесне измене мада се у њиховом корену и надаље препознавала хришћанска основа: Манул, Петриј, Павко, Тодор, Стипан или Костадин.

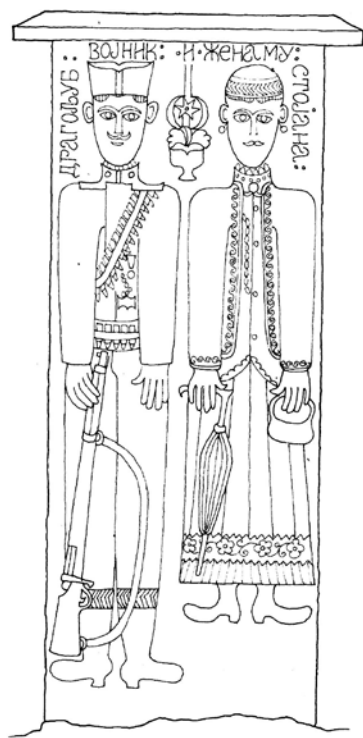
Женска имена су у турским пописима била врло ретка, а уписивана су на крају

листе само уколико се помињала удовица која је преузела обавезу плаћања пореза. И међу овим именима, такође, има врло архаичних и заборављених као што су Видова, Борисана, Данисава, Остроја, Матка, Владисала, Деба, Белина, Канава, Стојисала, Рахина, Владија или Јарменика.

На сачуваним старим надгробним белезима, веома ретким из средњовековног доба и периода турске окупације и оним преосталим из XVIII и XIX столећа, од када датирају и други записи о становницима Србије, у црквене протоколе и прве пописе начињене у ослобођеној земљи убележена су многа живописна, данас углавном непозната, различитим значењима обogaћена стара српска имена. Међу њима су и Томанија, Рисимија, Павлија, Ђева, Сока, Иконија, Јерина, Ђенадија, Аранђија, Перуника, Настасија, Инђија, Челестина, Вуколина. Од мушких имена ту су Никит, Аксентије, Захарије, Ђорђије, Самаило, Филимон, Ластомир и други.

Многа српска имена изведена су или само преузета из назива великих, бистрих река, Дрине, Саве, Таре, од миришљавог цвећа – Љубица, Смиљана, Ковиљка, Босиљка, Невенка, од воћа – Дуња, Вишња, Јагода, Неранца... Када се принова очекивала по усељењу у нову кућу, преласку на неко ново место, за децу су спремана имена као што су Новак, Новица или Новка, а када се већ довољан број деце изродио, десето или тринаесто би добило име Станко, Станика или Станоје. Када епидемије опасних заразних болести опустоше српска села, деца која су се рађала после таквих масовних помора давана су имена од којих се очекивало да обезбеде заштиту, снагу, здравље и опстанак као што су Гвозден, Вук, Здравко или Адам, да преживи и потраје као први библијски човек. Ако би се дете родило у време кућне славе, био би Славко или би му име одредио кућни светац заштитник, свети Никола, свети Георгије, свети Јован... У зору се рађала Зорица, из љубави Миљана, у тузи Сузана, на Божић Божидар или Христина, на Васкрс Крсто, Крстина...

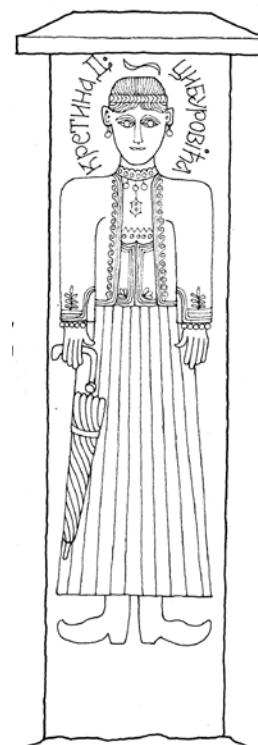
Наслеђивање појединих имена и њихово понављање кроз генерације у породичној традицији, присутно у многим народима, а карактеристично за владарске династије, ово је неписано правило неговано и одржавано столећима и у српском народу. Најчешће два или три имена јављала су се поново у сваком другом

Спомен Драгољуба и Стојане

Спомен Јанка Обрадовића

Родимо се да мремо
а мремо да вечно живимо

Спомен Крстине Цибуровић

или трећем колелу када се рађао први син, наследник иметка и карактеристичног породичног имена, а не само презимена. Не ретко, у недостатку других података, овај би се користио за утврђивање порекла и припадности одређеној фамилији.

Кћери које су удајом одлазиле из родитељске куће, мењале презиме и другом роду рађале наследнике, па их ни родослови углавном нису бележили, задржавале су и својим наследницама надевале стара имена, ако кум или неко од укућана, за женско дете није имао други предлог. Било је то скривено, топло сећање на оне које су им у новом, посве измењеном животу недостајале, на мајке, бабе или прабабе са којима су провеле једине безбрижне године детињства и ране младости... Чувале су тако своје нежне успомене на оне које су их припремиле за живот, па се тако, кроз генерације, уплitalo и понеко, женском линијом сачувано и поновљено, старо име.

Ново доба, које је наступило по окончању Другог светског рата, донело је прве велике промене и у обичајној пракси надевања имена новорођеној деци. У жељи да се у прошлости остави све што је подсећало на тегобе робовања и ратовања, на немаштину и тешке услове до-тадашњег живота, све чешће су давана имена која су указивала на досегнут мир и извојевану слободу. Рађали су се тада Мирослав, Мирко, Миломир, Миладин, Мирољуб, Слободан, Мирјана, Миломирка, Слобода и Слободанка. Уз Србољуба и Југослава, радост новог живота у

миру и нади да ће све бити другачије, ново и различито од прошлих времена, јавила су се нова имена, примерена измењеним околностима и начину живота. Деца оних који су корачали у корак са својим добом сада су се звала: Зоран, Мишко, Драган, Марина, Дарко, Светлана, Снежана, Весна, Жељко, Бранко, Славица. Била су звучна, звонка и припадала младима углавном у градској средини па је тада било тешко замислити да ће се, уз неко такво име, када протекну године, додавати именице тетка, баба или деда.

Традиција чувања и наслеђивања старих српских имена, међутим, одржавала се у селима све док су опстајале патријархалне задружне породице или се с поносом, сећањем на претке, чувао дом и наслеђено имање. У новонасталим околностима све веће комуникације, некој Петрији, Обрадинки, Танасију и Јелесију није било угодно када су се, својим старомодним именима, представљали међу вршњацима. Могло би се помишљати да је и то био један од разлога да се у свакодневни говор уведу надимци, кратки, поједностављени, а међусобно слични. Нису они увек извођени из самог имена или презимена. Могли су се односити и на карактерне особине појединих особа или занимања њихових предака, порекло или изглед. И у ранијим временима било је надимака, фамилијарних или појединачних које су невесте, доласком у младожењину кућу, из милоште и љубави, по миришљавом цвећу, сунцу, звездама и најлепшим особинама, давале укућанима

како би се унапред обезбедили добри међусобни односи и слога у породици. Какви год били надимци, само се именом и презименом могао очувати интегритет личности, јединственост сваке особе, њена непоновљива оригиналност али и она врло битна укореењеност у традицију свог дома, завичаја и постојбине.

У процесима глобалног потирања многих различитости који се често одвијају на штету идентитета појединаца, мањих или већих заједница и лична имена полако губе своје корене и значења. Било да се модернизују, позајмљују од других народа, са далеких меридијана, из различитих култура, преузимају од природе и њених појава, изводе из надимака или изнова граде без нужних утемељења у наслеђу предака и завичајних предела, оваква нова имена све се мање подносе са старим презименима али и са тесним окружењем. Нова се имена обликују као шифре, ознаке или кодови иза чијих знакова се не препознају или тешко читају дубљи садржаји. Рекли су Латини да NOMEN EST OMEN али је тај њихов знак подразумевао сва она раније описана значења и симболе и садржаје од којих се мудро и разложно ткало свако ново име за још једног човека који долази да настани малу кућу у великом свету.

Зорица Злајић Иковић
Црпчежи: гр Никола Дугић

ЗНАЧАЈ СВЕТОГ ВАСИЛИЈА ВЕЛИКОГ ЗА ПРАВОСЛАВНО МОНАШТВО

"Добар пастир све што каже ином,
То све својим потврђује чином".

Иван Мажуранић

Свирепа и мучна гоњења хришћана престала су почетком IV века, благодарећи св. и равноапостолном цару Константину, који је ослободио цркву од спољашњих непријатеља, Јевраја и разних многобожачких народа. Својим указом од 313. године дозволио је сваком да може и сме слободно исповедати веру Христову.

Ослободивши се спољних непријатеља, Црква сада бива узнемиравана новим непријатељима, који се појављују унутар, у крилу саме цркве. То су били хришћански лажни учитељи и јеретици, који су својим лажним умованима - учењем изопачавали основне хришћанске вере, догмате. Такво лажно учење о вери назива се јерес, а њени учитељи јеретици. Они су цркви нанели велике штете и били су опаснији од спољашњих непријатеља. Против њих црква се борила писмено и усмено, побијајући њихова лажна учења. У тој њиховој духовној борби црква је разјашњавала, утврђивала и систематизирала истине хришћанске вере одвајајући истину од неистине и учвршћујући је Саборским одлукама, које су биле пуноважне за целу хришћанску цркву.

Међу приметним православним богословима IV века, који су својим радом допринели да је православно хришћанско учење добило правилан и тачан израз и да је православље одржало победу над непријатељем, заузима једно од највиших и највиднијих места св. Василије Велики, архиепископ кесаријско-кападокијски.

Свети Василије Велики рођен је у Тесарији Кападокијској 330. године, у време цара Костантина. Још као некрштен провео је у Цариграду и Атини на школовању 15 година, изучавајући науке ондашњег времена, а посебно реторику, филозофију и астрономију. У Атини се упознаје и дружи са многим ученим људима, а школски другови су му били св. Григорије Богослов и Јулијан, касније цар отпадник. По свршетку школовања долази у своју Тесарију и буде крштен у 26. години живота, заједно са својим бившим учеником Евлом. Био је еписком Тесарије Кападокијске 10 година, а упокојио се у 49. години живота. Свети Василије је био велики поборник Православља, велико светило моралне чистоте, ревнитељ за веру Христову, велики познавалац богословља, велики организатор и јерарх цркве Божије. Сачувана су многа дела овог све-

тог оца догматске садржине, аскетско литургичке, омилија и беседа на Свето Писмо, писама и посланица. Написао је и св. Литургију која се служи 10 пута годишње. У црквеној служби назива се „пчелом цркве Христове“ која носи мед вернима и жаоком својом боде јеретике. Упокојио се у Господу 1. јануара 397. године (по старом календару) и постао житељ царства Христова. Тога дана Црква га слави, као и 30. јануара (св. Три јерарха) (по старом календару).

Посебни и важни моменти у његовом животу су: стручно образовање, жеља за монашким животом, његов живот као монаха, организација манастира и манастирског живота, његов интелектуални рад у манастиру, посебно рад на монашким правилима. У њима доноси монашке законе о животу и управљању у манастирима. Онда, о условима доласка и опстанка у манастиру, примању монашких завета, циљу и врлинама монашког живота, о манастирским школама и другим добротворним установама везаним за манастире. На крају долази уредба о поправним мерама за преступ и неиспуњавање монашких завета.

Од својих добрих и благочестивих родитеља, Василија и Емилије, наследио је поред великог материјалног богатства, лепо васпитање и беседнички дар. Онда, још најважније, побожност, јер од десеторо деце, своје браће и сестара, тројица се удостојавају епископског чина. Неки одлазе у манастир, а и преци су им раније мученички страдали за веру Христову. У Цариграду и Атини завршио је највеће школе тог времена.

По завршетку школе долази у своју Кесарију где једно време службује као адвокат и учитељ реторике. Убрзо се за њега сазнало надалеко по великој учености и способности, па су му нуђене разне службе уз најповољније услове. Све понуде одбија и одлучује да се повуче од света, не жалећи његове части и удобности, већ жели посветити се монашком животу и његовим подвизима. Поред његове урођене природне наклоности за аскетским животом, имали су утицаја на његову одлуку мајка Емилија и сестра Макрина, које су већ биле житељи монашке тишине.

У прва три века, а поготову у четвртном, монаштво је било на истоку јако раширено. Знао је Василије за многе од тих манастира, али у њима није видео све оно што би га задовољило. Зато пре своје коначне одлуке пође на пут кроз

Сирију, Палестину и Египат, у то време велике монашке насеобине, да својим очима види и проучи тамошња монашка многобројна братства и манастире. Био је задовољан када је видео из њиховог живота и рада да монаси и подвижници манастира знају и делом показују да су гости овде на земљи, а праву домовину имају на небу. Дивео се њиховој умерености у јелу и пићу, њиховој издржљивости у раду, истрајности у молитви, савлађивању сна, „у труду и послу, у многом неспавању, у гладовању и жеђи, у многом пошћењу, у зими и голотињи“ (2. Кор. 11,27), и увек су знали очувати узвишено и слободно расположење у својој души. Дивео се са страхопоштовањем блаженом животу тих људи, који делом посведочавају да носе на тијелу свом смрт Господа Исуса...“ (2. Коринћанима 4.10) И тада је свети Василије донео одлуку о монашењу са жељом да им по могућности подражава.

Жеља св. Василија била је да се на свом путу, у обиласку монашких насеобина, сретне са св. Атанасијем Великим, патријархом александријским и „оцем православља“. Тај сусрет мислио је да искористи за сврху договора и неопходних савета ради остваривања своје замисли. Атанасије је био изгнан од Аријеваца и приморан да се склони у једну пустињу међу монахе. Но, иако се није састао са Атанасијем, Василије је видео како је Атанасије и поред свих опасности које су му непрестано живот угрожавале, могао увек наћи заштиту код монаха. Ту Василије долази до закључка да би организовано монаштво у Азији могло послужити као заштитник Никејске вере од различитих јереси, којих је било много. И заиста, св. Василије имао је у своје време велику помоћ од монаха у борби против Евномија и Аполинарија.

На овом свом тзв. студијском путовању Василије долази до сазнања какав треба да буде живот у манастиру да би био на славу Божју, а на корист Цркве. Долази до уверења: да аскете не морају живети у апсолутној одвојености од света и да су за овакав живот потребна одговарајућа правила.

Сада је Василије био начисто са свим оним што га је интересовало на својим дугим путовањима и доноси одлуку о монашењу. По доласку у Кесарију прво испоклања своје не мало имање сиротињи, па се онда побрине да нађе подесно место у близини села Ани-

се, у једној предивној пустињи на обали реке Ириса, у покрајини Понт. Ту Василије оснива први манастир. Са њим долази и млађи му брат Григорије, каснији епископ у Ниси. У пустињи се око њега окупљају побожни људи - први усамљеници, тј. Монаси, сити градског хучног живота, а гладни Бога и правде његове. Њихова душа чезнула је за светим животом, као жедна кошута за потоком бистре воде.

У преписци са својим пријатељем св. Григоријем, кога је често позивао да дође код њега, види се да је живот св. Василија био строг. Сва имовина биле су му хаљине што је имао на себи. Ноћу, када га не би видели људи, облачио би грубу костретину. Постеља му је била на голој земљи, а многе ноћи проводио је на молитви. Основна храна била му је хлеб и со, а пиће вода. Живот је проводио у непрестаном раду умне и физичке природе, у аскези и студирању и као први монах саставља прва монашка правила која и данас важе.

Православље има срећу што је баш такав човек, св. Василије, ушао у ту борбу, искусио је и издржао. Још из Египта је св. Василије, као што је напред речено, понео две важне начелне одлуке у погледу организације монашког живота - да аскете не морају живети у апсолутној одвојености од света и да су за овакав живот потребна одговарајућа правила, а сад после сопственог искуства његови погледи на монашки живот и организацију манастира још више су се разбистрили. Убрзо се приметило да се организација живота његових манастира у многоме разликовала од дотадашњих монашких задруга, како у погледу облика, тако и у начину живота и сврхе која се тражи у манастиру, а која се првенствено имала постићи.

До св. Василија постојала су два велика облика монаштва: Киновити - монаси који су живели у заједници и Анахорети - отшелници, пустињаци (еремити) који су живели засебно у далеким пустим крајевима по пећинама и који по више година нису видели човека. Василије се није свидео овај други правац и није га одобравао. У њему је он видео искушење много унутрашњег удубљивања и самопосматрања и мало могућности за остварење хришћанске љубави. Ни са првим обликом није био у потпуности задовољан. Организацијом манастирског живота, како ју је Василије изградио у својим „манастирским правилима“, хтео је он да оствари оно што је добро и могуће из оба поменута правца. Ова правила усвојили су сви манастири на истоку, тако да данас православни хришћани немају другог монашког уређења осим Василијевог. Зато се Василије с правом назива реформатором монаштва и оцем православних монаха. Његова монашка правила су: Велика правила написана у облику питања

и одговора и садрже 55 глава. У њима је дат план монашког устава и управљања, поучавајући монахе њиховим дужностима, значи нека врста катихизиса о вери, монашким врлинама и дужности-ма.

Поред ових, написао је св. Василије и Мала правила, такође у облику питања и одговора, а има их 313. Исти им је циљ као и великих правила. У манастиру је радио у проучавао св. Писмо са својим другом Глигоријем, који се ода-

Св. Василије Велики

звао Василијевог позиву и дошао у манастир на Ирису. Заједно су урадили зборник одабраних извода из Оригеновог списа под називом „Филокалија“ или добротолоубље. Ту је св. Василије написао и своја монашка правила - велика и мала.

По правилима св. Василија Великог главни моменти монашког подвижничтва су: Усамљеност, одвојеност од света (не апсолутна, него у тој намери да човеку прибави мир и сачува га од разних искушења), онда Пост - у тој мери да омогућује превагу духа над телом, Целомудреност (али не само да се човек уздржава од рађања деце, него да му сав живот, сав рад, цео начин говора, рад носи печат чистоте - целомудрености) и напослетку Сиромаштво. Ове монашке обавезе имају се издржавати не у пустињаштву, не у монаштву у строгом смислу те речи, него у киновiji (општежи-

ћу). Монаси имају живети у заједници, бар по десет година. Свети Василије ту заједницу сматра органским друштвом, у правом смислу, где су сви за једног, један за све. На челу те заједнице стоји старешина, игуман, коме се сви чланови имају покоравати у свему, а његова је дужност да им буде у свему узор и вођа, строг и благ заједно, стрпљив и милостив, али ипак ауторитативан и без попустљивости. Старешина је дужан и овлашћен да браћу у свему руководи, а и браћа да, такође, њега опомену, ако би се какав пропуст код њега осетио, а све ради доброг реда и живота у манастиру, с тим да то уради старији и искуснији брат. За старешину има се изабрати онај између браће који својим животом и радом светли другима и чији је живот, оних који њега гледају, узор сваке врлине. Сва имовина у манастиру је заједничка и нико ништа својим не може назвати. Ради слоге, у манастиру не може имати међу браћом неког нарочитог пријатељства. Занимање монахово има бити молитва и рад. Ко не ради, да не једе. Монах треба сам себи насушни хлеб да заради. Прво што је то Божја заповест да свако у зноју лица свога једе хлеб свој, а друго да не би морао ићи међу људе и саблажњавати се и још да би могао својој браћи прибавити што им је потребно. Старешина сваком одређује шта има радити по својим способностима, водећи рачуна да им посао буде такав да их неће ометати у молитви и нарушавати дисциплину. Изнад свега главно занимање је молитва и то молитва непрекидна и у раду. Храна монаха треба да буде умерена, таква и толика, колико му је заиста потребно да одржи здрав живот. Разлике међу јелима се не смеју правити. Клонити се гурманства. Болесницима и изнуренима треба дати све што их може ојекити. Јеловник за браћу и госте има бити исти. Одевати се скромно, са одећом најпростијом и најцелисходнијом, а о некој моди нема ни говора. За свакодневну употребу служи само једна одећа и код свих једнака. Главне врлине монахове су уздржљивост и послушност. Што се тиче доласка у манастир, има право свако (из свију сталежа и узраста), но деца ипак само на васпитање (отуда школе и васпиталишта код манастира, али само са религиозним правцем). Старији могу бити примљени у манастир, али у братство, монаштво, не док не прођу кроз искушеничку фазу васпитања. Тек онда када се припреми за трпљење и тешкоће које га у монаштву чекају, саветује св. Василије: „да не би бацивши се у неочекивану борбу, па немајући снаге да одолиш искушењима, вратио се у свет на осуду душе и саблазан многих...“ (1.)

Пошто од искушеништва, монашке припреме, у многоме зависи живот и опстанак будућег монаха у манастиру, јер ако напусти манастир велика је штета

по душу монаха и саблазан коју би тим поступком изазвао међу вернима, зато са искушеништвом не журити. „... Јер нерасудна и несмотрена постривања и калуђерски су чин понизила и проузроковала да се хули име Христово“ (2.). Искушенику се обраћала пажња на озбиљност монашких завета и на њихово доброволно примање за цео живот, нарочито од св. Василија Великог и његовог тражења да монаси пре „обраћања у чин монашки... треба да буду испитани, те да се и од њих добије јасан одговор (завет)“ (3.). Поступало се тако све до данас. Кад све ово и много другога, да се на знање искушенику и монаху, а он опет напусти манастир и свој чин, у правилима св. Василија се каже: „...Ако се после предаду распусном и страшном животу, нека се подвргну казни једнакој са блудницима“ (4.).

И многе друге савете, боље рећи целокупан устав за живот православног монаштва, написао је овај свети отац - „Отац монаштва“.

Поред назива „Отац монаштва“, из разлога што је правилно организовао монаштво и манастир и написао потребна правила о монашком животу, по којима и данас живи и ради православно монаштво, св. Василије се с правом назива и „оцем милосрђа“. Све своје, не мало, имање поделио је сиромасима, подизао је цркве, склоништа за путнике и сиромасе и једну болницу за сиротињу у Кесарији, коју је сам издржавао. За она времена, када су падале многе жртве, када су главе породица или у заточење вођене, а сирочад им незбринута остајала, хришћанско милосрђе је била важна ствар, а сиротиње је било и то највише код хришћана.

Православно монаштво вођено је и руковођено, од св. Василија до данас, Уставом и правилом које је он написао. Оно је важило за све оне који су желели мир, тишину и молитву. У манастире су долазили, вековима, како је дозвољавало монашко правило св. Василија, људи свију сталежа, узраста, боје коже и језика. У њима су Бога славили учени и неписмени, а за једном трпезом љубави ободевали обични људи, старешине манастира, црквени великодостојници и гости.

По угледу на св. Василија, поред манастира подизане су школе, прихватиштва, болнице, писане су и штампане богослужбене књиге, канони и друго. У манастирским школама, понекад и јединим, учили су се ђаци писмености, а ученији усавршавали своја знања. У Књизи Божијој, „Књизи Јагњетовој“ уписана су многа имена послушних и смиренних монаха, који су се удостојили славе и царства небеског.

И наша Српска православна црква, за бројне манастире и многољудно монаштво, које је вековима испуњавало наше манастире, часно и поштено извр-

шавало монашке завете, дугује захвалност организатору монаштва и монашког живота, св. Василију Великом.

Монаштво, код нас, почело се развити у IX веку и непрекидно и часно до сада врши своју мисију на славу Божију, своје спасење и корист Цркве и српског народа. Наше манастире подизали су у средњем веку владари, властела и свештенство, а касније калуђери, имућније занатлије, трговци и други. Манастири су били лепо урађени и имовно обезбђени, те су постали значајна средишта верског живота, политичког и културног рада. У манастирима се живело и живи по типичу манастира, а живот монаха одвијао се киновијски и идиоритмички. Брига за душу била је једна од највећих дужности монаха, пошто је она једина вечна и непропадљива вредност. Идеја о спасењу душе и задобијању вечног живота у царству Божијем била је веома жива код свештеника, властеле, владара и осталих највећих слојева друштва. Зато је било доста људи из народа, властеле и владара, који су се монашили и живели у манастиру, са жељом и вером да ће због свог богоугодног живота постићи царство Небеско и вечно блаженство. Наши манастири су били важни политички и културно - просветни центри српског народа. Јер поред бриге за спасење душе, радило се и на унапређењу духовне културе, а нарочито на просвећивању српског народа. Наши средњевековни владари бринули су се за цркве и народну просвећеност. Цар Душан манастире назива мислионицама. У њима су писана изворна дела, књиге преписиване и превођене за ђаке. Имали су прихватилишта, болнице и друге установе хришћанског милосрђа. Највећи значај међу нашим наукама тог времена: филозофијом, медицином, књижевношћу, црквеним грађанским правом и богословским наукама. У Хиландару се од XIII века па надаље стицало образовање на нивоу Византије и Европе, у средњим и вишим школама. Хиландарска ризница и данас представља велико културно и духовно благо и сведочи о високом степену развитка културне мисли Срба у средњем веку.

Поред аутобиографских података и посебног осврта на животно дело св. Василија Великог, као монаха, организатора манастира и манастирског живота, његових правила и устава за монахе којим монаштво православне цркве живи и ради од св. Василија до данас, ради чега је добио назив „отац монаштва“, овај свети отац назива се и „стуб православља“, ради светости и моралне чистоте живота, велике учености, беседничке способности и енергије у завођењу реда у цркви, неустрашивости у исповедању свог убеђења. Он се није бојао ни царских претњи кад вели: „Имање ми не можете одузети, јер га немам. Прогонства се не бојим, јер је свуда зе-

мља Господња. А ако ме убије, рећи ћу му хвала, јер ће ме тиме само сјединити са мојим Богом за кога живим и мрем“. Показивао је велику нежност према пријатељима и невољнима, и заиста није никако чудо што су човека таквих особина, способности и делатности још савременици називали „великим“. Велики је био човек још у миру, и као калуђер и као презвитер и као епископ. Велики је и као догматичар и као беседник и као организатор црквеног живота. Свети Григорије Ниски упоређује св. Василија са Мојсијем и Илијом, Јованом Крститељем, ап. Павлом и први га назива Василије Велики“. Теодорит Критски, епископ и црквени историчар, назива га „светилом васељене“. Захарије Митиленски, епископ и црквени писац и историчар из IV века, назива га „Василије Велики учитељ истине“. Оци VI Васељенског Сабора називају га (у 32. правилу) „духовним светилом“, којег је „слава проткала по свој васељени“.

Православна црква слави овог „Ступа православља“ два пута у години и у његову част испевала је многе песме и молитве, а Срби га славе као Крсну славу.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Др Филарет Гранић, проф. универзитета, *Патрологија*, Београд 1954.
2. Др Драгомир Марић, *Патрологија*, за III разред богословије.
3. Јован Велимировић, *Историја Хришћанске цркве* - други период - 313-1054., Сремски Карловци.
4. П. Малицки, *Историја Хришћанске цркве* - први део - прва три века, превод с руског Лазар С. Радоњић, проф. богословије, 1933.
5. Епископ Николај Велимировић, *Охридски пророк*, издање СА Синода СПЦ, Београд 1961.
6. Еп. Н. Милаш, *Правила II.*, Н. Сад 1896.
7. *Твореније иже во свјатих оица нашего Григорија Богослова, архиепископа константиноупольскаго*, књ. I. без год. издања.
8. Г. Ф. Флоренски, *Восточные Оици IV в.*, Париз 1931.
9. *Древније инокескије устави, собранније еи. Феофаном*, Москва 1892.
10. *Василије архиепископ бриселски, Екесиологија св. Василија Великог*, прештампано из часописа "Православна Мисао" св. 1-2. за 1969. годину, Београд 1969.

ЦРКВА СВ. НИКОЛЕ У БРЕКОВУ

Планинско село Бреково налази се у ариљском крају, увучено је од саобраћајница. Овакав положај села обезбеђивао је задржавање и неговање традиционалне културе. Овде су спољашњи утицаји тешко продирали.

У средњем веку село је било у поседу хришћанских спахија Бакића. Турски дефтери XV и XVI века спомињу Бреково и друга села у ужичком крају у Кнежини Бакића.

Село Бреково је насељено сточарима слично као и велики број села у околини Ужица по подацима Хаџи - Калфе, турског географа из XVII века.

Црква Св. Николе у Брекову помиње се први пут у другој половини XVI века. Народна традиција говори да црква потиче из доба Немањића, да је била метох Св. Ахилија и да су овде боравили калуђери који су имали доста стоке па је по бректању стоке и место добило име.

У писаним изворима засада ово није потврђено као што се не зна ни ктитор ни време градње цркве. Једна од основаних претпоставки је да је настала на поседима Бакића који су као спахије – хришћани вероватно допринели градњи и настанку цркве.

Почетком XIX века, Јоаким Вујић боравећи у овим крајевима за цркву св. Николаја у Брекову каже да је мала, и да је основао Стефан Немања, сва је омалтерисана, а за време војда Карађорђа од Турака је попаљена.

Црква у Брекову је током историје претрпела многе измене, рушена је и обновљена у више наврата у периоду од 1765 до 1930. године.

Постоје различита тумачења о времену настанка цркве. Од народног предања да је црква задужбина Стефана Немање, преко мишљења да је саграђена у XVIII веку и најближег прихватљивог тумачења да је црква саграђена крајем XVI или почетком XVII века. Архитектура цркве у Брекову одговара архитектури цркве у Брезови на основу чега се може временски ближе одредити у крај XVI или почетак XVII века. Црква је први пут обновљена 1765. године. 1824. године цркву су запалили Турци и исте године црква је обновљена. Приликом ове обнове није скидан фреско малтер са камена који је коришћен приликом градње, па се фреске јављају на спољњем зиду апсиде, тамбура и поткуполном делу који су истовремено и најстарији делови цркве. Западни травеј такође припада овом старијем времену градње. Поправке на цркви рађене су почетком XIX века и 1930. године, када је и дозидана садашња припарата. Време је учинило своје и црква је на више места у пукотинама.

Црква је грађена у традицији касне рашке школе. Зидана је од ломљеног камена. Била је омалтерисана и окречена споља и унутра. Наос је живописан. Основа цркве је једнобродна, правоугаона. Дужина првобитне цркве је скоро 10 м

са касније саграђеном припратом која је дугачка 5,5 м; укупна дужина цркве износи преко 15,5 м. Наос цркве је издељен на три травеја, у поткуполном делу су четири пиластра, на источном делу је полукружна апсида. Првобитна кровна конструкција цркве била је од борове шиндре, касније је замењена храстовом шиндром, само је купола била покривена клисом. Приликом радова на новој припрати кровни покривач замењен је црепом.

Живопис у цркви припада сликарству XVI – XVII века, живопис је претрпео велика оштећења сачуван је најбоље на јужном и западном зиду цркве. Сликари се придржавају уобичајених канона визан-

у цркви у Брекову налази се представа Тролика. На представи Свете Троице са три лица боље је сачувано попрсје Христа који десном руком благосиља и лик Бога Оца који је насликан десно до Христа.

У осликавању фрескама мање цркве у Брекову радило је више сликара. Препознатљива је рука бољег сликара са лепшим покретима фигура, дотеранијим инкарнатом окер боје са зеленкасто масличастим сенкама, истакнутим волуменом, богатим наборима на одећи, рецимо на одећи пророка и јеванђелиста на пандатифима цркве. У овом сликарству следе се утицаји западног сликарства. У живопису цркве у Брекову уочљиви су утицаји крит-

Црква св. Николе у Брекову

тијског сликарства XIV века. Из циклуса Великих празника на јужном зиду, боље сачуване, насликане су сцене Крштења и Сртења, док су на северном зиду наоса фрагментарно сачуване сцене Силаска у Ад и Распећа. На западном зиду, изнад улаза у наос, фрагментарно је сачувана сцена Успења Богородице. Посебно место заузимају фигуре Светих Ратника насликане у доњој зони на јужном зиду цркве, Св. Теодор Тирон и Св. Теодор Стратилат, док су као свети ратници, чувари цркве, на западном зиду наоса у доњој зони, лево и десно од улаза насликани Арханђео Михаило и Гаврило. Приказивање попрсја мученика у медаљонима карактеристично је за живопис XVI – XVII века. У цркви у Брекову на западном зиду изнад улаза приказане су свете мученице, док су на јужном зиду приказана попрсја мученика у медаљонима. На јужном зиду у доњој зони представљена је фигура патрона цркве коме са леве стране прилази Христ и Богородица са десне стране. Међу ретке сцене у живопису средњевековног касног сликарства XVI – XVII века

ске сликарске школе, Андрије Раичевића и Ђорђа Митрофановића. У цркви у Брекову налазе се такође фреске које је радио обичан невешт мајстор који се препознаје по линеаризму и шематизованој представи непропорционалним фигурама, набацаној боји. У овом сликарству препознају се одлике традиционалне, локалне уметности.

На резаном иконостасу истакнуто је Распеће и сцена Деизиса. Вероватно су настали и донети у време када је црква живописана, остале иконе касније су настале.

Црква у Брекову је споменик културе који у нашој средњевековној уметности није истражен, познати су резултати радова на архитектури цркве, на живопису цркве није досада рађено. Истраживања на цркви и околним споменичним обележјима Брекова обавио је археолог и историчар уметности Милоје Мандић, резултати ових радова биће ускоро објављени.

Љиљана Мандић - Милоје Мандић

ПОРЕКЛО БИОЧАНА

Код нас Срба се презиме узима по месту порекла или по имену неког претка, чешће се узима по мушком имену, али има презимена и по женском имену.

По предањима наших старих, Биочани су се доселили у Биоц на Пештер 1830. године и носили презиме Гајевић. Доселили су се из Колашинских поља, а ту су дошли преко Дурмитора са Цетиња. Са Гајевићима су у Колашинским пољима живеле и породице Спасојевић и Миладиновић, са којима су имали блиске и коректне односе, живели су као да су рођаци, уз обострано поштовање и уважавање. Предање каже да су Миладиновићи имали веома лепу девојку Станку, коју су муслимани бегенисали, свидела им се и просили је за њиховог момка. Наши је нису дали, муслимани су покушали насилно да је узму, да је украду. Добро су се организовали Гајевићи, Миладиновићи и Спасојевићи и у покушају крађе девојке Станице убију три муслимана. Због могућности крвне освете из Колашинских поља, Гајевићи, заједно са Спасојевићима и Миладиновићима напуштају своја огњишта и беже на Пештер у село Биоц код Буђева.

Карађорђевићем одступањем од Сјенице јуна 1809. године, настало је масовно исељавање српског православног становништва из ових крајева, јер су Турци били немилосрдни у одмаздама. По неким подацима, Стару Рашку је напустило око 5000 српских породица које су преко Јавора прешле у Моравицу и Шумадију. У том периоду, око 1830. године, поред Гајевића и Спасојевића, полупразни Пештер насељавају многе српске породице из Полимља, као што су Каличани, Грбовићи, Луковићи, Војиновићи, Ковачевићи, Ракоњици, Милевићи, Карличићи, Јелићи и др.. Досељавање на Пештер је углавном било због крвне освете са муслиманима или са Србима другог племена.

Гајевићи, вредни и радни, у Биоцу постају велики и јаки домаћини. Задруга Гајевића је имала око хиљаду оваца и овнова, око сто говеда и око педесет коња. Близина планине Гилеве и њени непрегледни пашњаци су Гајевићима омогућили држање великог броја стоке. У Биоцу су Гајевићи, Миладиновићи и Спасојевићи живели 23 године, до 1853. год. и тада долазе у село Брњица под Голијом, у близини српско-турске границе. Године 1851., на Ђурђевдан (6. маја), пао је снег преко једног метра и задржао се 15 дана. Велики домаћин Ранче Дарман из Биоца је имао много стоке, а нестало му пиће (сена) и био је принуђен да се замоли и покори Гајевићима да му позајме сено. Гајевићи, иако су имали доста сена, нису хтели да по-

зајме Дармановим. Њина су говеда од глади почела да липсују, па је Ранче око деведесет говеда отерао у једну вртачу на Гилеви планини где су сва говеда полипсала од глади. По томе се та вртача данас назива Дарманова вртача.

Дарман се замерио на Гајевиће и немогавши да поднесе своје понижење и непоштовање говеда као светиње, након две године организује Арнауте да краду Гајевићима волове. Гајевићи су то и очекивали, па су се организовали и успешно дочекали Арнауте и том приликом убили двојицу. Арнаути нису били исламизирани Срби (муслимани), већ насељени Албанци којих је било на Пештеру у селу Угао, а и у неким другим селима у мањем броју. Изашао је Суд из Сјенице и Гајевиће оправдао, ослободио кривице, али се Гајевићима није више седело - боравило у Биоцу јер су пали у крв.

Једног дана, у највећој тишини, покупе чељад и стоку и још понешто из кућа и крену преко Драгојловића ка Вапи. Муслимани, видевши то, њих око

Перо Гајевић

педесет крене за њима да их побију. Пре него што су их муслимани сустигли, наши су прешли царску цаду - пут код Брезе који је водио од Штавља ка Сјеници. Тај пут потера није смела да пређе, јер је он био граница друге беговине.

Тога дана је брњички бег у кочијама пошао за Сјеницу на пијац (вашар). Кад је стигао на Брезу, питао је гоњене шта се дешава, што су ту. Они су му објаснили о чему се ради. Када је брњички бег видео какви су домаћини у питању, повикао је на целате из Биоца „марш на траг“ када вам овакви домаћини нису ваљали, нису били добри.

Бег упита наше „Шта ви домаћини желите, шта хоћете“, а они му одговоре да хоће доброг бега и добро имање. „кад је тако“ повика бег, „нека стока крене према Штављу на путу ка Брњици, а вас пет-шест домаћина нека пође са мном у фијакер за Брњицу. Стока је до мрака стигла до Весковића и ту заноћила.

Бег је понудио нашим имање изнад куле у Брњици. Нашима се имање допало и сутрадан оду по чељад и стоку да их доведу у Брњицу. Када су наши стигли у Брњицу код куле, спусте своје ствари, а пас на спуштено буце за воду се запиша. Видевши то, бег каже својима „Ови ће остати овде бар двеста година“, а тако је и било.

Бег је био добар и племенит човек, помагао је наше, направио им је штале и торове за стоку дао им земље колико год су могли да обраде, а наши су, наравно, за узврат давали седмину. Дао им је бег воденицу за брашно пошто су наши имали доста чељади.

Један од браће Гајевића и браће Спасојевића се по доласку у Брњицу одељују од задруге и одсељавају у Топлички крај код Куршумлије где и дан данас живе њихови потомци. Гајевићи славе крсну славу Светог Ћирила који се слави 27. фебруара (као зимска слава) и 28. јула (као летња слава). Гајевићи нису никада мењали крсну славу. Спасојевићима је крсна слава Свети Аранђел и они нису никада мењали крсну славу.

Доласком у Брњицу, у знак сећања на место одакле су се доселили, Спасојевићи, а потом и Гајевићи су хтели да промене презиме у Биочанин. Нису могли да се договоре која фамилија ће узети то презиме, па су се обе неколико година изјашњавале као Биочанин. По ослобођењу, 1912. године, је Перо Гајевић у књиге увео Гајевиће као Биочанине, а Спасојевићима вратио старо презиме и тако је остало до данашњих дана. Миладиновићи нису били бројни па су у знак захвалности за пажњу и помоћ коју су им пружали Гајевићи, решила да промени презиме у Биочанин као и да промене крсну славу на Светог Ћирила коју и дан данас славе. Гајевићи су их прихватили и признали као род, тако да се то све време поштовало и признавало за род, тако да млађи нараштаји пореклом Гајевић и Миладиновић и не знају да крвно нису рођаци.

Ови што су се одселили у Топлицу су остали да се презивају Биочанин до данашњих дана и Спасојевићи и Гајевићи. Данас су по презимену у Топлици рођаци Спасојевићи и Гајевићи, али по крсној слави које нису мењали зна се од које су лозе једни и други, т. ј. који су Спасојевићи, а који Гајевићи, па се по крсној слави и дан данас одржавају рођачке везе Брњичана и Топличана.

Гајевићи, као радни, часни и поште- ни, уз разумевање брњичког бега, на- предују по броју здраве чељади, а и ма- теријална база се ширила, тако да су убрзо купили око сто хектара земље у Краљеву поред реке Западна Морава где је данас аеродром и „Магнохром“. Зе- мљу су обрађивали одласком из Брњи- це, а одлазили су они које је одређивао домаћин Симо Гајевић-Биочанин. Јаков Гајевић-Биочанин, један од младих, при одласку на обраду земље, заљубио се и оженио, па је остао да живи на том има- њу у Краљеву. Данас се његова породи- ца по њему презива Јаковљевић, али су и они задржали крсну славу Свети Ти- рило и живе на том локалитету у околи- ни „Магнохрома“. Они знају да су поре- клон из Брњице на основу предања и на основу катастра.

На обраду земље у Краљево су одла- зили углавном млађи мушки Гајевићи – Биочани од којих је доста оболело и умрло од маларије. У знак сећања на те и остале страдале младе људе, Биочани прекађују колач за Светог Илију, другог августа. Каже се “дајемо вечеру у част и славу страдалим и умрлим прецима“.

Симо Гајевић, као домаћин који се доселио у Брњицу 1853. године (седмо колено), имао је пет синова и две ћерке и од њих се формирала до данас бројна породица, са око пет стотина чељади. Симо је имао још два брата, што значи

да фамилија Биочанин пореклом из Бр- њице, до данас има око 1200 чељади. У Брњици тренутно живи око 50 станов- ника Биочанин.

Од Симове деце посебно се истицао Филип Гајевић који је рођен у Брњици и он је био чувени трговац са стоком који је имао преко хиљаду овнова и имао испоставе (представништва) у Грчкој и Турској и био је одборник Штављанске општине. Филипов најстарији син Перо је био веома утицајан у сје- ничком крају и као угледан домаћин био дванаест година председник Штављан- ске општине у периоду од 1926. до 1939. године. Био је и народни посланик и учесник, гост, на свадби краља Алек- сандра Првог у Београду 1922. године заједно са Александровим кумом Куче- вићем из Жребана. На свадбу је однео печеног овна са златном јабуком на рогу. Као угледан домаћин, учествовао је на Солунском фронту са кога се вра- тио жив.

На Солунском фронту је учествовао и Перов брат Млађен који се такође вра- тио жив. Од Гајевића из Брњице, били су још на Солунском фронту и погину- ли Радоје од Анта, Милија од Милована и Дмитар од Филипа. Слава им! Бог душу да им прости!

Перо је 1943. године ухапшен и спроведен у затвор у Косовску Митро- вицу где је зверски мучен и убијен од

стране муслиманске жандармерије. На- име, у затвору у Митровици био је кљу- чар муслиман из Дуге Пољане који је познавао Пера и који га је свакодневно мучио и малтретирао због догађаја који се десио 1908. године у Брњици. Гајеви- ћи као велики домаћини, имали су до- ста вуне. Једне ноћи муслимани су до- шли да краду вуну, али су их Гајевићи дочекали и том приликом убили три младића, пали су у крв. Исте године су муслимани, у знак освете, убили двадесетогодишњег Јевђена Гајевића од Фи- липа, као чобанина на пашњаку поред стада оваца.

Брњица је 1853. године била већи- ном муслиманско погранично село. Граница са Србијом је била свега два километра изнад Брњице према Голији и увек је била место догађања у односи- ма Србије и Санџака. Јачањем Србије, јачало је и српско становништво Старе Рашке, тако да је временом, из економ- ских разлога, а и психолошких притиса- ка, муслиманско становништво почело да се одсељава за Нови Пазар, Сарајево и Турску, тако да се последњи муслиман Уско одселио из Брњице 1936. године.

Гајевићи – Биочани су дали велики допринос у Другом светском рату на очувању Брњице од стране балиста који су, осим Брњице, запалили сва српска села у Сјеничкој општини. Из свих по- паљених српских села становништво је дошло у Брњицу где су им мештани села пружили помоћ и гостопримство и са њима делили све што су имали: хра- ну, одећу, обућу. Након Другог светског рата, због спорог развоја Сјенице и око- лине, из економских разлога и због шко- ловања, велики број Брњичана, а и Био- чана, одсељава се у Краљево, Крагује- вац, Београд и друге градове Србије. Данас се флукулација наставља, углав- ном млади због посла и школовања одлазе за Београд где и остају. Где год да су, Биочани су вредни, часни и по- штени радници који су својим радом постали угледни чланови нашег дру- штва као лекари, инжењери, пилоти, хуманисти, мајстори.

Почетком двадесетог века, у Брњи- ци, у беговој кули, основана је четворо- годишња школа - руждија коју су поха- ђали и српски ученици, синови богати- јих породица. Филипов најмлађи син Косто Гајевић, завршио је ту школу са успехом. За време боравка у школи Ко- сто и остали српски ученици су морали да носе на глави ћулаф. Косто је као је- дини писмен у породици Гајевић био од велике помоћи свом најстаријем брату Перу у вршењу посла председника оп- штине Штаваљ. Бегова кула, сада кула Спасојевића је заштићени споменик културе који се налази у Брњици.

У ИСТОМ КРУГУ (Слике за мајку)

Сад кад сетно погледам уназад
видим да све је стало у две три слике,
час оштре, час мутне ко живот што је.
Смењују се одласци, доласци и стрми пут,
драги призори крхки ко стакло,
и твоје бриге на уморном челу,
и дах и уздах да ми се пути отворе,
да ме искушења не усмере даље
него што моја моћи и жеље досегну,
па било да зимска олуја реже,
или с пролећа трњина цвета,
а већ лето и јесен све благо згусну
у неодољиву лакоћу постојања,
збиље која је тако моћна и једноставна,
да се за трен учини како је све вечно.

Слике су и даље ту али тебе нема.
а још лебди опомене брижни глас,
јер сезона лова на одбегле и даље траје,
па треба пазити како поћи и доћи
кроз непрозирни мрак иза поноћи,
кад све је и онако сан и заблуда,
а неки виши циљеви и очекивани ред
удешавају нове тужне, улоге
па пратим и дочекујем, а песник каже:
«све у истом кругу, све на истој стази».

Мирко ИКОНИЋ

Миљко Биочанин из Краљева

ДОКАЗИМА ДО ИСТИНЕ

У ревији „Савиндан“ (број 20 од 27.01.2010. године), објављен је текст протојереја Мила Вуловића под називом „Истина о смрти игумана Нестора Трукуље“. Након упознавања овог садржаја били су индикативни неки наводи који се односе на начин погибије Љубише Миодраговића и улогу Велибора Љујића у откривању истине о смрти игумана Трукуље. Ову материју нисам до сада истраживао и нисам могао понудити доказе и чињенице којима би се одређени садржаји оспорили. Оно што је посебно скретало пажњу у тексту и одмах је указивало да се разликује од до сада објављених садржаја, односи се на начин убиства Љубише Миодраговића и друго на то да је истину о смрти игумана Трукуље „открио у манастиру Велибор Љујић“ и да је „своју личну исповест поверио“ једној игуманији, једној искушеници, аутору текста и „свом личном пријатељу Вукоману Шалипуровићу“ и то 1964. године у „Управи манастира“. Аутор наведеног текста своја сазнања открио је 46 година након тог разговора и 21. годину након смрти првоборца Велибора Љујића. Да ли је реално да аутор није знао, иако је радио и живео ван Пријепоља, да је Велибор Љујић умро, већ да је то сазнао „после неколико година“ када је телефоном добио информацију „да је Велибор умро поодавно“. Ради се о изузетно познатој и заслужној личности о чијој смрти су писала не само локална средства информисања и што није могло бити непознато на тадашњем југословенском простору. Треба подсетити да је Велибор био припадник напредног покрета од гимназијских дана, секретар МК КПЈ Пријепоља, један од најистакнутијих организатора партизанског покрета у нашем крају, командир Милешевске партизанске чете, секретар СК КПЈ за Срез милешевски, секретар ОК КПЈ Новопазарског округа, председник Среза у Пријепољу, а обављао је одговорне дужности у Влади Србије и СК Србије. Биран је за посланика Републичке и Савезне скупштине, члана Савезног одбора СУБНОР-а Југославије, члана Савета федерације и на друге одговорне дужности. Имао је ауторитет и заслуге које су га издигле изнад завичајних оквира и он припада историјским личностима које су надживеле време свог биолошког живота.

Примарно је следеће. У току 2014. године, истраживао сам одређена изворна документа, која се односе на период 1941-1945 година, у тадашњем

Милешевском срезу и сазнао сам више података и чињенице које се односе на 1941. годину и ангажовање игумана Трукуље пре његове смрти. То сам упоредио са садржајем објављеним у „Савиндану“. Без намере да отварам расправу било с којим аутором, одлучио сам да наведем неке изворне доказе и цитате који ближе указују на околности, узрок, суштину и последице убиства игумана Трукуље и убиства Љубише Миодраговића, у намери да дам допринос за утврђивање коначне истине, што је доста сложен и одговоран посао. Цитираћу речи Велибора Љујића о игуману Трукуљи из других извора и сећања. Ако се након 70 година трага за истином и сада написано децидирано приказује као истина, свој текст о игуману Трукуљи не проглашавам апсолутном истином, већ настојањем да се утврди истина, јер свако истраживање захтева проширивање или допуну до тада познатог, студиозност, прецизност и тачност. Све то треба да издржи суд стручне и научне јавности, не само данас, већ и у будућности. О узроцима и начину убиства народног хероја Љубише Миодраговића објављено је више текстова, радова и књига и индикативно је зашто се данас покушава вршити ревизија тога.

Прво треба подсетити да се одређени догађаји и улога личности у њима из новије историје (нарочито периода НОП-а) ревидирају на неодговарајући начин, без нових доказа, нових извора и често на основу сећања „покајника“, што не значи да је то крајња истина и не служи увек на добро историјској истини и науци. Која је намера и циљ таквих текстова, јасно је препознатљиво, јер се кривица за сва недела ставља на другу, „њихову страну“, а позитивна догађања виде у „својим“ редовима. Није спорно да треба доказивати и грешке партизанских формација или појединих комунистичких руководиљаца, али у функцији исправке неистина, а не писања нових нестина. Ако се то ради цивилизацијски, праведно, објективно, чињенично, методологијом историјске науке, без унапред задатих идеолошких, политичких, етничких или верских претензија, то се мора уважавати и прихватати, па макар било и најтеже сазнање.

Друго, што се мора поштовати, а то је да се догађаји и процеси из прошлости третирају у времену када су се догађали, у ратним околностима, у периоду војне и цивилне власти које

су успостављале стране у оружаном сукобу. Ако се то догађало пре седам деценија, не може се вредновати и мерити данашњим аршинима. Може ли се све преиспитивати, па и цео историјски период, након дуже временске дистанце? У рату су одлуке, најчешће, доношене брзо, на терену, без детаљног поступка и истраге и мере су некада биле строге, па и неправедне. О таквим неправедним мерама и погрешним одлукама писали су и „комунистички историчари“, а не само противници комунизма и о овоме постоје бројни извори. Много раније је написано и објављено (а што се може документовати из више извора локалне историографије) да је 1941. године партизанска група стрељала игумана Н. Трукуљу, недалеко од манастира Милешеве. То убиство није скривано ни приписивано другој војној групацији, као што се догађало у неким другим случајевима.

Неоснована је тврдња да „власти су и ову истину (говори о смрти Љубише Миодраговића-ЉВ) криле од народа, да се преко ње не би сазнала права истина о погибији игумана Нестора“, јер смрт ни једне од ове две особе није скривана од народа. На који начин би се ова истина сакрила и који би интереси и разлози постајали за то, бар за погибију народног хероја Љубише Миодраговића? Чиме се то може документовати? Ако има неки траг о том скривању, треба га објавити. Напротив о смрти Љ.Миодраговића има више радова и текстова у књигама, сећањима, новинским чланцима, записима, па и записа о смрти игумана Трукуље. Може се данас, након седам деценија, размишљати да ли је мера стрељања изречена игуману била строга и да ли му је требало сачувати живот, ако га он није чувао у том тешком времену, јер се већ био декларисао да сарађује са италијанском командом у Пријепољу и да ради на формирању четничког покрета. Лично му је Љубиша Миодраговић предочио (при узимању машине за писање) да ће бити стрељан ако буде вршио пропаганду за рачун окупатора. Не треба поједине детаље извлачити из контекста стања, услова, мера и ратних циљева и задатака ослободилачких формација у локалној средини и на основу једног податка или одлуке успостављати опште вредносноне закључке и судове.

У циљу праведног и истинитог третирања наведеног питања, треба узети у разматрање и процену следе-

њих чињеница и сазнања из извора и докумената:

1. Нису наведени докази и чињенице за тврдњу да „извршиоци злочина над покојним игуманом су знали да он није, нити би икада издао покојног Љубишу“. Да ли је ово лично мишљење или сазнање из неког извора. Ово је супротно оном што је до сада познато, јер је постојала сумња и сазнање да је игуман дојавио локацију боравка Љубише Миодраговића италијанској команди у Пријепољу. Сматрало се да је то био основни разлог, али не и једини, за убиство игумана Тркуље. Може се разложно поставити питање, да ли је ова сумња о издаји била основана и тачна и да ли је то урадио игуман или неко други у име игумана или ради сопствених циљева и интереса. Неспорно је да је италијанска команда добила тачну локацију боравка Љубише Миодраговића о чему ће се дати и неке чињенице.

2. Да би се схватиле околности, разлози, оправданост или неоправданост изрицања најтеже мере према игуману Тркуљи треба упоредити следеће чињенице из извора који су били доступни.

а) Партизанска група покушала је два пута да узме машину за писање од игумана Н. Тркуље. Први пут 25. септембра, када је извршен напад на италијанску колону која се враћала из Косатице. Група је пуцала на ову колону и у овој акцији је учествовало 6 бораца из Златарске партизанске чете и Милешевске групе. Договор је био да се машина добије или одузме уз обећање „да ће му касније бити набављена нова машина“. Љубиша Миодраговић је руководио овом акцијом и он је предложио да се пуца на италијанску колону. Тај дан машина није узета. Из Пријепоља је дошла једна пешадијска јединица италијанске војске, која је опколила Д. Косатицу и отерали народ у порту манастира. Одвели су 6 људи у Пријепоље, од којих су два човека стрељали у Пљевљима. Поново је партизанска група отишла у манастир да узме машину за писање. У овој групи је био и Љубиша Миодраговић. Машину су одузели и Љубиша Миодраговић је старешини манастира рекао „да ће бити стрељан, ако буде говорио неистину, да је оскрнављен манастир, да је украден накит и новац и ако буде даље сарађивао са Италијанима. За писању машину да каже да су је одузели партизани“. Тада је игуман био у рукама партизана, био је ухваћен „зато што је сарађивао са италијанском командом и обавештајном службом ОВРОМ у Прије-

пољу. Због тадашњих политичких прилика и мишљења Љубише Миодраговића пуштен је на слободу“. (Видети следеће изворе и документа: 1. Књига *Санџак*, аутора Мирка Ђуковића, стр. 142/143; 2. Стенографске белешке *Сећања првоборца пријепољског краја, 08.12.1951.*, Војно историјски институт и ГО СУБНОР-а Србије - други део- Историјат Милешевског среза; 3. Књига *Сведочење Милешеваца* - књига 2-Хронологија догађаја-аутора Бранка К. Зејака; 4. Књига *Револуционарни лик Љубише Миодраговића*, аутора Војина Бојовића, страна 204/205; 5. Књига *Златарски крај у прошлости и НОБ-и*, аутора Владимира Жугића, стр.101).

б) Приликом уласка италијанске војске у Пријепоље 02.09.1941.г., један део Срба свечано је дочекао Италијане у Пријепољу, међу којима Данило Шиљак са сином, директор Гимназије Драгиша Боричић, адвокат Милосав Анђелић и старешина манастира Милешева Нестор Тркуља. Дочеку је присуствовао и један део муслимана на челу са Алијом Агинчићем (књига *Санџак* М.Ђуковић, страна 121.).

в) Месни комитет КПЈ за Пријепоље је имао „податке да је старешина манастира Милешева, игуман Нестор Тркуља, радио на организовању четника и да је по том питању ишао у Прибој на некакве четничке договоре“. (Књига *Револуционарни лик Љубише Миодраговића*-В. Бојовић, страна 206.)

г) Велибор Љујић је 08.12.1951.г. изнео у разговору-сећању првоборца пријепољског краја у Београду следеће: „Може се рећи да је стрељано седам до осам колаборациониста, међу којима је био најизразитији игуман манастира Милешева, Тркуља, који је позивао Талијане и приређивао ручкове, тражио њихову сарадњу у борби против комуниста и водио отворену борбу против комуниста“ (Стенографске белешке-*Историјат Милешевског среза*-Војно историјски институт и ГО СУБНОР-а Србије). У истом документу након констатације да су „Италијани с једне стране организовали четнике, а с друге стране наоружавали милицију“, и након краћег описа догађаја на терену, пише: „У то време убијен је игуман у Милешеву, стрељан је један муслиман у Великој Жупи“.

д) На истој страни наведених стенографских белешки, након речи једног првоборца: „Кад сте прешли Лим мислим да сте игумана ликвидирали“, цитиране су речи Велибора Љујића:

„Нисмо, него смо специјално пошли из Ивања и свратили код Авде који нам је онда побегао кроз прозор, мада нисмо хтели да га убијемо. Одатле смо пошли код Пушице и њега смо нашли, мало га истрљали и разоружали, па смо сишли доле у Милешево, опколили манастир и ухватили игумана Тркуљу“.

ђ) У време рата и после ослобођења постајало је сазнање и уверење да је игуман дојавио место боравка Љубише Миодраговића. О томе је Мирко Ђуковић (*Санџак*, стр. 142/143), у тексту о убиству Љ. Миодраговића записао: „Неко је о томе обавестио италијанску команду у Пријепољу, посумњало се да је пријаву послао старешина манастира Нестор Тркуља“. Цитирајући генерала и народног хероја Данила Јауковића из књиге *Санџак у НОР-у*, Војин Бојовић је навео његове речи да су Љубиша Миодраговић и Ђина зановили у Седобру на гумну код куће Боја Бојовића: „обавештени од игумана манастира Милешева, где се налази Миодраговић, Италијани су 27. септембра, ујутру дошли у село Седобро, затекли Миодраговића на спавању и убили га“. На страни 218, књиге о Љ. Миодраговићу, Војин Бојовић је написао да је после рата „на основу оног што је доведено у везу, осуда игумана Нестора са Љубишиним погибијом, било је раширено мишљење да је Нестор виновник Љубишине смрти“. Даље је записао да је такво мишљење „довело у заблуду органе ОЗНЕ-е и УДБ-е, да се нико, после рата, није бавио питањем Љубишине погибије и крвавим догађајем у Седобру“. Бојовић је био опуномоћеник ОЗНЕ-е у ослобођеном Пријепољу и „прича да је игуман издао Љубишу одвукла ме је, као и све друге касније на закључак да по том питању нема шта да се ради“.

ж) Позивање на сопствено сећање и памћење не користим као примарни доказ, али ми је познато следеће. У периоду када сам обављао дужност председника Општинске конференције Социјалистичког савеза радног народа општине Пријепоље (1978-1980. године), упознао сам Велибора Љујића, човека изузетног угледа, одговорности и принципијелности. Више пута је говорио о догађајима и људима из предратног, ратног и послератног Пријепоља. Повремено су ти разговори обављани у канцеларији Савеза бораца у присуству првоборца и функционера општине Пријепоље. Знао да је изузетно ценито улогу и ангажовање Љубише Миодраговића и његову способност комуникације са

људима, не само у граду, већ и у селима и да је више пута говорио о његовим заслугама за јачање Партије у Срезу и припреми за формирање прве партизанске чете. Запамтио сам неке детаље у вези убиства Љубише Миодраговића и да је у тим догађајима у негативном контексту помињао игумана Тркуљу. То сам сигуран, јер сам запамтио то презиме, које је карактеристично, јер није познато у нашим крајевима. Нисам тада записао све детаље и не могу сада тврдити да ли је Велибор Љујић игумана сматрао кривцем за смрт Љубише Миодраговића, али сам сигуран да га је означавао као човека на супротним позицијама, који је радио против партизанских идеја. Познато ми је да у Пријепољу живе неки од функционера општине Пријепоље, који би могли дати своје сећање по овом питању. По мом мишљењу, Велибор Љујић је био одлучан и компетентан човек и имао је храбрости да каже јавно оно што други не би казали. Због тога је и питање зашто је ту своју тајну саопштио у манастиру, 21 годину пре смрти, која је у „Савиндану“ објављена 25 година након његове смрти. Ова Велиборова сећања, која наводим, су била у периоду 7-5 година пред његову смрт (бар 15 година након „тајне исповести“ у манастиру Милешеви) и мислим да би он то своје сазнање јавно казао бар пред саборцима и најближим сарадницима.

3. Посебно скреће пажњу дужина цитата речи Велибора Љујића о начину убиства Љубише Миодраговића, како је то назначено у предметном тексту. Ако аутор текста није записао ове речи 1964. године, онда је његово памћење, након 46 година, изузетно и за велико поштовање. Без обзира чије су то речи, у њима су исказане одређене нетачности и противречности, које се не уклапају, у до сада објављена документа, радове и новинске текстове о смрти Љубише Миодраговића. Дају се неке чињенице:

а) Убиство Љубише Миодраговића није било истог дана, када су италијански војници ишли у Косатицу, „да у знак освете село попале“. Ради се о три догађаја у три дана, и то: 25, 26 и 27. септембра 1941. године. Опкољавање и убиство Љубише Миодраговића није у директној вези са доласком италијанске војске у Косатицу, јер је тај поход био дан раније.

б) Љубиша Миодраговић је убијен у зору 27. септембра (Војин Бојовић је записао и навео чињенице да је то било 28. септембра). Италијанска акција у Седобру имала је за циљ да се

ухвати или убије Љубиша Миодраговић. Како су то италијански војници „спуст брали орахе“, ноћу пред зору, када су се тајно приближавали тачно добијеној локацији. Невероватно је да су „по свој прилици, крцали орахе каменом на огради, од чега се чула лупњава“. У близини места убиства је храстова шума, а у то време пут за Косатицу је био кроз село Седобро, удаљен око 1,5 км. од ове локације, а други путни правац је водио од манастира Милешево. Место убиства Љубише Миодраговића је тада било удаљено од оба пута. Траса новог пута поред кућа Бојовића изграђена је касније и на овој локацији (Бојово гувно) подигнуто је спомен обележје Љ. Миодраговићу 1981.г.

в) Није стража „договорила оружјем у правцу шуме на лупњава ораха“, јер те страже није ни било. Да је стража била организована не би војници пришли тако близу и опколили гувно. Војнике је осетио, у том моменту, пас који је био свезан код кућерка и који је лајао.

г) Нетачно је да је Љубиша Миодраговић, када је чуо пуцњаву (јер је до тада није ни било), „почео да бежи и том приликом је погинуо од Италијана. Погинуло је и неко његово обезбеђење“. Љубиша није бежао са места догађаја, нити је погинуло „неко његово обезбеђење“. Из великог броја упоређених извора сазнаје се суштина истине и скоро истоветни детаљи о овом догађају, а она гласи: Око пола ноћи Љубиша Миодраговић је са сугругом Ђином и групом својих сарадника и другова (пет Бојовића и два Нинчића), дошао из Косатице, где су имали дужи разговор са сељацима. Нинчићи и три Бојовића су продужила својим кућама. Љубиша и Ђина су заспали у плевари, а близу њих Перо и Обрад Бојовић, а у кућерку Радош Бојовић. Гувно је у зору блокирано и сви су потпуно изненађени. Љубиша је узео пушку, али није имао прилику да пуца, јер је један војник скочио на њега. У кратком рвању други војник му је пуцао у леђа. Пао је на престрављеног дечака, Обрада, по коме је потекла крв. Са више куршума је убијен Радош, а Перо је везан и стрељан уз крушку. У насталој пуцњави, Ђина је успела да побегне из окружења. Није добронамерно пласирати неке бизарне и нетачне детаље, о овом трагичном догађају, јер су о томе изворно сведочили Обрад и жене из куће Бојовића. (Видети аутентично сведочење јединог преживелог из трагедије на гувну, Обрада Бојовића у књизи *Сведочење Милешеваца*-књига 1,

стр.176). Да ли су се због „метежа у селу“ италијански војници вратили у Пријепоље и „тако да је Косатица остала непопаљена“ или је пре истина да су они извршили свој задатак и при том су опљачкали и запалили куће Бојовића и претукли једну жену која је касније од добијених батина преминула, па су се након неколико сати вратили за Пријепоље, јер су извршили велико недело. Пошто је аутор утврдио да је његова „прича истоветна са казивањем других људи“ и да је то „проверио више пута“, пожељно је да те приче упореди са изворним текстовима у више објављених радова.

Није детаљније разматрано да ли је игуман стрељан 27.10.1941. године или крајем новембра месеца, како је записано у више текстова, јер датум није од битног утицаја на узроке и околности које су довеле до осуде. Мирнодопски услови живота и друштвено-политичке околности које су промењене у односу на разматрано време не могу бити једини критеријуми за доношење суда о оправданости или неоправданости једне извршене пресуде. Треба подсетити да су први циљеви и задаци Милешевске партизанске чете били: оспособљавање чете у војничком духу, мобилизација људства, наоружање бораца и ликвидација петоколониша (колаборациониста), што је спровођено кроз мање акције према појединцима, који су се били већ показали у сарадњи са фашистичким окупатором. Наведени извори указују да се претходно знало за делатност игумана Тркуље, јер се већ био исказао као противник партизанског покрета. За њега се знало више од момента убиства и могуће издаје Љубише Миодраговића.

Оно што је тачно, не треба овде посебно образлагати, а то је да је италијански окупатор био већ предузео обавештајну делатност и трагао је за организатором и првом личношћу ослободилачког покрета у Милешевском срезу. Љубиша Миодраговић се кретао по селима са својим истомишљеницима, познаницима и друговима. Имао је поверење у њих и није имао неко посебно лично обезбеђење. Ноћивао је најчешће ван кућа. Италијани су имали сазнање у ком се сектору креће. Сигурно је да је постојала издаја, јер су италијански обавештајци тачно знали где је тих дана боравио и знали су ужу локацију. Издају је могао да изврши само онај појединац или њих више, који су били идејни противници партизанског покрета, а и могући љубитељи италијанских лира. Издаја је изведена једино из ближег

окужења села Седобра. У поводу откривања спомен бисте Љубиши Миодраговићу у Пријепољу (Вакуф), дана 9.01. 1955.г. Велибор Љујић је казао да је италијанска команда сачинила план за његово хватање или убиство „и као што увек бива, нађе се издајника који непријатељу помогну да оствари оно што сам не може. Уз помоћ издајника Италијани у свитању опколише Бојовића гувно у Седобру и на спавању убише Љубишу, Пера и Радишу“.(*Полимље*, бр.87 од 11.01.1955.г. стр.2).

Треба подсетити да аутор текста у „Савиндану“ није први који је „открио“ и написао „истину о смрти игумана Тркуље“. У књизи *Революционари лик Љубише Миодраговића* (страна 206), Војин Бојовић је написао да „игуман нема никакве везе са погибијом револуционара Миодраговића, нити је игуман зато суђен“. Он се позива на казивање Милутина Дивца, да је игуман „радио на организовању четника“, (*Историја Милешевског среза*, Институт за историју радничког покрета Србије, књига је објављена 1991. године у издању „Стручне књиге Београд“). У октобру 1991. године у листу „Полимље“ Милорад Веруовић је објавио фељтон „Милешевски „грешник“ из Крајине“, у коме наводи да се „за протеклих 50 година није нашао ниједан валидан доказ за ону измишљену кривицу игумана Нестора Тркуље, ради које је изгубио живот“. У књизи *Историјски уредника* (објављена 2002.г. у Пријепољу, страна 155/156) овај аутор наводи: „у тренутку искреног покајања Велибор Љујић се пред нама новинарима овако исповедио неколико годна пред своју смрт: сада чињенично зна-

мо да је игуман манастира Милешеве Нестор Тркуља, невино изгубио живот“. Велибор Љујић је умро 27. септембра 1985. године у Београду. Ако се „исповедио неколико година пред смрт“ новинарима (не зна се које године и којим новинарима), онда то није његово прво исповедање, јер је 2010. године објављено да се исповедио 1964. године. М. Веруовић је написао да је због текста у *Полимљу* ишао на „рапорт код генерала Шкрбковића“. Тада је аутор књиге открио да је „један пријепољски трговац, потоњи носилац партизанске „Споменице 1941. године“, много допринео несрећном страдању игумана“. То је образложио својим сазнањем да је „трговца у јесен 1941. године, купио 100 литара ракије од игумана и зато је понудио уместо лира, усташке куне“. Игуман је одбио ову новчану валуту, па му је „трговац напаковао кривицу“, да он „припрема оснивање четничке организације“.

Извесно је да у наведеним текстовима није све складно и хронолошки утемељено и поткрепљено валидним доказима. А намеће се и више питања.

1. Да ли „лична исповест“ Велибора Љујића почива 1964. године у манастиру Милешеви или је „искрено покајање“ било пред новинарима „неколико година пред смрт“, а што је временско раздобље од око 20 година?

2. Да ли је то била тајна која је чувана док је Велибор био жив (из манастира) и да ли је остала тајна ако је саопштена јавно пред новинарима?

3. Зашто је тајна објављена први пут 1991. године, 6 година након смрти Велибора Љујића, односно 2002. године, 17 година након његове смрти (књига), ако је дата пред новинарима неколико година раније од 1985.г. и затим поново 2010. године, односно 25 година после његове смрти (тајна из манастира)?

4. Да ли постоји и један аутентични текст изјаве Велибора Љујића или је то плод сећања и присећања саговорника?

Тешко је прихватити као истину да је Велибор Љујић био тако недоследан човек, да захтева чување тајне до његове смрти, па је то заборавио и јавно се исповедао пред новинарима „неколико година пред смрт“.

Постоји неколико верзија о могућем разлогу убиства игумана Тркуље. Ако би се тачно открио узрок пресуде и ако би се открио ко је одао локацију Љубише Миодраговића италијанској војсци, истина би била достижна. О мртвима, као и о живима треба писати истину. Нестине воде у нове заблуде.

Неке истине се не могу документовати чињеницама, јер нема за то ваљаних извора. Ако би се ово питање даље истраживало треба се чувати субјективности и треба понудити чињенице које нико не може оспорити. Речима стати, непристрасно, пред суд историје. Само то остаје у наслеђе и представља вредност, поуку и поруку.

Објављени текстови М.Вуловића и М.Веруовића не садрже доказе и уверљиве чињенице да игуман Тркуља није био крив и да је невино осуђен на смрт. Сумња да му је „један пријепољски трговац напаковао кривицу“ и мишљење да „извршиоци злочина над покојним игуманом су знали да он није нити би икада издао покојног Љубишу“ нису доволне и релевантне чињенице да се утврди истина, без одговора на више конкретних питања у вези са овим наводима. Цитирани искази Велибора Љујића су индикативни и по времену давања, по местима и начину саопштавања, а нарочито по редоследу и начину објављивања, као и начину интерпретирања. Цитирање његових речи да „сада чињенично знамо да је игуман манастира Милешева Нестор Тркуља невино изгубио живот“ не садржи ни једну чињеницу или податак којим се ово доказује.

Овим се наводом отвара простор за додатним истраживањем овог питања и извођењем доказа уз написане тврдње, без којих оне не могу бити апсолутне истине (ко је поступао, када, где, зашто, писани и други трагови и извори за то и други узрочно-последични процеси, уз примену минимума научне и истраживачке методологије).

Треба указати и на следеће сазнање. „Искрено покајање“ Велибора Љујића је могло да се објави 1986.г. у књизи „Сведочење Милешеваца“ (две књиге записа и сећања учесника НОР-а и НОП-а пријепољског кра), јер је он умро претходне године, а један од извршних уредника ове књиге био је Милорад Веруовић, пред којим је он о овом говорио „неколико година пред своју смрт“. Тада је још било доста живих савременика и учесника из наведених догађаја 1941.г. који су могли аутентичније дати сазнања и доказе за потврђивање или демантовање навода о овим догађајима и личностима. Оно што је извесно и сигурно јесте то да највећи број чињеница којима се описује начин убиства Љубише Миодраговић, у наведеном броју „Савиндана“, није тачан, јер не презентује аутентичну ситуацију.

КАЛЕМАР

Обично на дивљаку
У пристранку
Чалопеку
Накалеме сневе
У чекању расте
Воћком

Ако успе
Чемер у заборав
Оплемењена жеља
Очи у плод
Задовољно савије

Драган М. Пајоњак

Љубиша Вуковић

О тешком злочину без казне, о српском усуду, о народу који је нашао своју душу

БИО ЈЕДНОМ ЈЕДАН НАРОД

5. август 2015.

Србија данас у подне треба да стане! Да стане и заплаче. Да се поклони пред страшном жртвом и сенима оних 2.000 мученика побијених током „Олује“, пред жртвом 250.000 оних дивних, поштених, добрих људи, протераних, расељених, развејаних, који данас лутају широм света, од Србије до Новог Зеланда, до Канаде, Америке...

Зашто Србија данас треба да стане, и заплаче? Зато што су избегличке колоне судбина и усуд овог народа, зато што из избегличке колоне из Книна, оног страдања, како рече патријарх, „библијских размера“, ништа нисмо научили, зато што нам се та

крше руке, и ћуте на запрегама. Нити куну нити проклињу крвнике, него ћуте, стежу руке дечице, унука чији су очеви, њихови синови, изгинули по Далмацији, Лици и Кордуну бранећи своје куће, и – ћуте као да су се читавог живота спремале само за тај дан, за библијску несрећу... Ћуте, спремљене унапред за страдање, за ужас људском уму несхвљтив. Ћуте зато што су несреће, колоне и прогони, смрт и патња записани у геном овог народа и није питање хоће ли се догодити, хоће ли задесити сваку генерацију, него само – кад ће се догодити. Због њих Србија треба да застане, да их замоли за опроштај, да се запита је ли учинила све да им помогне, да их заштити, да их спаси...

избегличка колона, иста таква као книнска, поновила после непуне четири године, овог пута са Косова, зато што ће нам се опет поновити. Дао Бог да грешим, али – тешко. Поновиће се! И, није више питање, хоће ли, него – када. Ако ништа друго, томе нас је историја научила.

Зашто Србија данас треба да стане и да заплаче? Због оних мајки у црници, покривених шаторским крилима, које су пут од Книна до Београда или Новог Сада, голготу читавог једног народа, прешле на запрежним колима, данима гладне и жедне, због њихових окамењених лица, због пресахлих суза... По хиљадати пут гледам их си-ноћ на телевизији у неком филму, како

Зашто Србија треба данас да стане, да ћути сатима, не један минут? Због оних скамењених несрећника са трактора и култиватора, запрежних кола, 250.000 њих, протераних само зато што су Срби и православци. Зато што је њихова једина кривица била што су препознали да им се 1991. спрема оно што су већ, педесет година раније искусили, што овог пута нису могли мирни, као јагњад да крену на клање, пут Пребиловаца, пут дубоких крашких јама, него се понадали да се могу одбранити, да су правда и истина на њиховој страни, па ће их неко заштити. А кад су кренули пут Србије, понадали се да ће тамо наћи, ако ништа друго онда – „хлеба и вагре“, кров над главом... Неки нашли, неки

нису. Је ли Србија могла да им да више? Бар утехе ако не хлеба. Верујем да јесте. Је ли свако од нас могао да им пружи више. Верујем да јесте.

Зашто Србија данас треба да заплаче? Због оне дечице, гледам их си-ноћ у неком филму, због њихових невиних суза. Шта је њихова кривица била? Шта су они учинили целатима, онима који су избегличке колоне бомбардовали и из ваздуха и са копна, пресецали и масакрирали, чиме су се они уплакани, испрепадани, тек на свет настали о њих огрешили... Због Ђурђице Поповић, која је си-ноћ говорила на мосту у Сремској Рачи, алај јој срце јуначко, што није заплакала причајући своју причу, свој, јад, своју тугу, дечју, причу о свом завичају, својој кући, свом кревету, који после није више видела... Велика је наша туга.

Зашто Србија треба да се сећа „Олује“ да се не стиди што ће данас застати, заплакати? Због свих оних који по свету сањају завичај, свесни да га више неће видети. Због једног дивног, доброг народа кога више нема. Због тога што и није свесна тешких, страшних последица „Олује“, напуштених села, разорених кућа, затрњених имања... Због једног народа који је некад био, а сад га тамо више нема, него лута светом, као јунаци неке староставне књиге...

Због тога што ће нам се све то поново десити. Грех на моју душу ако нисам у праву. Због тога што они у Загребу јуче и у Книну данас, мање славе „победу“ а више протеривање Срба. О њима нећу данас ни реч, нити их мрзим нити им желим зло, али, грдно је своје добро градити на туђем злу. А Бог је велики. И зато, молим данас Господа да се смилује душама оних које су на данашњи дан побили, онима који нису могли да оставе куће и њиве па то платили главама а данас им се не зна гроба, да се смилује душама оних побијених у дугим колонама који су имали само један сан – да виде Србију, коју су увек сањали као деца мајку...

ЦРНА ГОРА И УНЕСКО,
ЧАСТ И БРУКА...

9. новембар 2015.

Заплакали су данас у Паризу, неки људи, дипломате, у сали у којој је одржан састанак Унеска, пошто је саопштено да је Генерална конференција

ове међународне организације одбила да прими Косово у своје чланство! Биле су то сузе радоснице за Србе и Србију, за праведну борбу овог народа са светским моћницима, сузе радоснице над победом правде и истине над злом!

Питам се вечерас, да ли су представници Црне Горе, они кукавци што су данас раније подигли два прста, гласали за предлог Албаније да Косово, да они који су секирама скидали крстове са српских, православних манастира, буду примљени у Унеско, заплакали када су чули за резултат гласања. Па, или због тога што предлог њихових пријатеља из Тиране није прошао, што је Хашим Тачи разочаран, или, ако су имали имало срца, ако их је крв повукла, у знак радости што је Србија победила. Ово, нека виде сами са собом, и са народом, кад се врате у Подгорицу.

Био сам у Пљевљима, оног дана када је Црна Гора изгласала да се одвоји од Србије. Сећам се, ко јуче да је било, кад су објавили да су они који су за самосталну Црну Гору победили, да ће се одвојити, сео сам на клупу, у парку испод хотела „Пљевља“, и, сузе су саме кренуле низ образе. Плакао сам у мраку, сам, као мало дете...

И, не због тога, рећи ћу, што сам неки „великосрбин“, не због мржње према онима који су народ убедили да ће им одвојенима бити боље, не због одлуке народа, сами су тако изгласали, него – због крви. Због тога што сам дубоко у себи осећао те вечери, да одлази и један део моје крви, део мене. И, због тога, што ћу убудуће, од тог дана, кад пођем под Острог, у Свету Тројицу, код мојих пријатеља ши-

ром Црне Горе, у поносне Крће, у Пљевљане, горе на Сињајевину, морати преко границе. Ето, због тога.

И данас поподне, кад сам видео да је и Црна Гора, поново, гласала против Србије, а за предлог Албаније, да Албанци чувају Грачаницу и Високе Дечане, душа ме заболела. Заболела изистински, па шта год ви сада рекли.

И, питам се вечерас, шта ли су они који су из Подгорице наложили својим представницима у Генералној конференцији Унеска да гласају за Косово и Албанију, да пљуну браћи у лице, мислили кад су већали, ако су уопште већали шта ће и како ће. Ако им нису, а вероватно јесу, рекли шта да раде и како да гласају. Јесу ли помислили и једном да „част и брука живе довијека“?

Јесу ли помислили шта ће једног дана, када има садашњи пријатељи, они за чије предлоге гласају, постану власници Биљарде, када им отцепе део државе, у кога ће тада гледати, у коме ће им унуци тражити савезнике, хоће ли им Србија до тада заборавити и опростити бруку и издају?

А Србија јесте данас победила. Неочивано, готово невероватно. И, пао је данас камен са срца свакоме коме је на срцу ова земља, свакоме ко је воли изнад свега, свакоме коме је један њен камен дражи од читаве Америке.

Али, не треба бити наиван, вратиће нам за ово, коштаће нас ова победа.

Јер, много су за Запад два пораза са Србијом у само пола године. Прво Сребреница и резолуција о геноциду која је пала у Савету безбедности УН, па сада пријем Косова у Унеско. И на ово треба бити спреман, биће нових

захтева, биће нових уцена, биће нових резолуција, удара по Србији.

Само, једну ствар, чини ми се не би требало заборавити. И Сребреница и Косово, и порази перјаница западне политике и западног светског поретка и у СБ УН и у Унеску најави су, као што данас рече Кустурица, неких нових времена, неког новог света, који се, сведоци смо, полако али сигурно успоставља, рађа пред нашим очима. Света у коме више неће сви играти по нотама једног. Јер, није ово више 1999. година.

Можда се варам, Бог зна, али, ја у ово данас верујем мало више него јуче.

РУСИЈА

1. децембра 2015.

Погнуте главе стајао сам пред куполама храма Христа Спаса, над Москвом је сипао снег, а мене је срце вукло ка тихом Дону! Само да легнем у степу, међу жуте, сасушене травке, у снег који се тек ухватио по земљи, да одоздо, на плавом небу гледам велике беле облаке како плове на југ. И да ми пахуље напуне очне капке, да останем тако, да сањам Григорија Мелехова и Аксињу Астахову и ону њихову чаробну олујну ноћ крај Дона...

Над Москвом је, у чарбној ноћи сипао снег. Велике беле пахуље преламале су се у хиљаде светала над крстовима храма Христа Спаса. Ни усудио се нисам да подигнем главу, да погледам горе, у златне куполе. Нигде на свету округлом човек није тако мали као под куполама и крстовима храма Христа Спаса, док над Москвом сипа снег. Стајао сам погнуте главе, ћутао и сањао... Сећао се једног октобарског дана, била је 1990. година, и Тројицко Сергејевска лавра, и падао је снег, и руских монаха како су ничице падали на земљу пред олтаром и остајали тако сатима, у недоглед понављајући молитве.

И, Господ услишио молитве, Русија се вратила себи! Јасно сам то ономад видео у Москви док сам стајао пред куполама храма Христа Спаса.

У чудесној московској ноћи под зидинама васкрсле светиње срце ми је у грудима тукло као лудо. Вукло ме да ничице паднем на земљу пред силом која је храм васкрсла из рушевина, пред силом која је васкрсла и Русију па сад стоје у свој својој величини, и храм и Русија... Велика је сила Господња.

У чудесној московској ноћи, на скоро празном Црвеном тргу, док сипа снег, пред црквом Василија Блаженог, душа ми вапи да поново види Бајкал.

Бескрајне ољхонске степе иза Хужира и бескрајну плаву пучину и оно јутро када је на трен, у Малом мору, пукла магла над језером и изнад указало се небо. И, никад ми чаробније јутро није свануло и никад даље нисам видео док се изнад ширио бескрајни плави круг и у њему звезда. И, само још једном да закорачим у степену иза Кадиљне, да видим цветове подснежника и калаколчика, и плаве фиалке и љубичастог первоцветника и тисучлетника како крајем кратког сибирског лета живе своје последње дане и полако окрећу своје главе ка својој мајцици сибирској земљи...

И, заиста, има ли ишта лепше на свету овом од чаробних купола и кр-

стова цркве Василија Блаженог док у ноћи над њима сипа снег, има ли ишта лепше од чаробне тајге иза села Баљшое Голоусное на Бајкалу. И, није „сила, снага и чар сибирске тајге у дрвећу гигантских размера нити у гробној њеној тишини, већ у томе да само птице селице знају где јој је почетак и крај“ записао је једном Чехов.

А где је „сила, снага и чар“ купола и крстова цркве Василија Блаженог? У чему је њихова лепота? И хоће ли ико икад на свету направити нешто тако лепо, нешто тако нестварно, несхватљиво? Колики треба да буде један народ, колика једна земља да роде таквог архитекту и таквог градитеља? Колико треба да буде велика, колико лепа једна земља да заслужи такву цркву? Колико је Бог велики кад такву лепоту спусти на Земљу? И, колико треба једном народу да пређе тај пут, од храма Христа Спаса до цркве Василија Блаженог, од места на коме види васкрс, славу и моћ Господњу,

до другог, на коме види лепоту Господњу?

У чудесној московској ноћи, мој брат у вери Саша и ја, дуго смо ћутали под зидинама цркве Василија Блаженог. Свако са својим мислима и осећањима. А, шта рећи, шта рећи пред лепотом лица Божијег...

- Оче наш који си на небесима, да се свети име Твоје, да дође царство Твоје...

И заиста, колика је душа једног народа, кад сагради такав храм... И, може ли у један храм, у његове куполе и златне крстове да стане сва лепота, да стане сва духовност, сва историја, сва душа једног народа? Може ли, питао сам сам себе под куполама цркве

Василија Блаженог, док је над Москвом сипао снег? Може, био сам уверен, уверенији него икада, него и једном раније.

И, дуго сам после, док се ближила зора, шетао празним улицама Москве. Стајао пред белим, као млеко Белим, степеницама и стубовима Бољшого театра. И покушавао да схватим, колика мора да буде једна земља, колики један народ, кад роди толике великане и синове. И, колика је њена душа, и како је та душа неуништива, и како после сваког искушења васкрсне, још моћнија у свој својој лепоти.

Вукло ме је срце те чудесне московске ноћи, као да га је неко зграбио челичним менгелима у донску степену. Да легнем међу жуте, сасушене травке, да сањам велике беле облаке како плове на југ, и да ту останем дуго, да ми срце, једног дана, кад кренем на велики пут, буде пуно лепоте и да она никад не изађе из мене.

Зоран Шайоњић

НАДВРЕМЕНИ ПРИНЦИП

Након стотину лета
У само привидном прекрајању света
Ми, генерација фејсбука
И интернета
Генерација обезличена
Смућена и обеспућена
Али без тешких мука.

Без великих идеја
И принципа
Генерација мира, самосвоја,
Ипак знамо смисао корифеја
Надвремену жртву хероја
Српског сина, нашег Прометеја
Гаврила Принципа.

Пожртвовањем до страдања
За ради слободe и надања
Да ће жртвом уздицања до неба,
Љубављу према свом народу
Младићи Младе Босне
Идејом и маштом, а без хлеба,
Неустрашиви без крика
Генерације од сна пркосне
Подарити свом роду
Остварену слутњу светлих видика.

Звездано небо знамења
И јутро у роси
Одсеве слободних свитања
Што лепо у страшном носи.

За човечност света
Са ћелијског зида
За само један дан
Свет је постао идеја
Остварени младалачки сан
Да ће сени српских Прометеја
Пркосити моћницима свима.

Ходајући по Бечу сенима
Надвремене етике
И за будућих генерација слободу
Лутају по дворовима, застрашују
силнике,
Плаши кукавну мудрост живота
Плаши ускости и тесноће,
беолсветску господу
Младобосанских младића Голгота.

А за наше и будуће дане
Светли сан маште и принципа
Светле храбрих младића
Младобосанаца ране
И пожртвовање Гаврила Принципа.

Дејана Пайоњац

ИСПОВЕСТ ИСЦЕЛИТЕЉА ИЗ МАНАСТИРА ВОЉАВЧЕ

Само малобројнима, а можда и њима није било знано, како се у рану јесен давне 1857. године, разболео игуман манастира Вољавче у Страгарима, познатији као Хација из Вољавче. Одавно је био прегурао 80 - ту, али се крепки старац добро држао а већ дуго био је познат као учитељ, саветодавац и исцелитељ у читавом рудничком крају. Осећајући блиски крај, старац замоли братију да му из Благовештења Рудничког доведу једну неимарску дружину из Осата која је тих месеци у манастиру радила на замени крова, зидању ћелија и манастирског зида. Сазнао је каже, да су били из Крнића, Топлице и Радијевића, односно из његовог родног краја, и да је међу њима има и Нешковића, потомака његове фамилије.

Није прошло много времена а моноси из Благовештења приспеше са неимарима у Вољавчу. Са собом су повели четири мајстора два шегрта и предрадника, кажу писмена и наочита човека. Неки од дунђера нису се били ни пресвукли, стигли су са одећом прекривеном малтером, са огрубелим рукама и капама на ушима. Сви су целивали хацијину десницу, поскидали капе и снебивајући се поседали на треношке распоређене унаоколо. Било им је познато много тога што се о хацији приповедало, али нису знали о чему ће старац са њима зборити...

„...Осећам да сам вам остао нешто дужан ћето моја, вама који сте овде дошли са друге стране Дрине, и који годинама овамо долазите и градите. Ја, ево овде у Вољавчи служим већ 63. године, па ми се чини да су се и братија и народ, од мене уморили. Мало ћу се пред вама исповедити али ћу вас мало и саветовати. Мени се, све ове године није дало да видим крај у коме сам рођен и васпитан, а путовао сам на веће даљине, у туђе земље и гледао туђе људе. Из Радијевића у Осату одвели су ме када сам имао 13. година, па сам родни крај посматрао само у сну. Бањак сам гледао безброј пута како граде, зидају и презиђују, а богами сам са њима и радио. Мешао сам малтер додавао камен и тесао јапију. Ви ћето знате да смо Вољавчу „воздрузили от основанија на славу и похвалу свјатим архангелима Михаилу и Гаврилу. У то

време бист велико благоотишије христијаном а дани велми тјашки...” Сада на крају пута пред очима су ми моје старе године. Чинило ми се да сам старост иза себе оставио, зато што су ми мане а богами и врлине остариле, па сад једино желим да моји греси умру пре мене. То што само изгледа да сам духовно ведар и чио, то је зато што ми се природа наругала јер је под лош кров метнула

Црква манастира Вољавче, источна страна

снажан дух, чиме је показала да дух може боравити у било којем телу”.

Напред изговорене речи, остале су негде исписане или можда ветром донете о једној мање познатој и готово заборављеној личности, са којима Срби посебно обилују, али су их пуне ризнице и других, много озбиљнијих народа. Бошко Нешковић како се иначе рођењем хација звао, био је из Горњих Радијевића у Осату, у Босни. Да смо га у време док је живео и служио, или чак касније тражили под тим именом и пореклом остали би ускраћени, јер та личност није била никоме позната нити у протоколарним књигама заведена. Његово име изгубило се попут многих других, које је судбина чудесним путевима засенила.

Они малобројни, који су имали срећу да га боље упознају и да о њему оставе усмене приповести, а какве би иначе могле бити, кажу да је у својој 13 години, дошао са једном неимарском дружином у Страгаре

испод Рудника. Ту су имали неке погођене послове, градње сеоских кућа и магара а изгледа и поправке недавно оштећених манастира у околини. Бошко се наводно једног дана одвојио од друштва и отишао у манастир Вољавчу. Радозналост момка на манастирским вратима дочекали су игуман Данило и калуђер Јаћим. Видевши пред собом бистрог и наочитог дечака они га брзо уведоше у духовну лепоту и манастирску тишину. Судбина која разложно бира, лако је младог Осаћанина отргла од неимарске дружине, али изгледа никада није од овог наслеђеног заната, коме се по сопственом исповедању, често враћао и као ђакон и као игуман. И ту је приповест о њему добила сасвим други смер. Бањачки шегрт Бошко, врло брзо постао је искушеник, а за кратко време научио је све што се од њега тражило, читање, писање, црквена правила чиме је коначно потврдио посвећеност Богу и цркви. Млади Осаћанин закалуђерио се у последњим годинама 18. столећа, и добио ново име Максим. Временом, постао је блиски пријатељ са митрополитом Петром, књазом Александром Карађорђевићем, затим писцем *Начерџанија* Илијом Гарашанином, и многим другим познатим личностима Кнежевине Србије. Приповеда се да је 1815. године, млади Максим, калуђер из Вољавче донео главу јунака Танаска Рајића са Љубића и сахранио је у манастирској порти. 1838. године, архимандрит из Вољавче кренуо је на поклоничко путовање у Јерусалим на гроб Христов и ту добио ново име Мијаило, са којим је остао упамћен у рудничком крају. Али да се вратимо на младог шегрта из Радијевића и обавеза према мајсторској дружини која га је у Страгаре довела. По властитом казивању шегрт у њему остао је читавог живота, био је ђак оне школе која се учила покрај огњишта, коју су давно пре њега срицали његови преци, дедови и прадедови. Коначно, одговорност за шегрта Бошка преузео је мајстор-баша илити предузимач, који по властитом суду и није према фамилији Нешковића имао неку већу обавезу јер је Бошко био сироче и као такав остао збринут у манастиру. При крају животног пута, Хаџи Мијаило зажелело је мало приче са неимарима

земљацима, који су изводили радове у околини, можда и зато што су то сада били знатно млађи бањаци од оних са којима је занат започињао.

Приповест о исцелитељу и мудрацу из манастира Вољавче са протоком временом губила је на дубини и памћењу. Народ приповеда и слуша само оно што му не пара уши а губи из сећања све што се памћењу лако да отети. Тако је и судбина хаџије из Вољавче деценијама прекривана решеткама заборава па је и потрага за овом изузетном личношћу из другог времена, наметала ишчитавање пожутелих и нагорелих страница, или прикривени савез са рудничким ветровима којима мало шта измиче са знању.

„...Неки кажу да је тако било ђецо моја, али и ја памтим да сам овде у Страгаре доведен као мали и да сам тек почео учити занат. Био сам млађи и мањи од ове двојице ваших момака. Путовало се дуго, спавало се на шталама и у сену, јело се оно што смо понели или оно што се у селима могло добити. Пешачећи данима, ми смо по неким местима, посебно по равнијим крајевима, скидали опанке и ходали боси да сачувамо обућу за повратак. Главни мајстор био је неки Георгије Мијаиловић из Топлице, човек рмпалија и добричина али је надалеко био познат као велики дунђер. Памтим његове мајсторије и вештине, а милина је била гледати га када клеше камен, и учи шегрте. Када он исклеше камен и када га изглади, на њему се могло писмо писати. Његово име остало је на оном зиду изнад конака у Благовештењу, као спомен на његове мајсторије. Са братијом из Вољавче и Благовештенија, делио сам зло и добро. Сви ми понекад излазе пред очи, мада више ниједан од мојих исписника није међу живима. Даће Бог да им се ових дана и сам придружим, и да горе наставимо ону Литургију, коју смо некада давно служили. Једног калуђера, ђецо моја морам да вам издвојим. То је онај Ваљевац, Рувим Крсторезац. Тај ми се урезао у памћење и као мајстор и светац. Није му надалеко било равна. Можда је био и од мојих Нешковића из Босне, ко зна? Ја то од њега али и од других нисам никада могао докучити. Неки приповедају да је од Ненадовића, из Бранковине, па се брзо од њих одвојио. Читао је књиге на немечком и руском, мене је учио руском писанију и резању крстова. Није знао да сам и сам био бањачки шегрт и да сам понешто о зидању

Манастир Вољавча, конак Правитељствујушечг Совјета

знао. Када ме је видео како малтер мешам и камен тешем питао је братију, „Ко вам је овај”? - Осаћанин, неки, рекоше му. „Е хвала Богу, сада је са нама и наш је човек”. Када сам га ђецо први пут видео на коњу како прилази Вољавчи, а сунце му ударило у главу па се и неки ореол око главе створио, рекох себи ево га светац манастиру приходи”.

Приповедачи који су понешто чули о хаџији, али су оскудно преносили, нису заобилазили његов исцелитељски дар у селима и засеоцима рудничким. Тачније, приповести о Хаџији из Вољавче као добротвору и народном исцелитељу, путовале су брже од њега, па се и догађало да народ у неким селима и није знао да је Хаџија Мијаило игуман манастирски а не исцелитељ и травар. Говорило се, када би се неко у суседству или у околним селима разболео, Хаџија је сматрао за дужност да болесном оде у посету да га разговори и утеши. Изгледа да је овај јединствени труд после њега био заборављен. Хаџија га је, прича се, донео из завичаја, из Осата, у коме су кажу, болесном у посете долазили суседи и пријатељи и многи други па се често догађало да је породица молила да се болесник превише не узнемирава. У Вољавчи је постојала својеврсна процедура таквих посета као и избор дарова за болесника. Хаџија је од манастирске братије захтевао да му се опреми његов јахаћи коњ, и да га на путу прати ђак. Наточио би чутурицу своје најлепше ракије, а другу најбољег вина

за понуду болесном. Затим би понео коју јабуку, крушку, грожђа или неког другог воћа. Спремио би свећу воштаницу, тамјана и Јеванђеље. Затим би улазио у цркву, помолио се Богу за здравље онога код кога је ишао и целивао икону. Када би изашао из цркве, духовници, ђаци и слуге, сви у реду љубили су га у руку, привели би коња, а он благосиљајући их, узјахао је а од оних који су остајали захтевао је да кућу чувају. Код болесника Хаџи Мијаило остајао је на конаку, разговарао и соколио оболелог, дајући му понуде за које је говорио да су посебно припремљени за њега и да су лековите. Говорио му је, да се узда у Бога, да се не плаши болести, али и да се за смрт спрема;

„...Знаш брате ко се није родио тај неће ни умрети. Али и треба мрети како Бог милује. Кажи, ако си коме што дужан, и не заборави и ако теби ко што дугује. Душу своју чувај најпре, па богме не заборављај ни своју тековину. Ако си штогод грешно чинио, исповеди се овде предамном, да грехе са тобом у сандук не закопају. Знаш како народ збори, сунцу и смрти не гледа се у очи, у здрављу да си и дај Боже да се видимо и у мојој кући”.

Исцелитељске способности о којима није често говорио, јер себе није сматрао лекаром нити траваром, игуман из Вољавче објашњавао је једноставним речима. Ако је болеснику после ових посета било боље и ако би оздравио, тај више никада није заборављао хаџију као ни манастир

Вољавчу. Али, ако би се десило да је болест била тешка и болесник преминуо, његова породица памтила је труд и враћала дуг манастиру. Хаџија Мијаило из Вољавче говорио је да су његови преци из Осата често понављали да се пријатељу најчешће ране излече лепим речима па тек онда добрим мелемом. Важније од тога јесте навика да се суседу и пријатељу никада не одлази празних шака; даруј га оним што имаш, а он ће то знати ценити. Хаџија је често понављао да је навика посећивања болесних, донео из завичаја, из Осата, који је, како је сам говорио, често снивао - али га више никада није посетио, нити видео.

„...Ђецо моја, ви који градите и изграђујете, вама морам још понешто прозборити. Ја сам као што знате лечио речима и духом, много више него мелемима и травама. Колико сам у томе успевао причаће други, а можда ће се све и заборавити. Нећу тамо горе, због тога жалити. Сада вама казујем, јер морате градити и обнављати ову несрећну и порушену земљу, ова спаљена и напуштена села. Вас сјетујем, јер међу вама има и Нешковића, дакле бањака од мога рода...”

„...Зато синови моји слушајте и памтите. Бог је човека радом благословио а нерадом казнио, па човек који ради благословен је, а време је

кантар на коме ће се најтачније измерити оно што си урадио али богами и оно што си могао а ниси учинио. Ваш успех ће у мањој мери долазити од туђих признања, а у највећем делу зависиће од онога што сте са љубављу градили и подизали. Дакле, успећете да ваш рад заслужи поштовање ако га не изводите само због новца који вам је потребан већ да бисте показали и љубав према онима који ће се у кућама настанити и живети... Ако са љубављу радите ви ћете завршити започете послове, упркос томе што не можете све унапред предвидети. А када вам елан спласне због дуготрајних послова, посегните синови моји, за дисциплином у друштву. Видећете, помаже она, посебно када онај који је најпозванији од вас покаже да се морају слушати старији. Али ако и дисциплина попусти због умора, онда направите одмор, па се сви одморите и размислите шта треба учинити да би се проблем решио... Немојте сметнути са ума да свака замисао не може уродити плодом без већих проблема, и да судбина зна да сваком човеку понуди тренутак када ће се показати његова права природа... Међутим, ако проблем на време нисмо решили у протеклом времену, ако нам је у страну замакао, сачекаће нас на првој низбрдици. На срећу, увек постоје одважни и истрајни као и слаби и колебљивци. Они први су мајстори од заната, ствараоци, градитељи а они други иду за њима или се само за њима шуњају...”

„Синови моји, људи ће можда сумњати у оно што им кажете али ће веровати у оно што сте урадили. Зато је важно да увек имате циљ у глави. У трагању ка њему повремено се зауставите, уживајте у околини, пределима, сунцу. Ех како бих да могу, моје ослабило тело окренуо сунцу, чини ми се да бих од топлине овако стар и болан, ојачао. После сваког погледа у даљину, сваког осенченог брежуљка у даљини, ви ћете боље сагледати проблеме, и боље ћете се осећати. Јер ми никад нисмо свесни неког тренутка среће јер да јесмо, оставили бисмо врата мало ошкринута да би нам се њени трептаји чешће враћали”.

„Ето бањаци моји, ја сам вас сјетовао онолико колико сам могао и морао, зато што сте моји, што сте из далека, зато што иза вас остају трагови, кућа, црква и колиба које ће вас надживети и о вама сведочити младима. Можда се и они за вама поведу, ко зна...?”

„... И на крају, ђецо моја, будите скромни када похвале примате, и веома радосни када их дајете другима. Јер, пред добротом време помера своју путању а људи су разоружани... Ваше напредовање увек ће бити допринос у давању, у помоћи другима, а не у узимању. И да знате, не преносите ви синови моји славу нашег заната широм Србије и Босне, учинили су то давно, неки други, којима данас ни имена не знамо... Ево каже ми братија да ме одавно чека мој пријатељ из Биограда, молер именом Димитрије (Аврамовић). Пожелео је да ме пре смрти услика и да о мени, вели, има нека слика за поколења. Ја му кажем, не прави слика човека Димитрије, а и стар сам ти ја за сликање... Да не заборавим, када се вратите у Радијевиће, отиђите до Нешковића кућа и однесите им ово мало јабука. Реците им, ако има међу њима још живих, то им шаље хаџија из Вољавче, који је од њиховог рода али давно, давно је Радијевиће оставио.

Кажу да је следећег дана хаџија заспао, и више се није ни будио. Заспао је са осмехом на уснама. На спроводу и опелу на коме је било неколико владика и више угледних личности из престонице, шапутало се међу народом да је хаџија наводно и сам виђен у поворци међу светином. Међутим, никоме се није дало да ове наводе и провери. Сахрањен је са јужне стране манастирске цркве у Вољавчи.

Драгиша Милосављевић

ЧАСНОМ ОЦУ КИПРИЈАНУ

Отишо је својим путем
У тишини после службе
Нико више не долази
Манастирска звона ћуте.

Волео је да усрећи
Реч утехе да нам пружи
Да нас смири Богу врати
Нико никог да не мрзи.

У молитви покајања
И грешне је прихватао
Само грешник према њему
Још се није покајао.

Манастирска звона ћуте
Под каменом змија шарка
Никог нема на доручку
Тужан Дабар ко некада.

Драгојле Дрчелић

НА ЗАДУШНИЦЕ

Задушни дан мирише
На успомене,
На благе душе и врлине,
На приче из детињства
О првим досељеницима,
На воштану свећу која гори
Да би нас мртви видели,
На тамјан утиснут
У наш генетски код,
На зној изливен да би се
Саградиле куће и амбари,
На крв коју су нам пили
Душмани и гује,
На све што је било
А јесмо и нисмо видели –
На понос што још ходамо
Трагом душа предака.

Рагојица Першић

РАЈИЋ У РАЈУ

Рукопис књиге *Подриње у устанцима 1804-1815*. нараста из дана у дан. Догађаји, личности, знаменита мјеста, шанчеви, епске пјесме, драме и романи о устанцима, споменик-обилежја, илустрације... Све се то, ево пуне три године, слаже у замашан нарамак. А ускоро предстоји да сва та повјесна историја и поезија нађу мјеста у кмпјутеру, да их уснопим у то чудо савремене електронике. По ко зна који пут долазе ми под руку имена и догађаји о којима сам слушао још у дјетињству не слутећи да ће ме пратити за цио живот, да ћу их домом и ухљебљем потражити на негдашњим огњиштима и мегдаништима. Као да се остварује дио мог дјечачког сна да походим мјеста која чувају успомене на јунаке и прагаоце које су ми дочаравале очеве гусле:

*Гусле ѿамѿе Рајића Танаска,
Кога сила не ѿомаче царска.*

Ови стихови, овог сјетног Михољског љета изронише први у мом сјећању, као да су баш сада залепршали испод очевих просиједих бркова, из подужег гусларског напјева када нам је будио знагижељу помињући чворна упоришта српског војевања за слободу. Већ преко тридесет година сам овдје, између мишарског оградња одакле су „полећела два врана гаврана“ пут Босне, и Цера, који ми, у плавичастој даљини, сваким даном све више личи на Љубишњу. Додуше нешто нижи, не толико стрменит, али као да се чак распознаје на њему зијев Шупље Стијене, заталасано зеленило шума и ливада подно Коњског поља, Трновица и Мељака. И увијек ме његова слика суочава са дилемом: живим ли ту гдје боравим, или тамо гдје ме маме родне даљине сјетном позлатом ране јесени?

Посавина, Мачва, Поцерина, Јадар и Рађевина устанничких дана 1804-1815, пуних једанаест година, личили су на босанску Крајину с почетка осамнаестог вијека о којој је непознати пјевач из *Ерлангенског рукописа*, сто година прије Вука Караџића, пјевао:

*Ој Крајино, крвава хаљино,
С крвљу ручак, а с крвљу вечера,
Свак кржаве жваће залагаје,
Крвавом се убришући руком.*

Изненадан упади турских завојевача преко Дрине, пљачке, паљевине, збојеви, робље заробљено – пуних

једанаест година! А све то обесмрћено у стиховима слијепог Филипа Вишњића који је то све могао да чује и пјеснички транспонује с оне стране вида, пратећи сам себе уљкавим звуком гусларских струна.

Посматрам слику Танаска Рајића како на Љубићу код Чачка брани топове, слику коју је из своје маште на платно пренио неки даровити сликар ко зна кад. Давно сам, из уџбеника за историју за седми разред одгонетну она два стиха из очевог гусларског напјева: ко је био Танаско, која га је то и одакле царска сила није могла помаћи, у чему је суштина подвига овог првог Вождовог барјактара. И одједном ми се у сјећању обнови другачија слика. Огромна крушка на дну нашег шљивика, онако разграната родна дивљака, била нам је замјена за качару. Са њене горње стране било је поредано неколико каца које је она густим чешљем грана штитила од кише и снијега. Тридесетак корака изнад ње, на средини воћњака, извор хладне воде попут омањег гејзера, около густ честар стабала шљива и једна јабука петровача. Кривудаи поточић из извора пролазио је поред саме крушке и уливао се директно у кабулицу и тако непрестано хладио лулу ракијског казана. Свуда унаоколо непрегледне храстове и букове шуме прошаране грациозним стаблима јасика, по којим грабом и клијеном. Дрва за печење ракије на свега двадесетак корака.

Рано је поподне. Сунце још јако али не пржи. Негде у странама, изнад бучног али невидљивог потока, одјекује звоно са овна предводника. Њехотина, модра и умирена кривуда испод Одашина брда и Зеленкаде. Дим испод ракијског казана уздиж се право до крушкових грана и нестаје у њиховом честару. Проточила је прва капљица од шљива рањача, мирише тек просута цибра. Треба најприје испразнити каце за шљиве пожегаче и крушке округлаче које тек доспијевају за брање.

Порано сам се вратио из школе и дошао код казана, волим да слушам приче старијих, а могу понешто и послушати. Затекох омање друштво јер ће тек увече бити главни сједник и еглен. Отац, са шубаром од нешишане и нештављене овчије коже, накривљене до ува, дугих просиједих бркова већ пожутјелих од дувана, таркаше

ватру. Стриц Петар, малко поиздаље, наслоњен на стабло младе шљиве, скинуо шубару па му се умашћена коса сјапти на сунцу. Припија првјенац из чаше и лагано отежући ријечи упита:

- Знате ли ви, људи, шта је ово? – па не чекајући одговор, описујући лагано лијевом руком полукруг, настави – Ово вам је рај, прави правцати рај. Куд ћете љевше: бог дао ову љепоту око нас, лади нас вјетрић на овој врућини, жубори поточић, пече се ракија па испијамо овај божији огањ ко мелем, егленишемо и одмарамо се бреспослени. Ће има љевшег раја?

Ово изненадно стричево пјесничко надахнуће не изазва никакав одјек. Али он није марио за то. Од ракије зарумењеле јагодице развукоше му се у самозадовољни осмијех који се изгуби негдје испод густих поткресаних бркова. Очигледно да је тек на почетку, да још није добро ућеифио док није почео да помиње маџарско ропство нити да псује Маџаре и по маџарски. Три године је за вријеме Првога рата – пошто је као регрут артиљерац заробљен након Мојковачке битке – провео у маџарском лагеру. Послије треће чаше знао је да падне у ватру, броји по маџарски, узвикује њихове команде, казујући о нечувеним мукама робијаша и обавезно завршавао муклим клетвама: „Маџари, Маџари, пасји милет, сјеме им се утрло, сви су ми се у крв обојили!“ Необично снажне грађе, тих али упоран и непоколебљив, преживио је и дочекао слободу јер није био пушач па није морао биједно парче хљеба да мијења за дуван, за „оног проклетника“, као многи његови сапатници који су заувјек оставили своје кости у туђини од глади, изменоглости и батина.

Леђима прислоњен уз саму крушку сједио је наш одскорашњи комшија, Јокаш из Мештревца, мршав жутобрк човјек који је у погледу имао нешто снено и занесено. По осмијеху који му није силазио с лица могло се одмах уочити да је већ „добро поначињен“, али, боже мој, дошао је код домаћинског казана и зна да му нико неће замјерити на којој чашици више. Јокаш је нас дјечурлију фасцинирао бројним невјероватним догодовштинама које је о себи причао па је због тога код одраслих изишао на лош глас човјека који измишља иако је, у ствари, био

маштар и безазлено причало. Имао је обичај да све фантастичне подвиге из прича припише себи, што је љутило његове укућане који су га прекоријевали да их срамоти по селу, али је наплазио на наше одушевљење.

Изнад крушке, као два близанца, сидјели су, налакћени на сложене цјепанице и пушили мој брат Владе и његова сјенка побро Михаило кога смо од милоште звали Зеко пошто је имао изразито плаве и увијек насмијане очи. Три године су заједно „служили Тита и армију“ и бранили Истру, Трст и Горицу и често причали о невољама које су предеверали. Запамтио сам једном приликом кад су причали о страховитој зими у Горском Котару када је преко ноћи чопор од неколико десетина вукова поклао цијелу стражу јер су затварачи од пушака били замрзнути.

Петорка око казана није обраћала пажњу на моје присуство, али јој није ни сметало. Мјесто ме није држало, цуњао сам око казана, приносио угарак побрима да припале цигаре од шверцованог дувана, „качака“, увијеног у грубу новинску хартију, набављеног испод руке на пљеваљском или чајничком пазару, прислушкивао разговор. У један мах, већ поначињен, стриц Петар обрати пажњу и на мене и упита:

- Каква ти је то књига, ђаче, те је држиш под пазуом?

- Историја за седми разред, рекох.

- Шта сте данас учили у школи, шта су вам учитељи задали?

- Данас смо учили о Другом српском устанку под кнезом Милошем Обреновићем 1815. године – одговорио сам и пјевушећи издеклемовао све оно што је у уџбенику писало о збору у Такову, избору кнеза Милоша за вођу устанка, о првим борбама на Чачку и Љубићу и погибији Танаска Рајића у одбрани топова. Рекао сам му и да има и пјесма о Танаску и његова слика.

- Прочитајдер ти нама све то што туј пише па да сви чујемо – рече стриц и ја сав важан на душак прочитах читаву лекцију. Сјећам се, лекција се завршавала стиховима које и сада памтим:

*Сїо љушакa уједанїуї љлану,
Сїо ножева у мах се заману,
Од сїо рана од сїо јайаџана,
Паде Рајић јунак од меџдана!*

Мој ђачки пјевљиви глас звонио је, лекцијашки, у ведром дану, у дубодolini окруженој вијенцем шума на којима се, чинило ми се, није помјерао ни један листак. И око казана је завладао мукли тајац. Моји слушаоци су

оно што су чули доживјели, осјећао се, као јеванђеоску истину. Стриц је пустио да му двије крупне сузе склизну у поткресане бркове. Није стигао да их, по обичају, обрише широким рукавом конопљане кошуље. Комшија Јокаш, скоро већ накресан, придружио се стрицу сузама помијешаним с ракијом, а отац је одбијао густе димове из свог цигарлука од љесковине и таркао ватру додавајући нове ћепанице, двојица побратима дограбили су сјекире и ускоро се у шуми зачуло како се руше нова храстова стабла иако је насјечених дрва било на претек. Након неколико минута, када је нова чаша првјенца стишала узбуђење и отупила бол за браниоцем српских топова, стриц рече:

- Приђидер-де, дијете, оћу да видим то што си прочито.

Пришао сам, отворио књигу, окренуо је према њему и сав важан покушао да будем тумач:

- Ево ће је пјесма, а ево ће је Рајићева слика; ево га како стоји у шанцу, сам и усправан, у једној руци му кубура а у другој сабља, а ево се види ће се Турци помаљају и трче да га сасијеку.

Стриц је огромним меснатим прстом клизио по књизи, жмиркао, примицао и одмицао слику вајкајући се:

- Не видим на ове пуне очи ни бијелу кобилу, што но има ријеч, камоли слова и слике. А што ми је боље и да видим код сам неписмен, слијеп код очију. Оћу бар да опипам тог јунака ће му пуче јуначка погибија сâмом брез друга ниједнога.

И комшија Јокаш затражи да и он види и опипа стихове и слику, али водњикавим очима, од суза и ракије, није видео ни књигу. Отац није изговорио ни ријечи, није погледао књигу нити је

прекорио плачи-друштво. Није му пристајало да због тога, код свог казана, он, нишанција на митраљезу „Максиму“ Бољанићког батаљона и потоњи комита, замјера на сузама које не приличе мушкарцима. Не рече ни оно што је понекад знао рећи стрицу – „Остарио па поћетињо, за три године робије Шваба му није могао наћерати сузу на око, а сад му намало жао“. Али сам осјећао да и он у мислима види и срцем жали Танаска Рајића, првог Вождовог барјактара, заточника побуњене сиротиње раје који паде сасјечен на комаде од силе агарјанске код својих топова.

*

Прошло је безмало пола стољећа од тог мог читалачког часа. Накупио сам се за то вријеме подоста књишког знања, стекао, како би отац рекао, доста туђе памети, видео свијета. Петорка око ракијског казана под нашом крушком је одавно у неком бољем и праведнијем свијету али је жива у мом сјећању и тек ће са мном умријети, утонати у тамнину вјечног непостојања. Ни ја нити друштво око казана нијесмо знали да постоји појам „српски духовни простор“ и да се он, брже од свјетлости, према Ајнштајновој формули за брзину, лако може распрострајети. И даље стојим забезекнут пред тајном магнетног дејства пјесме и легенде које у трену могу да преомсте епохе, раздаљине, да повежу генерације. Пјесма и живо историјско предање једино могу да нас поуче како је силажење у дубине историје силазак у самог себе.

Шабац, октобра 2003. год.

Добрило Аранићковић

ДУШЕ СИНОВА РАТНИКА

Постоје времена, догађаји и људи као створени за причу, где се стварност и машта тако плодотворно укрсте, па прича једноставно настане и траје с генерације на генерацију, попримајући временом онај мистични ореол искона који једнако узбуђује и освешћује. Прича која следи почиње Великим ратом 1914, и траје ево већ близу сто година, тек мислим да нема никог у нашем крају, а да је није чуо бар једном.

Реч је о једном феномену, синовима ратника, њих петорици, чија су имена: Гвозден С, Сретен К, Ратко Г, Гвозден Ш, и Чедо В, који су зачети исте ноћи, између 28. и 29. септембра 1914. и рођени у исто време, последњих дана маја 1915. године.

Избијање Великог рата, напад Аустроугарске на Србију и општа мобилизација, одвела је њихове очеве, сељаке из кратовског краја, на горњедрински фронт, у атар села Вардишта, на тадашњу границу Србије и Аустроугарске, где се после крвавих битака на Цигли, Црном врху и Увцу, фронт учврстио, пошто је настало дуже примирје, а борбе су пресељене у Мачву, Посавину и Шумадију. Од њих петорице ратника, тројица су своје животе дали за отаџбину, двојица су се вратила у танку животу, изнемогли и сакати, један без руке и ока, а други са душом у носу, сав у ранама, од којих ће после три године умрети. Имена ових страдалника су већ одавно изгубљена у времену, па и у овој причи, али зар то није општи удес тог нараштаја, коме судбина није била наклоњена, па многи немају ни гроба, већ су какав такав мир нашли у оној дубокој плавој гробници, која је ваљда јединствена у светској историји.

Онај сакати, без руке и ока, дуго је поживео као ратни инвалид, догурао скоро до стоте, умро је пре тридесетак година пошто је сахранио тројицу синова, и остао без игде икога. Његово име је, разуме се, познато, али пошто су имена оне друге четворице очева ратника, већ одавно заборањена или крајње непоуздано запамћена, нећемо ни њега посебно истицати. Прави ликови ове приче су њихови синови, чија су имена већ поменута на почетку ове приче.

И како већ рекосмо на горњедринском фронту је завладало примирје, људи су се почели враћати свакодневним пословима, али ратовало се у

другим крајевима, па су војска и резервисти остали у приправности.

Пошто су очеви већ поменутих синова, резервисти из кратовског краја преживели битке на Цигли и Црном врху, и већ два месеца живели оскудним војничким животом, неко је од њихове родбине дошао на идеју да би им требало однети преобуку и нешто хране.

И тако су се њихове жене, неке временешне, неке сасвим младе, организовале и кренуле да обиђу мужеве ратнике. Ишле су планинским путем преко Љесковца, прегазиле Увац, и даље обронцима Златибора и Мокре горе, ишле су без одмора читав дан, а кад су стигле у Вардиште, већ је увелико била ноћ обасјана месечином. Те ноћи, иако уморне од пута, грозничаво су љубиле своје мужеве по усамљеним појатама или врзинама око границе, а тој жестокој љубавној страсти само је месец био сведок. И све су те ноћи затруднеле, чак и она временешна, у петој деценији живота, које су остале из поштовања њених година, звале Наном.

И друге ратне године, за један дан и ноћ, крајем маја, рођено је пет дечака, од којих су двојица већ били посмрчад, пошто су им очеви погинули који месец раније. Одгајани су у суровим условима окупације, више гладни него сити, а били су изузетно витални и жилави, да им ништа није могла ни чувена шпанска грозница, од које су крајем рата редом поумирали њихове мајке, као и мноштво млађег и старијег света, тако да су многе куће у нашем крају запустеле.

И без овакве несреће тешке су биле ратне и поратне године у нашем крају, па су се ови вижљастии дечаци сувише рано, већ у седмој или осмој години, морали прихватити мотике или рала, а тројица од њих су били једине мушке главе у кући. А како су већ рођењем били обележени они су се о сеоским заветинама, славама и вашарима, дружили и посебно пазили. Народ их је једноставно прозвао синови ратника, а они су већ својом појавом, онако кршни и високи, изазивали пажњу, дивљење и поштовање. Наравно, када је дошло време за то, појенили су се, изродили децу и живели оним монотоним сељачким животом, већ како се од вајкада живи у тешким условима нашег у сиромаштву огрезлог краја. А то углавном значи пролећна сетва и јесења жетва

на плитким и слабо родним ораницама, косидба пространих планинских ливада, сточарство и помало воћарство, уз повремено шверцовање дувана из Херцеговине и промет грађе која је најчешће сечена крадом у државној шуми.

И кад су се били тек опоравили и мало заимали, дошао је нови рат, а они су били у годинама у којим су били њихови очеви, када је избио Велики рат. Свако је пошао својим путем којим га је срећа, или боље рећи несрећа повела, а тројица се из тог рата неће ни вратити. Погинули су као четници Вука Калаита већ прве ратне године у сукобу с паризанима негде код Нове Вароши. Друга двојица су отишли другим путем, прикључили су се партизанском покрету, преживали рат, па су послератних годна ведрили и облачили, не само у нашем крају, него и у неким крајевима северне Црне Горе и тамо преко Дрине, у Босни. Наравно, ни главе нису хтели окренути на ону сиротињу, породице својих исписника, сада већ мрских непријатеља, што изгинуше у четницима. Они су за њих били издајници народа и домовине, па је, наравно, заборањено њихово некадашње пријатељство из младости. А како је наш крај био махом наклоњен четницима и монархији, они су баш нарочитом осиношћу према породицама својих дојучерашњих пријатеља, хтели да претпостављеним покажу и докажу своју револуционарну оданост. Онај преживели, сакати ратник Солунац, затворио се у кућу од срамоте коју му је нанео син, истакнути комунистички активиста, који се прочуо по невиђеној суровости приликом обавезног откупа и реквизиције вишкова. Али и њему је једном дошао крај, једноставно је нестао без трага и гласа, појео га мрак, како се говорило, а о томе како је и где завршио своју класну борбу, ни до данас се, ево више од педесет година, ништа поуздано не зна. Додуше већ тада, а и касније, се причало, да је то била освета одметника Божа Бјелице, и да је вероватно његово тело бачено у неку јаму безданку, каквих је имало у планинама Ожљу, Јаворју, Бјеличковици или Чагљевици.

Остао је последњи син ратника који је као бивши партизан, негде педесетих година добио велико имање у неком селу у Банату, причало се да

га је власт склонила од освете одметничких банди, тамо се станио са својом женом и децом, није долазио у родни крај, али до нас су стизали гласови о његовом богатству, поштењу и праведности, и да живи с миром како с колонистима, тако и са домаћим становништвом.

Он је колико сретник толико и несретник, једини доживео успон, опадање и пропадање оног за шта се борио и у шта је веровао да ће вечно трајати. Умро је оне исте године када и његов легендарни вођа Јосип Броз Тито, кажу после превеликог узбуђења гледајући на телевизији гламурозну сахрану на којој је било толико државника и познатих белосветских личности.

И, ето, сад се његова душа прикључила душама оних исписника, синова ратника, који непрекидно воде распре, ко је, где и како погрешило, па се њихове сене нису нашле међу блаженим, а ни мађу грешним, већ непрекидно дрежде на ветрометини, ни тамо ни овамо, гледајући повремено са одобравањем или негодовањем, шта се чини доле на Земљи, међу њиховим ближњима, који поново потежу ратне секире, а братоубилачки рат само што није почео.

Душе оне тројице четника Гвоздена С, Сретена К, и Чеда В, знатно жељно се загледале у тек пристиглог Ратка Г. од кога очекују причу о овоземаљским приликама. Душа Гвоздена Ш. изгледа незаинтересовано, готово срећна и задовољна, што ће дугогодишњи бес и нетрпељивост његова три исписника сада бити усмерена у другом правцу, према тек придошлом Ратку Г. До помирења међу њима није могло доћи, а из приче новопридошлог Ратка Г. дознали су да је слично стање и доле на Земљи, да је, додуше, комунистички зулум готово престао и да се све чешће јављају сукоби између левице и деснице, да су сви изгледи да ће под утицајима и уценама западне демократије ускоро бити уведен вишепартијски политички систем.

- Некад неприкосновене идеје о братству и јединству народа и народности, правди и једнакости, одавно су изврнуте подсмеху и отвореној порузи – вајка се Ратко Г, - омладина пева песме о Дражи и Вуку Калаиту, скрнав се партизански споменици, а они старији који су били сабијени у мишије рупе све чешће дижу главе и отворено пропагирају краља и монархију, захтевајући да престонаследнику Александру Карађорђевићу

буде дозвољен повратак у отаџбину. У општини Рудо, колевци Прве пролетерске бригаде, одборници су преименовали назив главне улице у име Генерала Драгољуба Драже Михаиловића, образлажући то чињеницом да је управо Дража Михаиловић заробљен на територији њихове општине.

- Е сад ми није жао што толико времена лебдим на овој ветрометини чистилишта, па таман да нас одреде у паклене јаруге и ставе на највеће муке, само кад дочекасмо да погубна идеологија комунизма почиње да се клима и пропада, - огласи се душа Сретена К.

До тада уздржана душа Гвоздена Ш, живну и укључи се у распру:

- А не може то тако, ко ће да плати за моје страдање, то што немам ни гроба као други људи, него ми кости труну на влажном дну јаме безданке. Ви четници сте били изроди свог народа, страшне злочине сте чинили, и

за њих мора да платите и овде где земаљски закони не важе. Усталом Бог све види и све зна.

- Сад си се сетио Бога, ти који си у цркву угонио коња и замало је претворио у коњушницу, који си бранио да крштавамо децу и славу славимо, који си од сиротиње отимао последњу оку жита, ти који си починио небројена огрешења, па и то је ваљда Бог видео и запамтио, а и то што немаш гроба ко други људи није случајно – у грчу изусти душа Гвоздена С.

- А зар теби није јасно да је наше зачеће и рођење једно божје провиђење – упаде душа Чеда В, - и да смо ми и створени да будемо војници и ратници за краља и отаџбину, на шта нас и војничка заклетва обавезује, коју сте ти и твоји комунистички кампањони срамно погазили. Требало је да

будемо оно што су и наши очеви били, а не да се делимо и међусобно гложимо у борби до истребљења. До душе наш Створитељ нас држи на овој ветрометини, он сигурно зна зашто, али ја мислим да неће на добро испасти.

Новопридошли Ратко Г, се умеша:

- Ма није овде тако лоше у односу како се ситуација доле на Земљи развија.

Овде смо се помирили и погледали истини у очи, а доле је казан мржње тек потпаљен, а кад прокључа ко зна шта ће бити...

- Биће као што је увек било, страдаће слаби и нејаки, који низашта нису криви, а спасиће се оне довитљиве лопуже које имају новац и богатство – резонује душа Гвоздена С. – све се бојим да ће неко посегнути за правдом и законом – додаје већ видљиво изнервирана.

- То више не зависи од нас, - поново се укључује душа Ратка Г, - али

оно што би ми могли и требали да урадимо је да се међусобно помиримо, да један другом опростимо, па да се помолимо општем Створитељу, да погледа на своја земаљска чеда и да их ослободи мржње и нетрпељивости.

- Мржње доле има превише и увек је имало, а што се тиче помирења међу нама, ја не верујем да до њега може доћи. Много сте јада починили вас двојица партизанских изрода, одричући се Бога и цркве и прихватајући сатанистичку идеологију, коју су вам својим масним лажима оследили Мошо и Ђилас – у грчу изговори Сретен К.

- Па ко је више зла учинио од вас четника, клали сте жене и децу у Подрињу, само зато што припадају другој вери, спаљивали сте читава села и

рушили цамије, а мене сте жива одерали, па тек онда преклали, а да би уништили сваки траг о мом постојању и свом злочину, тело сте бацили у јаму безданку,- загрме из прикрајка душа Чедра Ш.

- Рат је то био, а у рату се злочини подразумевају, качи ко је јачи, а обично у први план избијају нељуди. Ево ја ти гарантујем за мене да моје руке нису окрвављене, али свеједно: партизански преки суд ме је осудио на стрељање само што сам носио кокарду на шајкачи и био у војсци чијем сам врховном командату дао заклетву, а колико знам невинне су душе овде присутних Сретена К. и мога имењака Гвоздева В. А за вас се поуздано зна да сте и у рату и после рата починили злочине, стрељали сте људе само што другачије мисле, или што нису исказивали отворену љубав према нашем опеваном вођи, већ су у срцу носили краља – разложно одговори Гвозден В.

- Па нека тела су ти ваши острашћени комунисти закопали на псећем гробљу, да би нас додатно понизили. Е ту увреду ја им никад не могу и нећу опростити – рече Гвозден С.

- Ма људи, дозовите се у памет, доле се спрема жешћа игранка, према којој ће оно наше страдање бити дечја игра. Искључивост вишестраначког система нема само политичко обележје, већ је то често раздор у породици, међу комшијама, кумовима, па и најбољим пријатељима. А што је најгоре све то воде и заводе светски моћници и са запада и са истока, под плаштом демократских слобода и права – реагује новоприсидошли Ратко Г.

- А нама је, као што видите, рат судбина: зачети смо и рођени у рату, а и пострадали смо у рату, неки и живот изгубили, па рат бар за нас не би требало да буде никаква посебна трагедија – помирљиво резонује Сретен К.

Душе, односно сени, синова ратника распру настављају ван времена и простора, и она је све жешћа и већа, и у тренутку кад ову (с)уморну причу приводимо крају. Уосталом човек ретко и за живота, у миру и благостању, може да утиче на судбину, а немоли кад промине овим светом, који је пун греха и искушења. Тек душе синова ратника још нису нашле свој мир, а да ли ће га и како наћи, то једино Бог зна, а за ову (с)уморну причу то није ни важно.

Мирко ИКОНИЋ

ШТА ЈЕ ЧОВЕК?

Свако жели да постане узоран човек. Мало их успева. Само јак телом и духом влада собом и другима.

Али постоји у човеку нешто јаче од његове воље. Више страсти него учености или обрнуто, доводи човека до катастрофе. За многе људе страст је оружје које је уперено у другог човека, а често и у самог себе. У претераној личној амбицији може наступити отуђење, што такође може бити опасно за човека. И охола особа не може да поднесе супарништво, па и код ње настаје једна врста отуђења. Болесна увредљивост и сумњичавост су лоше особине људског карактера.

Неповерење у себе човека преображава у несигурно и неодређено биће и то постаје основ свих његових размишљања, а тиме и чињења. Он често бежи у болест да би се заштитио од грубе стварности или од својих потиснутих жеља. Човек, какав је, опасан је за себе и за друге Сви се плаше сујетног човека, који слободно одлучује, јер знају шта му све може пасти на памет. Најопасније зло прикривено је добротом.

Човек изузетно воли своју самовољу и мисли да је боља од сваке користи. Он је заљубљеник рушења и хаоса и у томе је упоран до лудила. Не опрашта кад му се сугерише решење. Разум говори само до тле док човек нешто не замисли, а онда збогом памети. Када у својој самовољи уништава другог човека, он истовремено уништава и себе самог. Престаје да буде човек, губи свој људски лик и његова се личност разара.

Сви говоре да мрзе зло, а у себи га воле. На папиру га сви осуђују, а потајно у њему живе. Човек се плаши да буде одговоран и независан. Он би морао да буде роб самог себе, а то је претежак терет за његова слабашина плећа. Човек је апсолутно неспособан на компромис са самим собом, а то је услов за промену унутрашњег стања. Њему је дата слобода избора између добра и зла, али се он обично опредељује за зло.

„Долази морална идиотизација људске природе и човек губи сваки критеријум за добро или зло. А тешко оное ко зло назива добром, а добро злом. Само човечанство ће подивљати јер је све више равнодушности према свему. За друштво: пожар, глад и помор нису ништа према злом човеку. Морални Квазимодо је ракрана нашег друштва. Опасно је што се човек може подједнако наслађивати и подвизивати и злочинима” (Достојевски)

Читава историја људског рода није ништа друго него трагање да се одговори зашто је човек такав. Невоља је што човек покушава да нешто промени споља, али без унутрашње промене ништа не може постићи. Човек мора прво да се очисти великом патњом. Само онај ко до краја испита све дубине подвојености може да постигне пуно јединство духа и тела. А то је услов мирног живота на земљи, јер човек треба да схвати да су у човековој судбини лично и божанско нераздвајно повезани. Ми смо у Богу, Бог је у нама и ако се изгуби та хармонијска веза настаје хаос.

Бошко Сџанић

Арт принт: Владе Милинковић

ПРОКЛАМАЦИЈА

поводом добијања позивнице за чланство
у Пакту Егзекутора Нових И Старих

Подгорица 02. 12. 2015.

Срадошћу и поносом објављујемо да су се напакон оловка и гумица нашле у нашим рукама. Од данас сами пишемо своју историју и бришемо старе историјске грешке. Оловка и гумица постају гаранте наше сигурне будућности. Када се уз њихову помоћ коначно и до краја ослободимо окова памћења, емоција, заклетви, тестамената, досадних подсјетника и чињеница има ли ишта природније него да у својој независној држави својом оловком и својом гумицом на празном бијелом папиру испишемо своју нову историју према сопственим жељама и потребама.

У новој историји исправићемо грешке наших предака. На нови начин протумачићемо њихова опредјељења, стремљења и завјештања. Бацићемо ново свијетло на старе догађаје, записе, споменике и архиве. А онда, проглашавајући данашњи дан државним празником одаћемо почаст нашим новим савезницима који нам омогућише добијање сопствене оловке и сопствене гумице за писање историје по својој нахођењу.

У новој историји која евидентно почиње позивницом за приступање Пакту Егзекутора Нових И Старих (скраћено ПЕНИС-у), трудићемо се да у кратком року своја сјећања, укупни друштвени живот и будуће планове прилагодимо мјерилима наших партнера.

Све оцјене које је наша ранија историја, саопштила о нашим прецима њиховим бојевима, осјећањима, надама и жељама пажљиво ћемо размотрити и ревидирати. Неке ћемо преправити, неке избрисати а неке прогласити неважећима. Наравно, прва на удару наћи ће се 1918. година. Ако буде потребно и 1916. и дио 1914. године. Све ћемо их понижити или прогласити неважећима. Нећемо заобићи ни документа, свједочанства и тестаменте из ранијих војевања у којима су се и старији црногорски владари позивали на братске односе и савезе са другим, сада већ, нама много далеким и страним народима и државама. Анулираћемо их једним потезом гумице.

У Пакту Егзекутора Нових И Старих (ПЕНИС-у) афирмираћемо доктрину унутардржавног пацифизма и поштовања права на рат јачих против слабијих. У циљу доприноса тој доктрини потенцираћемо мудри поступак нашег славног краља, цара јунака и Господара Црне Горе Николе I. Петровића који је избјегао из земље остављајући народ и државу тужоже на цједилу када је почео Први свјетски рат. Јасно је да се тих ратних година наш Господар последије 56 година краљевања са својом великом фамељом иселио из отаџбине како би часове патриотизма похађао без тензија, у мирној атмосфери далеког и културног иностранства. Објаснићемо потомству да наш краљ није то урадио из кукавичлука већ из разлога што није имао правог партнера каквога ми данас имамо. Без правог савезника био је заведен и изма-

нипулисан. Неко ће рећи да наш краљ није био мали да би га неко могао лако завести и преварити, али не треба заборавити да је наш краљ већ био уморан и као државник најдужег европског стажа и као попустљиви отац велике и шаролике фамеље. Олабавио је стегу. Препустио се историјском наслеђу. А онда је наишао рат ...Неко је искористио рат и издао краља.

Нашег краља издали су управо неразумне патриоте који су кренули да оружјем бране своју земљу, своју слободу и своје животе супростављајући се природном праву моћнијих да изводе ратне операције и егзекуције на територијама немоћних.

На срећу, наш краљ се у последњем тренутку мудро определио за мир и чари Париза, а потом и за благу климу Азурне обале. Насупрот нашем краљу, њихов се краљ вођен сувишним патриотизмом упустио у велики и неизвјесни рат са моћном Аустроугарском. Његова, слабија војска кренула је у одступницу и голготу. Слиједила су јој смрзавања и страдања по гудурама Албаније, болести, умирања на грчким острвима ... Послије 4 године, уз тешке погибије та десеткована војска је извршила пробој Солунског фронта и ослободила своју ионако већ опустошену и нападну земљу.

По нашој Екстремно Новој Историји (скраћено ЕНИ) они су се борили и да себе упропасте и да нама напакосте. Борили су се против надмоћне Аустроугарске и непотребно гинули, између осталог како би доказали да смо ми кукавички капитулирали јер ето не учествујемо у Великоме рату. Нажалост они нијесу схватили да је капитулација једно од највећих међудржавних достигнућа које ће се афирмисати тек у модерним временима. И да нијесмо тада били далековидни и модерни ми у Великоме рату нијесмо ни могли учествовати, осим у једној бици, из сасвим оправданих разлога. Наш краљ је као културан човек схватио суштину сукоба и на вријеме отпутовао у мирно и сигурно иностранство, далеко од хаоса бојног поља.

Ако се неко запита да ли је краљ отпутовао у незгодном тренутку, вриједи га подсјетити да је Краљ краљ и да може из своје земље да иде када хоће и да се у њу враћа када хоће. Наш краљ је и прије тога био велики свјетски ратник и путник. Он је до 1916. године имао толико ратних побједа и идеологија да му једна нова побједа ништа не би значила.

То што је у томе рату њих погинуло преко милион и што је њихов краљ са својом војском одступао, боловао, гладовао, крварио, борио се, ослободио земљу, стекао поштовање савезника и дивљење пјесника то је њихова историја. То што је наш краљ своју војску оставио у такозваном безнађу и расулу, отишао у сигурни егзил обезбијеђен богатом апанажом, доживио презир старих сабораца и савезника ...то је наша историја која ће убрзо бити модно коригована. Они ће

се засад држати своје конзервативне **КЛИО**¹, избјегавајући да се нађу у **ПЕНИС-у** (Пакту Егзекутора Нових И Старих), а ми ћемо захваљујући модерној **ЕНИ** (Екстремно Новој Историји) убрзо осјетити све благодети **ПЕНИС-а** (Пакта Егзекутора Нових И Старих). Наша **ЕНИ** рађа се из жудње да наш народ учинимо савременијим, да га издвојимо из колотечина прошлости и ослободимо питања - ко смо, одакле потичемо, куда идемо. Док наша **ЕНИ** не ојача и у потпуности овлада бићем нашег народа, мораћемо истрпјети приговоре њихове **КЛИО**, али никада не смијемо сметнути с ума да је њих било доста па су могли и да ратују, и да болују, и да гину ... А нас је било мало. Ми смо се морали сачувати за нови идентитет, за нове вриједности, нова времена и нове савезнике.

Ми смо се сачували за данашњи датум. Сачували смо се за величанствени тренутак у коме долази ова позивница коју нам је визионарски обезбиједио нови Господар Црне Горе. Сада смо захваљујући својој оловци и својој гумици довољно моћни да уз помоћ предраге нам **ЕНИ** (Екстремно Нове Историје) и **ПЕНИС-а** (Пакта Егзекутора Нових И Старих) заштитимо и државу и Господара од сумњичивих грађана и „неверних Тома“ којих ће најалост увијек бити у нашем народу. Да нам се не би поновиле грешке из доба краља Николе I. Петровића у интересу нове државе својом гумицом и својом оловком свакодневно ћемо брисати, преправљати, дописивати и украшавати поступке и трагове дјеловања новог Господара. Заштитићемо Господара од опозиционе радозналости, нелојалних гласача и несмотрених потеза у профаном животу. Заштитићемо га и од евентуалних одговорности не само пред судовима старе, превазиђене историје већ и пред свим надлежним судовима било да су то домаћи, основни, виши и врховни судови или пак међународни казнени и кривични судови. За сваки случај заштитићемо га и од неке будуће, евентуално измијењене Црногорске Скупштине. Спремни смо да неуморно објашњавамо оправданост Господаревог немилосрдног грабљења и арчења државне имовине и прогона неистомишљеника ма колико то дуго трајало и брутално било. Само на тај начин омогућићемо нашој новој држави, нашем Господару и његовом окружењу пуну стабилност. Тиме ћемо и нашим савезницима исказати дужну захвалност што ћемо се ускоро наћи у **ПЕНИС-у** (Пакту Егзекутора Нових И Старих) у који смо позвани на данашњи дан и у чију славу написасмо ову Прокламацију народу црногорском.

Ранко Рајковић

¹ Грчка богиња Клио - заштитница историје и епске поезије

СВЕТА НЕДРА МЕТОХИЈЕ

Молитвеним заступништвом Светих врача Козме и Дамјана, у петак 13. новембра 2015. године Господње, у три сата по поноћи поклоничка група од тридесетак верника из Прибоја, у организацији овдашње Црквене општине, пошла је на поклоњење светињама Метохије са намером да са нашим народом са српског Јерусалима прослави славу манастира Зочиште – Свете Враче. Непосредно пред полазак, отац Петар (Грујић), игуман древног манастира Бање код Прибоја и ја смо у храму Васкрсења Христовог у Прибоју служили молепствије за благословен пут.

На путовање се пошло преко Пријепоља, Бијелог Поља и Рожаја. Најмлађи члан групе био је шеснаестогодишњи гимназијалац Светозар Матовић а најстарији Милинко Василић. Путовали смо са великим ишчекивањем јер је већини нас ово било прво поклоничко путовање на свету српску земљу. Док се приближавамо граничном прелазу Кула, певамо српску марсељезу црногорског књаза Николе „Онамо, намо...“. Улазимо у Метохију и почињемо се спуштати према Пећи. Свауло је лепо јесење јутро у Метохији. Плодна метохијска поља окупана зрацима сунца улепшавају пејзаж пред нама, а ја задивљен оним што видим завалих као негда Цар Давид: „Како су величанствена дела твоја Господе, све си Премудрошћу створио“. С посебним надањуем почињу се певати косовско - метохијске песме.

Улазимо у Пећ, већ је око осам сати. Видимо људе који журе на посао, децу која иду у школу. Са леве стране нам остаје аутобуска станица, а мало касније са десне стране и полицијска. Приметисмо и калдрму, која води у стари део града. Сви који виде српске таблице на нашем аутобусу нескривено показују изненађење, као да се питају откуд ми ту.

СТИЖЕМО У ПАТРИЈАРШИЈУ која се сместила уз Пећку Бистрицу у Руговској клисури. На улазу у манастирску порту видесмо смртвоницу на којој су фотографије шесторице младића. Испод фотографија пише: „Уби их злочиначка рука, рука им се осушила. Клањамо се сенима наше рано покошене младости. Грађани Пећи“. Сетисмо се да су то младићи Пећани који су мучки убијени у кафићу „Панда“ пре петнаест година. Још се не зна ко их је убио. Данас би они били одрасли људи од око тридесет и четрдесет година, вероватно и ожењени, поносни својим породицама, али авај... Нама као хришћанима остаје да се молимо за покој њихових душа, али да се молимо и за злочинце, да Бог омекша њихова срца и да се покају за недело које су учинили, и да за то одговарају.

Учесници поклоничког путовања пред Дечанима

Улазимо у велику порту, дочекује нас млада монахиња и жели нам добродошлицу. Најпре нам казује да су мере безбедности појачане последњих дана, због свега што се десило у УНЕСКУ, и нагласила да је наша поклоничка група била прва која је посетила Пећку Патријаршију након извојеване велике дипломатске битке у Паризу. Питамо је за здравље старе игуманије мати Февроније, (ујокојила се 19. новембра 2015. године - примедба Редакције) каже нам да се разболела и да је у болесничкој постели. Матушка Февронија, старица од преко деведесет година је једна ревносна и храбра жена, која је скоро шездесет година у Патријаршији, у служби и молитви Богу. Позната је прича да је она пре тридесетак година, када је у манастиру избио страшни пожар, остала заробљена ватром у соби у којој је не марећи за свој живот скупљала древне манастирске реликвије како би их сачувала од надоласеће ватрене стихије. Спашена је брзом реакцијом једног монаха.

Монахиња нам затим из продавнице износи електронске уређаје са слушалицама помоћу којих прагимо историјат манастира. Средишњу манастирску цркву подигао је у 13. веку Архиепископ српски Арсеније I, наследник Светог Саве и чије се мошти данас налазе у манастиру Ждребаонику надомак Даниловграда. Око 1320. године на северној страни цркву Св. Великомученика Димитрија дозидео је Архиепископ Никодим, док је на јужној страни Архиепископ Данило II сазидао Богородичину цркву и уз њу дозидео црквицу посвећену Светом Николају Мирлијском Чу-

дотворцу. Осим тога што је Патријаршија значајна као седиште српских архиепископа и патријараха, њен значај се огледа и у чињеници да је она место где се чува веома важно и непроцењиво уметничко благо.

У порти је и велики дуд, дуд Светог Саве, чију садницу је наш Просветитељ донео са поклоничког путовања по Светој Земљи и ту засадио. Духовно окупљени своје путовање настављамо даље.

Након непуних двадесет километара стижемо у село Дечани, које ћемо упамтити по великом броју споменика подигнутих терористима тзв. Ослободилачке војске Косова, који су постављени, чини нам се, на скоро сваких стотинак метара. У селу, по речима Србина који нас је зауставио и са нама кренуо у манастир, живи свега троје Срба, он и још две Српкиње. Болна чињеница са којом стижемо у Високе Дечане. Пред манастирском капијом су италијански војници КФОР-а који нас поздрављају. У манастиру нас дочекује гостопримац отац Петар који нам пожеле добродошлицу и позва да уђемо у цркву у којој смо целивали мошти Светог Краља Стефана, ктитора овог ненадмашног здања чија је изградња започета 1327. а довршена око 1325. године за време владавине цара Душана. Могли смо да осетимо благоухани мирис његових светих моштију и да му се помолимо да чува Косово и Метохију, да чува наш народ који тамо живи у тешким условима као и васцели српски род. Потом смо са оцем Петром отишли на терасу Милошевог конака, одакле се дивили лепоти цркве Светог Спаса, од које заиста застаје дах.

Отац Петар и отац Марко

Турци су га два пута пустошили и коначно срушили 1615. године, користећи његово камење за зидање Синан - пашине џамије. У новије време, Албанци су такође два пута нападали манастир: у јуну 1999. године, када су срушили и спалили обновљене објекте, и у мартовском погрому 2004. Поред Светих Архангела у Призрену је у погрому страдала саборна црква Светог Георгија, као и црква Богородице Љевишке, пред чијом је фреском негда задивљен остао арапски путописац те је испод ње написао: „Нека зеница ока мога буде гнездо лепоти твојој“.

У манастиру нас је срдечно дочекао игуман, отац Михаило. Каже нам да је у плану да се на манастирском комплексу започне обнова мање цркве Светог Николаја Чудотворца. Понудио је оцу Петру и мени да одслужимо Вечерње пошто је он журио у Зочиште, на бденије на којем је Епископ рашко - призренски Господин Теодосије замонашио искушеника, давши му монашко име Антоније. Након Вечерње смо вечерали у манастирској трпезарији и отишли на починак. Сутра су Свети Врачи Козма и Дамјан.

*ѿрошојереј-сѿаврофор Марко Пајић
ѿарох у Прибоју*

Златне руке мајстора фра Вита из Котора и његових радника учиниле су да се овај манастир својом велелепношћу издигао изнад многих цркава тога времена. Ту на тераси, манастирском ракијом и соком од јабука послужио нас је монах Андреј, сабрат цетињског манастира родом из Салвадора, којег је недавно замонашио митрополит Амфилохије. Солидно говори српски језик. Гост је у Дечанима већ неко време. Гледајући старе манастирске фотографије заједнички закључујемо да се историја понавља а да су само други актери догађаја. Пред манастиром су некада били турски, па бугарски а сада ето и НАТО војници... Отац Петар нам се жали да Албанци покушавају да преотму велики део манастирске имовине, нарочито шуме, и да воде правну битку да имовину сачувају. У Бога се надамо да ће у томе и успети. Заблагодаривши на гостопримству крећемо за Душанов град – Призрен.

Путујемо преко Ђаковице, испред нас се Шар планину гордо уздиже над Метохијом. Уживајући у том призору почињемо певати народну песму у којој је она заробила три чобана. У Призрен стижемо у поподневним часовима. Град врви од људи, центром пролазимо без провокација али се и овде као и у Пећи, на лицима људи може приметити изненађење када приметите српске регистарске ознаке на аутобусу. И у Призрену живи свега неколико Срба.

Недалеко од града је задужбина цара Душана, манастир Светих Архангела.

(настѿавак у следећем броју)

ПЕСМА КОЈУ НЕ УЕМ, А ХОЋУ, ЗА САЊИНА

Како да пишем о Косову Сањинском
О Његовој рани прерањивој?
Како о Големој Очи
Где дечанско вино славско
Отац Марко обожено точи?

Шта може песник нишчи
О земљи где Бол вришти,
А ћути...?
Где туђин мери и сече
Премерава, преорава,
Памћење ништи
Да његовим језиком мученик
пропишти...

Ал деца *ћикају* ко у песми...
Највеће, од среће гореће
Видех дечачке очи
У Големој Очи...

А у прадедином винограду
Корење зубима крвавим
Вади Арбанас: рис бесни.
Безбожник удара на небеску брану...
Господе, под орах онај големи

сви Великохочани могу да стану...
За пелцер
За белег
За висоту
За најгорњу коту

Кад сиђеш међу нас, Господе,
Знам да ћеш оставити само
светиње косовске

И очи сваког дечака
што веру у нашу неверу
ко вино у кондир точи

Помилуј и спаси, Господе,

И не дај да дечаке хочанске
У земље мрака
У дворишта без ораха
У царства без цркава
Хајкачи црни одводе...

Не дај, Господе

Гордана Боранијешевић

СКАДАР НА БОЈАНИ

Већ неколико деценија САНУ реализује Пројекат „Положај српске националне мањине у суседним земљама“ којим су обухваћене четири суседне земље Југославије у којима је српски народ имао статус националне мањине: Румунија, Мађарска, Италија и Албанија. Према овом Пројекту врше се истраживања из области историје, историје уметности, лингвистике и других наука, док се етнологијом ови истраживачи баве само спорадично у оквирима својих дисциплина.

Народни музеј из Ужица је почетком 2000. године поднео предлог Комисији САНУ за реализацију овог Пројекта, за његову допуну из области етнологије. Урађен је Елаборат „Српска гробља и надгробни белези у суседним земљама“ и предат у Академију. После добијања позитивне рецензије за овај Елаборат Народни Музеј из Ужица је добио средства за његову реализацију и почео је своја истраживања 2004. године.

До сада је екипа Народног музеја из Ужица своја истраживања комплетно обавила у Румунији у којој је највећи број Срба, у Мађарској је истражено две трећине а потпуна истраживања биће обављена за још једну истраживачку сезону. У Албанији су урађена краткотрајна истраживања, само као увид у могућности па је држава стала са финансирањем овог Пројекта. Две посете Албанији од стране руководиоца овог Пројекта у приватном аранжману допуниле су сазнања о овој земљи док се, нажалост, у Италију уопште није ишло.

Албанија, до скоро, за нас тегта *incognita* представља изазов пун неизвесности. Земља о којој нам нико није могао причати јер су њени посетиоци због дугодишње политичке изолованости Албаније били врло ретки.

У дубљу историју Албаније нећемо понирати, то остављамо светским историчарима, који ће надамо се, једног дана доказати ко је ко и ко је шта, а ми се сада подсећамо неке нама ближе историје.

Изнећемо само кратке историјске податке ради лакшег поимања приче. У општој инвазији на Балкан Османско царство га је у потпуности заузело. Сулејман паша је 1614. године на месту данашње Тиране подигао прву џамију и прво јавно купатило па веле да су то били зачеци града Тиране. Многи Албанци прихвативши ислам од раје су постали господари. Неке балканске земље, међу којима је и Албанија, су остале под турском званичном влашћу читав један век дуже од нас, све до Првог балканског рата када је 28. новембра 1912. године у Валони Албанија први пут у својој историји декларисана као независна али међународно непризната држава. Као и увек велике силе су одлучивале о малим народима. Шест великих сила међу којима су веома активне биле Енглеска и Француска су добиле

одобрење да реше питање распаднуте турске империје на Балкану. Тако су оне 29. јула 1913. године у току Другог балканског рата формирале нову државу, кнежевину Албанију, на чије чело су поставили немачког племића Вилхелма од Вида. Он се кратко задржао у Албанији па чим је почео Први светски рат, бежи у своју домовину. У Албанији као што се и могло очекивати настаје анархија и безвлашће. Италија ставља Албанију под свој протекторат а Енглеска и Француска, тајним тачкама Лондонског пакта намеравају да је поделе између Грчке, Црне Горе и Србије. По завршетку Првог св. рата под покровитељством Краљевине СХС априла месеца 1919. године Албанија се појављује на мировној конференцији у Паризу на којој је проглашена за краљевину а за краља је проглашен Есад - паша који је убијен у атентату па за краља долази Зогу и остаје све до промене друштвеног уређења у Албанији после Другог св. рата. У време Другог рата велики број Албанаца се придружио СС јединицама и италијанским фашистима. Владавином Енвер хоџе Алабанија је постала најзатворенија светска земља. После смрти овог диктатора, Албанија се отвара према свету што се осећа у свим порамма албанског живота.

Први мој улазак у Албанију био је преко Црне Горе. Морам признати да смо се сви, и ако је било лепо време, природа божанствена, осећали помало нелагодно. То се огледало кроз тишину у колима у коју смо ненадно упали. Сви смо помало стрепели шта нас тамо чека. Ни љубавност црногорских и албанских граничара нас није опустила, још кад смо угледали прве бункере, по уласку у Албанију, од помисли, да је можда боље, да се вратимо нисмо били далеко.

За кратко време и сасвим неочекивано са десне стране нашег пута угледасмо зелену Бојану, чију лепоту није могуће описати, ни наликати, ни снимити камером ни фотоапаратом.... То треба видети и уверити се да рај постоји, рај који је вила нагоркиња покушала да заштити од људи не дозвољавајући браћи Мрњавчевићима да изнад Бојане сазидају град. Но, град је сазидан и у свој својој лепоти и величини искрнуо је испред нас. Сви смо га видели у оној лепоти како га је описао краљ Вукашин нудећи руку Момчиловој љуби Видосави:

А какав је Скадар на Бојани!
Кад погледаш брду изнад града,
све порасле смокве и маслине
и још они грозни виногради;
кад погледаш стрмо испод града,
ал` узрасла шеница бјелица,
а око ње зелена ливада,
кроз њу тече зелена Бојана,

Данас, иако у рушевини, овај алем камен српског средњовековног градитељства оставља још лепши утисак. Гледајући га уверили смо се да вила није била у

праву, да лепота Бојане овом грађевином није нарушена него употпуњена. Осетили смо ретку повлашћеност што све ово гледамо, што смо могли у Бојану да умочимо руку и да се шетамо по кулама краља Вукашина.

Убрзо смо ушли у Скадар, град који највише личи на наше градове у унутрашњости. Свуда су уличне тезге са поврћем и воћем, кафићи, кинеске радње, сувенири.... У једном киоску замолили смо продавачицу да нам објасни како да стигнемо до Удружења Срба. Ми смо јој се обратили на енглеском али смо имали утисак да разуме и српски. Зовнула је једног дечака и објаснила му куда треба да нас одведе. Пролазили смо тако градом, са пешачком зоном и лепим изложима, младежи обученој по париској моди, док нас наш пратилац на једној раскрсници не заустави и показа зграду на којој угледамо црногорску, албанску и српску заставу. Испод застава латиничним словима писало је INFO CENTAR KULTURNO EKONOMSKI SRBIJA - ALBANIJA MORACA ROZAFI, а нешто ситнијим словима КУРС СРПСКОГ ЈЕЗИКА и КУРСИ ГЛУХИХ СРБЕ.

Обрадовали смо се не само што први пут видимо у Скадру исписану ћирилицу већ и очекиваном сусрету са Србима, потомцима Балшића а можда и Немањића. На наше велико разочарење Центар је био затворен. Помислили смо да наше мејлове послате прилично касно можда нису ни добили. Док смо се ми освртали, из кафане која се налази преко пута Центра пришао нам је један онижи младић и поздравио нас на чистом српском језику, позвао нас у кафану и обавестио да ће председник Удружења, г. Павле Брајовић, доћи нешто касније. Наш домаћин нам је рекао да се зове Зоран Ђоковић да је Србин католичке вере и да још увек носи албанско име Gezim Gjoka.

Убрзо се појавио председник Удружења Срба и Црногораца за Албанију господин Павле Брајовић, на чијој је визит карти писало Pavlo Jakoja. Презиме Јакоја везује за свога претка чије је српско име било Јаков.

Брајовић, као да је сад стигао из Бјелопавлића: густа коса, плаве очи, самоуверен наступ... кад смо га упитали да ли је он од Бјелопавлића поносно је одговорио - „*Не, неђо су они од нас...*“. Пожелео нам је добродошлицу речима да се преко мејла обавестио о нашем доласку, да се веома радује јер смо ми прва научна екипа која посећује ово подручје. Ушли смо у просторије Удружења.

Убрзо су се појавили и остали активности овог Удружења, сви такође са два имена - једно албанско и једно српско. Ми смо, међутим, приметили да међу њима има неколико муслиманских имена а када смо их упитали шта су они по народности сви су одговорили да су Срби јер веле: «*како не би били Срби кад им је мајерњи*

језик српски». Сви су почели у глас објашњавати да у Албанији има Срба католика, Срба муслимана, Срба православаца и Срба Црногораца који представљају чврсту заједницу Срба као националне мањине у Албанији. Уверени су да само тако уједињени могу остварити своја права која им по међународним правилима припадају.

Најстарији Србин, кога зову Гано, је муслиман, иначе сјајан певач севдалинки које су се захваљујући њему и очувале. Он их је упркос терора у којем су живели, на приватним скуповима са задовољством певао и преносио потомцима. Збијајући шале на рачун својих година (преко 75) пред нама је остављао аманет да кад буде умро поред хоће његовој сахрани присуствује и православни свештеник. Само каже да не зна где ће бити сахрањен јер је српско гробље у Скадру давних шездесетих година прошлог века разорено, преорано и на том месту је сазидана болница. Оптимиста је, рачуна да ће још срећно и дуго да поживи док се и тај проблем не реши.

На наше велико задовољство улогу нашег водича преузео је господин Брајовић па иако је киша лила повео нас је до подручја Врака.

Врака је равница која се пружа поред Скадарског језера све до испод Проклетија. Име јој потиче од многобројног лековитог биља које се употребљавало за лечење (врачање). Села која административно припадају Враки су: Добрач, Голем, Штојнови, Гриљ, Омара, Каменице и Борич мали и велики. Српско порекло топонима је очигледно. Подручје је веома плодно али не и обрађено. Г. Брајовић нам је успут причао и показивао. Овај део је одувек био српски, сви топоними су српски, легенде су очуване: испод самих Проклетија су били летњиковци Немањића, Балшића двори, стари српски манастири и цркве чије зидине обилазимо. Поред самог пута налази се нова црква Св. Тројице, сазидана пре 12. година чију је изградњу помогао Његова светост, наш почивши Патријарх Павле са средствима која износе више од једне четвртине. У близини ове нове цркве налазе се рушевине старе цркве Св. Тројице у Враки која је сазидана 1854. године. После репресије до које је дошло 1966. године ова црква је претворена у салу дома културе па у библиотеку. Онда је напуштена и данас је у рушевинама

Црквено имање које се налазило непосредно уз цркву, као и свештеничку кућу, откупила су два Малисора. Некада је око цркве било српско гробље а данас смо нашли само два оборене споменика: један је без натписа, само са крстом, а на другом читком ћирилицом пише:

**Овде је порањен
Милован
Мартиновић
Са сином својим
Јованом**

Поред цркве се налази једно шиптарско домаћинство, веома уредно у чијем се

дворишту налази откупљена свештеничка кућа изнад чијих врата се види јасан ћирилични натпис. **Поп Велиша Поповић свештеник и Врако-намесник озидав 1924 год.**

Удружење је водило преговоре са садашњим власником куће да је откупе али због високе цене није дошло до договора. Убијени кишом и ојађени са призорима кроз које смо пролазили пошли смо до српског гробља.

Ни један споменик на овом гробљу није исписан ћирилицом, сви су латиницом а уместо српског **ић** на крају **презимена било је Q**. Наш домаћин објашњава да је то **ић**, још 1934. године забранио краљ Медзогу коме је наш краљ Александар - ујединитељ помогао да на власт дође. То му је било мало него је тада укинуо и школе на српском језику, што је био главни разлог да Срби у Албанији скоро забораве ћирилицу.

Ђава Николи пред олтаром порушене цркве

Затим одлазимо у село Рашкуље. Павле објашњава да назив овог села потиче од Немањића двора, народ их је звао **рашке куле**, по чему је и село касније добило назив Рашкуле или, како Шиптари изговарају, Рашкуље. У овом селу се налази црква Св. Ђорђа, Немањића задужбина коју је кажу подигао Св. Сава. И она је, као и све друге, у рушевинама које су католици присвојили и оградиле, направили мали амфитетар и ту долазе и држе своје мисе. Са ове локације се види Цетиње а и скадарска тврђава, што нам потврђује да су се ови стари градови пламеном обавештавали о најезди непријатеља. На два-три километра одавде према Проклетијама налазе се остаци Балшића града па преко њега Дриваст а према мору су Љеш, Круја, Драч, Пећин, Берат... Ту, у близини села Рашкуља, налази се и село Дом, чије име говори да је било српско, а данас је чисто шиптарско село.

Сутрадан смо се упутили низ зелену Бојану. Време се пролепшало па су и ру-

шевине изгледале мање урушене. Равница се испред нас пружала све до мора. Замишљали смо како је некада долина изгледала у ово време године, сва златна од дозреле пшенице, тачно онаква како ју је Вукашин описао гледајући је док је град градио. Ишли смо према задужбини Јелене Анжујске - цркви Светих Срђа и Ваха, коју је она подигла. Црква се налази на самој окуци Бојана која ју је протичући поред ње вековима поткопавала и она се урушавала. Данас се иза невероватно високог зида који је некада у прошлости подупрт једним стубом да се потпуно не сруши, налази шиптарско католичко гробље. Св. Срђ и Ваха, сиријски мученици који су уморени у граду Розафи су били веома поштовани на обалама Јадранског мора. По месту где су ови мученици уморени - Розафи, вероватно се и ова црква називала Розафа. Тај назив је очуван код католичког шиптарског живља

па су они и Скадар на Бојани називали Розафа. Данас многи од њих мисле да је Розафа женско име и да су девојку са тим именом, наравно Албанку, Албанци који су зидали Скадар узидали кули у темеље!

После туге која нам се у срцима створила због скоро сасвим пропале цркве Јелене Анжујске попесмо се на Скадар на Бојани!

Сама тврђава је веома уређена и конзервирана по важећим светским стандардима за овакве објекте. Почев од приступног пута, паркинга са свим пратећим објектима: музејском поставком, информативном службом, продавницом сувенира, малим ресторанома на врху саме тврђаве, великим паноима, до обезбеђених видиковаца са којих се пружа величанствен поглед на све четири стране света.

Човек не може да остане миран газећи стазом којом су довели младу Гојковицу да је узидају кули у темеље или стазама којима су касније пролазили остали Мрњавчевићи. Улази у тврђаву су широке

зидине које су штитиле њену сигурност; у свакоме од нас изазивали су снажне емоције, машта је дочаравала то време па се најчешће ћутало. Наравно да нам је прво показано место на коме је Гојковица била узидана. Два отвора која је Раде неимар оставио на молбу младе Гојковице која му кроз уста народног певача вели:

„Богом брате, Раде неимаре,
Остави ми прозор на дојкама,
Истури ми моје бјеле дојке,
Каде дође мој нејаки Јово,
Каде дође да подоји дојке!“

Та два отвора и данас постоје испод којих се јасно виде трагови беле течности.

Кажу да ту долазе мајке које имају проблема са млеком: или га немају или их боле дојке па састругују зид испод отвора те то касније пију измешано са водом и враћа им се млеко а болна места на дојка-

затворен, вероватно зато што смо рано дошли. Његова популарност у народу стечена на памети и храбрости заледила је рушилачку руку Енверовог режима па је његов маузолеј остао очуван. Налази се на месту византинске цркве из VI века на чијим зидинама пише „византиски зид“.

Убрзо се испред маузолеја појавила група туриста са чуваром овог објекта који га је на нашу радост отворио. Простор са класичном музејском поставком, столицама вероватно за предавања, на главном зиду је била метална биста Скендер-бега, а на зидовима су били постављени метални штитови на којима су исписане Скендер-бегове победе над Турцима.

У бој је кренуо 1444. године а задњу победничку битку однео је 1467. За 23. године, колико је ратовао, победио је Турке 26. пута! Кажу да је Србин!

Мост на реци Киру

ма се опорављају. Пошто смо прошли кроз овај део који нас је прилично потресао изашли смо на тврђаву око које су биле поређане одбрамбене куле. У самој тврђави на њеном источном делу, саграђена је уз зидине једна повелика просторија у којој је смештен Музеј. На уласку у Музеј налази се камена пластика на којој је представљена узидана млада жена које доји дете.

Поред њене десне стране налазе се стихови на албанском језику у којима се прича да је то Албанка и да су Скадар они зидали. На питање како је то могуће, наши пратиоци са осмехом одговорише да то нема везе, да се зна ко је Скадар зидао.

После разгледања Музеја изашли смо на сунцем обасјану тврђаву са које је поглед био величанствен. Вратило нам се расположење а Гано је запевао једну стару Скадарску од које би се и камен расплакао да је наставио да је пева.

Сутрадан смо отишли у маузолеј Скендер-бега који је на нашу жалост био

смо затекли и која је временом, као и многе српске цркве, постала католичка. Но, остао је назив места који чува тајну његовог порекла.

Наше време за учење историје уживо, како се то данас говори, се ближило крају па смо се из Св. Ђорђа враћали у Скадар и тврђави смо прилазили са њене источне стране. Чинила нам се још лепшом. У просторијама Центра су нас сачекали сви наши нови пријатељи који су нас одвели на прелепи мост на реци Кир, који је лепши него онај мостарски на Неретви. Он није висок као мостарски, јер је Кир река која тече кроз равницу али је много дужи са прелепим луковима

На основу овог кратког боравка у Албанији закључили смо да у Скадру и околини има велики број Срба; наши домаћини мисле да их има бар 50 % од укупног становништва, да има доста православних Албанаца који одржавају наш обичај крсне славе из чега се може наследити да су то поарбанашени Срби и да су на овим просторима неопходна мултидисциплинарна научна истраживања, која они очекују да обаве стручњаци из наше земље а да за та проучавања неће бити сметње од албанске државе, јер сваком даном односи између ове две суседне земље постају све бољи. Можда ће овај наш кратак пут, који је финансирало Републичко министарство за дијаспору, бити почетак великих истраживања.

Знатно шире овај путопис је објављен као фељтон у подгоричком дневном листу „Дан“ у 14 наставака. На основу њега уз моју сагласност и додатне информације, новинар и уредник емисије „Квадратура круга“ РТС-а направио је сценарио за своју полчасовну емисију. Емитовањем ове емисије на РТС-у који је веома гледан и у Црној Гори а и у Албанији, наши Срби из Скадра мисле да се код албанских власти покренула иницијатива за повраћај изгубљене националности многим мањинама које живе у Албанији. Томе је знатно допринело и гостовање г. Брајовића, председника удружења Срба у Албанији, у главном дневнику РТС чиме се јасно ставило до знања да иза овог удружења стоји наша држава Србија.

Након тога и Срби који живе са друге стране Проклетија и који такође имају своје Удружење упутили су допис РТС да и они постоје и да би српска јавност требала и о њима нешто да сазна. Уредник и аутор „Квадратуре круга“ је организовао ово снимање, па је и мене позвао, како бих упознала подручје које је некада припадало цару Душану са седиштем испод праисторијске тврђаве Каваје а са именом Београд у коме је столовао краљ Вукашин а наследио га је Марко Краљевић. Данас је овај прелепи град познат под именом „град са хиљаду прозора“ и званичним, турским именом Берат, са својом тврђавом Каваја, одавно већ стављен под заштиту UNESCO-а.

Стара српска црква Св. Ђорђа порушена је за време Турака а на њеним остацима саграђена је мала црква чије зидине

SUNFLOWER (СУНЦОКРЕТ)

Јутро Великог петка замрљано кишом, без иједног сунчевог блеска. Магловито ми је сазнање да се хотел зове Санфлауер. Дошли смо издалека и неће нас киша спречити да кренемо у град примамљивог имена као што нас привлаче опасности и преваре. Можда у том граду бурне прошлости препознамо давне нападе немилосрдних пирата, видимо једрењаке негдашњег бродоградилшта и богате цркве и палате чувених трговаца и првих европских банкара. Педесетак сунцокрета напушта удобност хотела и креће на запад са главом и даље окренуто ка истоку ишчекујући поздрав сунца. Сећам се оног дивног запажања у свему деликатног Иве Андрића:

„У пространом кромпиришту усамљен сунцокрет под облачним небом. Окренут је ка истоку, иако сунце целог дана није изашло и сад је тамо негде на западу, иза облака. Али он је очигледно изгубио оријентацију и тако стоји, избезумљен, још од јутрос и очекује сунце. Не може друкчије.“

Грејемо руку у руци, вода се слива низ стакло аутобуса са унутрашње стране. Крећемо се кроз сањиви Милано у правцу његове супарнице негдашње Републике Ђенове. Клизимо беспрекорним асфалтом а поред нас лете пиринчана поља велике баре постављене пластичном фолијом. Од свих дана ми смо извукли овај бледи, апатични, али важно је имати добар план, мада то не значи ништа ако немаш снаге да га оствариш. Хладно ми је, а једини знак страсти и топлине на мени јесте уски коралноцрвени шал и руж на уснама. У суседном реду аутобуса седе две девојке, по слободној процени највероватније сестре. Обе су плавуше, једна дуге косе, на несигурној ивици мршавости, модерно обучена, али не и скупо-Српкиња 21. века. Друга је кратко подишана, округлог буцкастог лица, крупних очију, озарена осмехом. Грицкају сендвиче, а иза њих двојица младића, без икакве сумње браћа. Они непрекидно сурфују интернетом, без међусобне комуникације. Витка плавуша пушта своју лепу косу преко седишта, али шта то вреди, младићи не маре за реална бића.

За мој укус сувише брзо јездимо Лигуријом, једном од италијанских покрајина. Цео терен је нагнут, покренут ка Лигуријском мору, питање је будућности када ће се црна земља и клизаве стене сурвати у море као своју коначност. Локално становништво напушта своја имања и тражи бољи живот у већим градовима Италије. То ме подсећа на Златарски крај који је у тектонском смислу много стабилнији, али исто овако напуштен. Остали су стари који обављају уобичајене послове овог кишног преподнева. Ограда, ситна живина, кућа, све покисло, невољно.

Брзином кретања заустављамо време, мењаму му ритам, чинимо га релативним. Пред нама се указује град, стешњен између мора и окомитих брда која нас остављају без даха и погледа. То је Ђенова-град чије име значи Жена. Инспирација и пропаст, мајка, сестра, недосањани сан и „мрачни тријумф плоти“. Жена због које је Човек

истеран из Раја. Град мозаичних улица, изненадних тргова, сликовитих кућа, које као да су искорачиле из бајке. Са Трга Ферари крећемо стрмим улицима поплочаним калдрмом ка луци. Шире се мириси хране -слане са агресивним тоном црног лука и моцареле до халуцинантних слаткастих нијанси цимета, карамела и кафе. На улици срећемо седу баку повезану марамом како свира хармонику. Прилазим јој да се фотографишемо. На снимку остаје овековечено њено румено, насмејано лице. На покушај да се удаљим бака ми прстима показује да очекује новчић и дајем јој евро. Да, овде се све плаћа-од осмеха па надаље. На крају улице Виа Гарибалди, а мало пре луке, до-

Трг Де Ферари у Ђенови

чекује нас невероватно велика катедрала Светог Лоренца која затвара и гута цео простор грандиозним степеницама.

У луци смо. Море је прилично бесно, ветар отворено прети. Посматрамо усидрене бродове са заставом Ђенове-црвеним крстом на белом пољу, симболом Светога Ђорђа. Енглески краљ 1190. године, кога је свему томе научно лукави Мерилин, узима за град Лондон и Енглеску туђу образину, заставу Републике Ђенове да би енглески бродови уживали заштиту ђеновљанске флоте у водама Средоземља. Силна империја са заставом италијанског града? Како тада, тако и сада, одржава британска круна специјалне односе са Ђеновом, мада то нема исто значење за обе стране, Ђенова је остала сентиментално наивна.

Пале се начичкани канделабри доле у луци. Тамнопућа плесачица Ђенова подиже главу ка месецу од чијег је ребра отргнута не би ли опет са небеским путником нашла јединство. Посматрам стрмо залеђе, део града на литицама залива. Никла је ту у брдима једна млађа Ђенова, али сва наборана од претрпане градње где се њене вишеспратнице додирују и вире једна другој у прозор. Ова Ђенова делује јефтино, све дамско унапред јој је одузето. Има нечег сличног, чаршијског што ме подсећа на некадашњу Скендер-пашину Паланку, данашњу Нову Варош. Питам се о њеном настанку и судбини, о храбрости и кукавичлуку чаршијских људи. Знаш да луку чаршије у нама провоцира баш тај географски положај, уско корито бивше реке и левкасти отвор неба на врху чудне посуде у коју је, као у положену боцу, заробио паша Ђеновљанин малу реплику свог родног града.

Историјски извори из архива наших меријана, колико ли им је веровати, тврде да је Скендер-паша Ђеновљанин био босански намесник, по оцу Ђеновљанин, а по мајци Грк. Путописац Евлија Челебија не каже ништа о оснивачу Нове Вароши босанском санџакбегу Скендер-паши по коме се у 16. веку звала Скендер-пашина Паланка. Зашто му није одговарало да помене дамију коју овај паша сагради у 15. веку, ни то да је Варош преселио под планину јер је стотинак година раније била на месту данашњег села Акмачићи? Ништа о томе зашто су пашу звали Ђеновљанин.

На брду изнад залива скромна колиба. Из ње допире мајчин смех и мирис тек помуженог козијег млека. Дечак широког лица гледа у маглу у којој се крије град пун тајни и искушења док пучину већ осветљава рој сунчевих честица који пада по води као ситни пољупци. У окраћалим панталонама и пробушеним ципелама накупила се слана језа новог јутра, а дечак сања о бродовима дубоког газа како секу глатко плаветнило и журе далеким земљама што миришу на грождани хлеб, сунчан дан и љубавну песму. Тамо негде крију се све лепе девојке овога света и понека јединствена, чија лепота није од овога света. Осећа у ноздрвама мирис непознатог а древног изазова званог живот. Усне се смешкају сигурне да ће волети у хладу ђеновских борова, не слутећи да је „коњица ноћи“ већ заобишла- „Немачке горе“ (Алпе) и запењена од силне и похлепе хара италијанску земљу-купи младиће и девојке одводећи их у живот у туђини у коме их чека мрак ропства, а за ретке милост нове вере. То јутро је остало као икона дубоко у души дечака који ће на двору Мехмеда II Фатиха бити одгојен, захваљујући виталности своје крви и бистрини ума, за босанског санџакбега, Скендер-пашу Ђеновљанина.

„Милостију божијом и повеленијем великога господара и великога амир - султана - цара Фајазит бега, ми господин Скендер-баша, господар босански давам на знаније...“ Писао је Скендер - паша својим поданицима да га разумеју и да га не омрзну у Босни језиком и писмом народним. А кад једном крену цариградским друмом у царски град, наиђе на једну шуму која му у својој мирисној смоли и залатку понуди одмор и као суза радосница чисту воду те се окрепи и запамти ту долину над којом су само орлови кружили а небо се плавило у дубини као море те га цео крај сети на изврнуту слику Ђеновљанског залива и оног јутра када је нагло одрастао уграбљен испред родитељске колибе и на бесном коњу ознојених сапи заувек одведен из завичаја. На повратку са успешног пута паша нареди да се у овом дивљем кланцу, који му је палио присну ватрицу у грудима, сагради караван - сарај за одмор путницима којима је судбина од тренутка поласка до доласка неизвесна, као што је то људска судбина вазда. Од те постаје настале Нова Варош, касаба, паланка, градић, родно место које се најлакше оставља, али носи у менталитету.

Милана Перошевић Марјиновић

ЧУДО У ЛУКОВСКОЈ БАЊИ

За Мирослава из Мишљеновца

Сед, али још виталан, чича покушава да се извуче из бањског вирића. Да устане. Вирић је каменом озидан бунарић пречника око 2 м. дубине колико да се ноге у топлу воду уроне. Неколико жена, и нас тројица у том кругу. Михољско је лето, милина, прија и топла вода вирића.

Човек до мене се ослања на руке, с мучком и на шаке, хоће да устане. Да помогнем, питам. Ама, јок, каква помоћ, шта ћу после, када се на туђу помоћ навикнем.

Каже, неће нога да слуша. Морам сам. Извуче се, седе на клупу. Ех, одахну.

Каже да је из С... Познајем тамо доста људи, велим. Знам песника М. Одаловића. Иха, ко не зна Мошу. Па ми смо избегли са Косова. Ја сам ти, соколе, из Липљана. И реч по реч, развисто наше животне приче.

Синови његови у Норвешкој. Жена умрла, сада живи сам. Стигао и у ову бању. Има друштво, увек у бањи некога упозна. Постао сам бањски чича. Све су ти судбине сличне, иста књига од памтивека, само што се ми у тој књизи мењамо а да то још не знамо.

Био код синова у Норвешкој. Богата земља, кажу да имају толико да би, да ништа не раде, то што имају потрошили за 200 година. Ми би, какви смо, то за две године растурили. Спичкали, ха, ха. Од како је жена умрла путује. Шта да радим, коме да градим? Шта ми на крају треба, два метра без геометра.

И то је уредио за живота. Иде сваког Видована на Косово. Остала тамо душа. На Гази Местан, оградили га проклети да су, дође неко од политичара да нас тобоже теши како ће све ово бити наше. Џаба звиждимо, џаба пиштимо... Нека погледа неко паметан како је све почело. Шиптари све, кадаљ кадаљ, једни друге вуку, ми један другога гурамо. Направише државу с ону работу. А ми, видиш да је јужна страна пуста. Напуштена. Пуста села. Шта мислиш ко ће нашу земљу да обрађује. Кинези, а? Зашто смо продали оно што смо добили некада од краља? Зна се како. И чије смо продали. Кома? Имао сам велики стан од предузећа у Приштини. У стан се уселио комшија Махмут. Тужио сам, али коме? Каже Махмут, било твоје, али сад је моје. Вели да се не једем због тога, паметно што си отишао даље, што ниси у Ниш. Наши већ певају: „Појим краву на Нишаву, а биволици на реку Топлицу“.

Ту сам у хотелу, устанем шетам, држим ноге у овом вирићу, мотрим како јесен боји копаоничке стране, мој жаране. Бије ме самоћа, али вазда некога сретнем. Упознам, овако ко тебе. Имам другарку, Белка се зове. Кучка умиљата. Устајем рано, у цик зоре. Однекуд она стиже, за мном полази. Купим бурека, бацим јој лечка. Поједи, зацвили умилно, и иде за мном. Ево је. Белка, она притрчи. Умиљата се. Цвили. Помислим да је негда била жена. Да је она нечија душа. Чудо, разумемо се.

Досадно ми је било када пада киша све док на интернету не натрапах на „Заветине“. Сад буљим у екран, некада до дубоко у ноћ. Наиђем тамо на „Листове на ветру“. Читам, леже ми те живота пуне странице. Занимљив ми је писац Мирослав Лукић. Пише разумљиво, не мути причу. Морам да набавим његове књиге.

Кажем како познајем Лукића, да имам и да сам прочитао његове књиге. Не верује. Одмахује руком. Помислих, ево упозна сам озбиљног човека, а ти се шегачиш са мном, вели. Не пада ми на памет да му кажем за „Листове на ветру“. Ти си неки заједант, каже на растанку. Познајеш писца Лукића. Ха-ха... Јавим Лили да експресно пошаље Лукићеве књиге: Ујкин дом, Месечава свадба, Доктор Смрт, Пасија по Амарилису, Адреса: Луковска Бања, Хотел Јелак, Соба 24. Г. Љубинку Р.

Устајем рано. Руди зора, злате се високи. Црква светог Ђорђа на каменом на вису као да је нестварна. Светлост се одбија од ње па чудесан сноп светлости трепери над долином. Има нешто, казивала је стара Мара, али не знамо шта, а то зовемо Бог. Сетим се њених речи док мотрим без даха како јутарња светлост плави пејзаже. Чудо свањивања исто а увек друго.

Зачудих се када видех испред зграде Љубинка. Чека ме. Крај њега Белка. Када ме виде поскочи од радости. Чудо, се догодило, стигле ми књиге од Мирослава Лукића. Знаш да си ти ово чуденије направио. Опрости, нисам ти веровао, брате. Синоћ ми дадоше, још се нисам прибрао. Два сага сам бленуо у пошљику. Човече, у свом животу нисам се више збунио, нити обрадовао. Целу ноћ сам читао, једва чекао да те видим, да ти се захвалим. Слава Богу на небесима..., кажем. Поскакује чича Љубинко, Белка се врти околу, ја стојим збуњен. Да нас је неко са стране мотрио помислио би да смо шенули. Што нисам писац као овај Лукић па да напишем причу: „Чудо у Луковској Бањи“. Напиши кажем, пиши онако како осећаш. Што је дато Боговима, није воловима, вели. Нисам ја рођен за то. Како сам се само осећао када сам пакетић с књигама добио, колико збунио када сам видео да имам оно што сам желео. Као да сањам, понављао је, као да те је сам Бог овде послао да ме оволико расположиш. Да и своје муке заборавим.

Где ја, ту он, не одваја се од мене, а књигу Мирослава Лукића „Пасија по Амарилису“ у рукама држи. Стане, чита. Мени непријатно, хоћу причу на другу страну да окренем. Питам за оне ствари. Долазе у бању и жене. Он се насмеја:

Нађе се и понека усамљена душа овако ко ја. Још имам желеу, могу, а може и он.

Запазим пре неки дан поред чесме „Вода за очи“ две госпође. Још држеће. Седе на клупи, дими из оних извора пара, злати се лишће, а богме и њихова лица. Она ми се млађа, али у годинама учини ко

богородица. Човеку је лепо оно што му се допада. Ја се лечка збуних, затрепери у мени. Назвах „Добро јутро“, па „Како сте?“. Обе ћуте, седе на клупи и ћуте. Моје речи односи жубор речице. Оне погну главе, ћуте. Ћуте, не отпоздрављају.

Три дана раним, оне седе, ја поздрављам, запиткујем, речица жубори...

Оне ћуте.

Сунчева светлост златасти сјај лишћа још више позлађује. Седимо на клупи поред вирића он прича своје јаде. Мени време да идем, поздрављамо се, размењујемо адресе. До неба захваљајује, сада ће овде уз жубор речице да чита Лукића.

Оста мој познаник на клупи поред вирића ја с његовом причом одлазим стазом.

На клупи поред чесме на којој пише „Вода за очи“ мотрим, из његове приче пуне жудње, две средовечне жене. Застанем, оне погну главе, седе на клупи.

Жубори речица, сунце злати лишће јова. Како сте? питам, руку подигнем. Поздрављам их. Ништа...

Црнка знатижељно погледа. У очима блиста жар живота. Искри, богме. Она обори поглед.

Продужим. Застанем на завијутку, и окренем се. Оне ме не виде, али ја видим како се машући рукама жустро расправљају.

Па оне су глупоне, мој соколе...

Луковска Бања, 12. октобар 2014.

Мирослав Тогоровић

КРЕЧАНА ГЛОЂАНИ

На који километар од Дечана
Крене ли се за кравим пиром
Ту је жњео нож, тамо кречана
Србин је ту умирао

Кроз мирис апте, глога, зове
Сричу инсекти смртна штива
Убијена душа почива
Над земљом плача и отрова

Одсјечени удови, руке, прсти
Којима се пише и понекад крсти
И очи избодене палом

То везано жицом и металом
Ко Данте када грешнике сложи
Да приме казну и суд божји

Приштина, 1998/99 год.

Светислав Влаховић

ПОСЛЕДЊЕ ЛЕТО ПАСТИРА

Деди Милошу

Док је угађавао торину на прхком снегу осетио је оштар бол изнад десног кука, као када би велики трн пробио вунену рукавицу и забо се у кожу. Трајало је кратко, готово ни секунду, али довољно да га забрине и на трен прекине у послу. Прислонио се уз ограду котара и остао тако неко време. Тргао га је оштар дах северца који се прокријумчарио између сена и ошинуу га по образима. Намакао је крпље од плетеног прућа на обућу, наставио започети посао и

котару или се враћао назад, погледавао је ту чудну грану која је зеленим лишћем пркосила леду и студени. Изгубио је из вида тек с пролећа кад се природа захуктала и зеленило надвладало чамотињу дуге и упорне зиме.

Пролеће је било плаховито и неком силином, која се није скоро памтила, потерало је биље, тако да је све одједном букнуло и узрујало се. Готово да се голим оком могло гледати како расте трава и издужују се пупољци на дрвећу, а бехар је ушарао пропланке и

мено. Сада, слутио је, неће бити тако. Док је лежао, осећао је како напољу буја природа. У собу је улазило једнолично зујање скакаваца прекидано познатим јавом кукавице, који је и у највеселијем човеку будио пригушену меланхолију. Малим прозором уоквирено парче неба наговештавало је лепо време и он је лако могао да замисли сву лепоту која се љескала са друге стране одшкринутих прозорских крила. Одједном је осетио љутњу како га прожима и надима му дамаре, знао је да је њен узрок немоћ због подмукле болести и сав тај колоплет попримио је снагу челичних ужади која су га оборила назад у кревет кад је покушао да устане. Био је бесан на тело које није успело да се отргне и као да му се све дешава први пут, изнова је опипао рукама ногу која је лежала све немоћнија и трулија. Онда би из картонске кутије вадио рендгенске снимке, окретао их ка прозору и покушавао да дешифрира игру црно белих сенки на филму. Зашто му онај доктор није лепо објаснио шта је са његовом ногом, него га је замајавао околичним причама, невешто покушавајући да све окрене на шалу којој ту није било места? Потом би одложио филмове, па је узимао кутије с таблетама и из њих извлачио папире са подацима о леку. С напором је разазнавао ситна слова текста, трудећи се истовремено да докучи смисао оних звучних, а њему неразумљивих медицинских термина. Речитије од тешког стручног језика и докторске шкработине коју су звали дијагнозом, било је сашаптавање укућана са неким од гостију. Оно би се изненада прекидало кад би из своје собе са спрата сишао доле у кућу. Крајичком ока хватао је погледе сажалења, али се намерно правио невешт или је његова подсвест потискивала оно што свест није хтела да прихвати. Ломила га је та двострука борба да сазна истину и да је истовремено некако заобиђе, јер је осећао да би суочавање са њом било као и сама смрт.

У том магновењу једног јутра се сетио храста на коме је зимус гледао зелено лишће и пожелео је да се прошета до њега. Скупио је снагу, са спрата сишао низ дугачке степенице и полако, повремено застајући, упутио се низ падину ка храсту Његова крошња је правила дебео хлад и он се сместио с доње стране окренут ка сунцу. Хтео је да верује како га мучи реу-

ускоро се у целцу указало пет – шест угађених кругова на које је полако, пазећи да успут не расипа, износио сено. Кад је завршио, притворио је вратанца на котару и једним, добро увежбаним звиждуком вабну овцу које су јурнуле низ падину. Посматрао их је са нескривеним задовољством и поглед на стадо учинио је да заборави на малопређашњу непријатност и лош предосећај. Утабаном пртином полако се упутио кући и зауставио се код јединог храста у ливади. Упркос паперјастим пахуљама које су му ишле право у очи, подигао је поглед ка крошњи. Већина грана била је гола, на неким се задржало сасушено жуто лишће, само се на једној од њих неким чудом још зеленило неколико листова. Одмахнуо је главом, као да је управо видео неки чудан знак и наставио узбрдо. И од тада сваки пут када би се спуштао ка

шуме, па се чинило да бехара и оно што никад није бехарало. Седећи у једној клечи, јер земља још беше влажна и хладна, опет је осетио онај исти бол од зимус. Севнуло је у десном куку, али сада је трајало дуже него први пут, тако да је упамтио оштрину бола и његову путању од кука низ ногу. Кад је уминуло, устао је, опрезно се ослањајући на штап, бојећи се да се бол не понови. Зебња се неповратно населила у његовој свести, одакле се, попут кукавице на зидном сату, помаљала с времена на време. Напоредо са зебњом, јављала се и бол, све чешће и све оштрије, док га једног јутра није оставила у кревету.

Није га мучила болест колико сазнање да је први пут за осамдесет и три године остао прикован за постељу. Памти, истина, још неколико сличних тренутака, али је све то било привре-

ма и да ће вечна топлота сунца однети бол и вратити снагу у онемоћалу ногу.

Са сваким лепим даном спушта се до храста и на тренутке му се чинило да му је заиста боље и да ће све то проћи попут минуле зиме, али је тескоба собе у коју се враћао предвече изнова гушила прикупљену снагу и бол је поново, као ослобођена авет, шетала кроз кости. Временом је постао свестан обмане и све ређе је напуштао собу, јер је навикнутост на бол било подношљивије од свакодневног рушења крхке илузије о бољитку. Већ је полако и заборавио кад је последњи пут прошетало до храста, а онда је ветар кроз отворен прозор унео у собу мирис кошеног сена.

С муком се подигао из кревета, дошетао до прозора и наслонио се на лактове - цела ливада била је покошена и равномерни откоси су лежали као одебљале змије. Иако је владала мукла тишина уоквирена подневном јаром, њему се учинило да неко откива косу. Разабирао је да удари чекића о танки брид и наковањ постају тврђи и пригушенији како откивање одмиче од врха према пети косе. Убрзо је чекић утихнуо, али је до његових ушију допрорезак звук који при оштрењу косе прави белеђија у додиру с металом.

Колико је само пута тим чудним каменом превукао преко бритке жице, па би га вратио назад у водијер који је висео обешен о овом истом куку што га сад несносно боли и одваја од ливаде, косе, наковња, белеђије, од целог његовог живота? Данима после је одлазио до прозора и посматрао како нестају откоси и у оном истом котару из ког је зимус полагао овцама, расте велико сено. Ко ли ће га развршити, помислио је јетко, а онда, скрећући мисао на нешто сасвим друго, покушао да се одупре навали самосажалења. Били су му мрски ти тренуци слабости, крио их је од других, али пред собом је био немоћан. Сећање на неки пазарни дан, мобу или звук чактара, будили су чемер којој се није могао одупрети. Борио се с тим, трудећи се да помери мисли на нешто друго, па је чак сопствену болест користио да се избори са тугом што га је притискала попут тешког воденичног камена. Како је лето узмицало пред јесени, све теже је налазио начине да обузда меланхолију, а болест је напредовала, подмукло и не журећи, као да има неки свој ритам који више нико и ништа не може пореметити. Почео је да се предаје, осећао је како узмиче и губи дах.

У том магновењу присетио се прошлогодишњег вашара у суседном селу на коме је учествовао у трци старца и

победио. Одједном му се вратила цела слика: бубњи му у ушима, чује жамор окупљене светине, разазнаје и добацивања, али он се не осврће, јури напред и за њега само постоји жута трака разапетга између два пободена прута као да му од ње зависи сам живот. Цеп је оловним ногама и победносно баца капу у вис, срећа му се чита са очију и лица, тако да аплаудирају и они који су му се подсмевали. Сада му се та победа чини као смешан и недоличан каприц старости и љути се на себе што је дозволио да тако олако и непромишљено упадне у замку обесне младежи која је њега и још неколико старца наговорила на трку како би се забављала.

Одмахнуо је руком, као да је хтео да отера навалу надоласећег стида и срушио је са сточића кутије са лековима и кексом. Када се сагнуо да их подигне, испод кревета је напипао шишарку од бора. Сигурно су је донела деца, размишљао је док је по рукама претурао љуспасти шеширић који је још чувао свежи мирис боровине. Покушавао је да се присети кад је последњи пут био у боровима, како су називали борову шуму горе у брдима и последње што је могао да ишчупа из сећања био је мокар јесењи дан током ког је сипила досадна киша натапајући му сукнени капут. Као и она трка, сад му је и тај целодневни боравак - јер због вукова ни тренутка није смео да остави стадо - изгледао као подвиг и страхан напор. Стресао се од неке чудне хладноће, иако је на прозору ваздух титрао од јаре, онда је оставио шишарку на сточић и полако се усправио. Хтео је још једном да види борове.

Док су кола савладавала макадам, уз добовање каменчића по шашији, размишљао је како је ово први пут у животу да га до борова возе. У њима је провео добар део свог живота, чак их је две зиме и крчио. Гледао је модрозелене обресе пошумљених брда као да их види први пут, упијао их је погледом, желео је да их додирне рукама. Пун чудног усхићења, попео се на брдашце и сео у хладовину бора под којим је деценијама проводио летње месеце, ужинао и спавао... Прелазео је рукама преко изцикљалих влати, опињао је камење као да га види први пут и упирао поглед у напору да ухвати танку змију пута у даљини.

Одједном му се учинило да паралелно са путем јави стадо у беспрекорном реду, испред кога је корачао чобанин, полако и не осврћући се. Чуо је и звук звона, на час кристално јасан, па пригушен и онда је угледао огромног вука како јури низ падину према овцама. Придигао се на лактове, покушавајући да увежбаним халакањем отера звер и скрене пажњу чобанину који је и даље безбрижно корачао, али се са његових усана откинуо само слаби крик попут замрлог дашка ветра. Још неколико пута је заустиио да врисне, са ужасом гледајући како се гладна животиња приближава стаду, чудиио се чобанину што не види опасност и овцама које се не померају већ мирно настављају даље. У тренутку кад је звер била на корак од прве жртве, он је замахнуо руком да је отера и док се у немоћи рушио у траву, учинило му се да се чобанин на тренутак окренуо и махнуо му. Личио је на њега.

Ранко Пивљанин

СУСПРЕТ

Оронула кућу
туга и самоћа
Тужно свира
струна
Од темељника
до крова

Отворена врата
офалила
без људског
гласа
Језиву самоћу
точи
пас луталица
На прагу стоји

Оглувели прозори
без вида
сломљених крила
Фијуком ветра
дозивају
Давну фамилију

Ко каже
кућа је савитак
Док темељник
Тугу сипа
из неимарових руку
Она
На пећину личи
Језиву тишину
точи

Њеџош М. Несћоровић

У ПОЛУТАМИ БРВНАРЕ, КРАЈ ОГЊИШТА

ВУК КАЛАЈИТ

Ко сме Вуку Калајиту да стане на пут, да му противуречи, да му изађе на мегдан. Нико. Златар је његов. Он је ту господар. Његова се слуша и не пориче. Легенда се ствара сама од себе. И као што у њима бива, кажу да тај краљев официр може коња да прескочи из места. Мало је оних који га лично познају, али сви одреда знају да је стасит и леп к'о Топлица Милан. Тај за трен може убити свакога. Њега нико. Њега метак неће. Тако кажу, а страх, дивљење и приче о њему се шире на све стране.

Напали су њега и његове партизани код Вишеграда. Само у кошуљи искочио је из воза, препливао ледену Дрину и ево га висок и витак као златарски бор. На ваширу. На вр' Сувог бора. На Илиндан. Куд он пролази, народ се размиче, склања и поклања. Његова наредба за тај дан је да се сви веселе као да није рат, али да нико не сме да пуца. Иначе ће му лично судити Калајит.

Веселин, звани Мечка, би да се жени баш на тај дан. Свидела му се Крстина. Висока и витка к'о јелика. Каква му је то женидба, а да се не пуца. Веселину се шенлучи. Макар онда кад полазе с вашира са његовом. Кад се пуцањ разлиже у предвечерје, народ се следи. Ето несреће. Неко ће ово главом да плати. Закука ће нечија сиња кукавица.

За трен ока се Калајит створи крај Веселина.

- Ти си пуц'о!?

Веселин види да је његова женидба споредан догађај у овом дану, али сад је касно.

- Он је, - рече неко од Калајитових.

Пуче шамар и Веселин звани Мечка се преврну у канал. Али није ни Веселин сам. Са њим је његово племе и родбина. Изнад свих и испред свих командант сеских четника, Слободан. Чувени непобедиви рвач. Не може нико да шамара његовог синовца, па ни Калајит. Изниче из земље испред Калајита, за главу нижи, али темељан. Пуче шамар. Калајит се скотрља у канал.

Бусија се створи за трен ока. Са једне стране пута Калајитови, са друге Слободанови. Машинке и пушке на обарачу. Припремају се бомбе. Чека се команда. И прашина по путу се слеже од страха.

- Јеси ли то ти, брате Слобо ?

- Јесам, брате Калајите.

- Па нећемо, ваљда, да гинемо данас вође и овако. Него да се братски изљубимо, - предложи Калајит.

Предлог би прихваћен. Веселин се ожени. Сиња кукавица није закукала.

Калајит је неколико пута звао потом Слободана у Златар да му нешто каже, али Слободан не оде.

РВАЧКИ ПОДВИГ

Између два велика рата одлежа Слободан својих шест година у Пожаревцу.

Идући путем којим обично није ишао, нађе се тамо где није мислио да ће се наћи. На мосту у Бијелом Пољу сретне га неки Турчин и препречи му пут. Не да му да прође. Тај није знао каква гуја и какав хајдук спава у њему. Севну нож и готова несрећа.

Дуго је шест година. Неки рвачки тренер је у њему препознао таленат за овај спорт и почео да га тренира из доколице, да прекрати дуго робијање. Кад је Слободан изашао из затвора у целом крају није му било равна у рвању. Рвао се с пеливанима намазаним зејтином, са рмпалијама много тежим од себе, са балијама и увек побеђивао. Прочуо се и навукао мржњу са оне друге стране, са турске, како су говорили.

Пазарни је дан у малој вароши. Однекуд су довели неког чувеног рвача, Турчина, да сломи кичму том обесном Влаху. За трен ока се направи круг од људи. Гладијаторска арена. У ваздуху мирише крв, осећа се мржња, дрхти ишчекивање. Бесан и крупан Турчин, зачишава Слободана, он се нећка, прави психолошке припреме за велики окршај, осећа да неће бити лако. Тешко би било шампиону да изгуби трон, да помрачи славу. Гледа некако да поколеба Турчина, да му сломи самопоуздање. Из места прескочи неке балване истрже нож иза појаса, забоду га у оне влаке и рече:

- Турчине, ако те оборим, кољем, ако ме обориш, кољи!

Жандари за сваки случај изађоше у први план.

Турчин је већ био избачен из равнотеже. Докопаше се. Дуго су се мешкољили, радили рукама, укопавали ногама у прашину, у мртвој тишини и напетом ишчекивању гомиле. Кратак захват и Турчин широким плећима тресну о ледину. Велико тело подиже велику прашину.

Срби однеше Слободана на рукама. За њима су жандари носили онај нож.

КАД ПАДНЕ КРВ

Реше Тубићи да забране део Бабињаче, која је до тада била заједнички папњак, државна својина, углавном пре-

кривена шумом. Забрањили су онај део који им је био ближи кућама. Почну они да бране тај простор да не улази туђа стока. Поткршанима то није било право и почну намерно да догоне стоку на попасак баш у том делу. Једном дотера у тај брањени део своју стоку Милован Шекуларац из Поткрша. Дођу Тубићи почну му терати стоку. Милован им то не дозволи и они га добро премлате.

Следећег дана Милован опет потера стоку у онај део Бабињаче који Тубићи бране. Досете се они да је Милован понео пушку, пођу да га отерају, али пошто нису смели да приђу, нарочито они што су га тукли, они пошаљу Момира. Иди ти истерај му стоку, не смије он теби ништа, јер ти си у униформи краљеве војске.

Момир је био на одсуству, сутрадан је требало да се врати у јединицу. Он потера Милованову стоку и не обазире се на то што га овај оштро упозорава да то не чини. Ништа није помогло. Пошто види да Момир неће да послуша, потегне пушку и убије га. Остали Тубићи се разбеже, а Милован баци пушку у мочило под Бабињачом и оде те се пријави жандарима.

Сто година ће стајати омраза међу Тубићима и Шекуларцима, а можда и више. Те ствари се у том крају не заборављају и не праштају. Мржња се преноси са колена на колена као неко значајно предање.

После овог догађаја били су избори за председника општине Лопиже. Кандидати су били Јован Тубић, отац Момиров и Радиша Ловић из Салаковине за кога су гласали Шекуларци. Изборе добије Радиша Ловић.

За убиство Момирово Миловану Шекуларцу се судило у Окружном суду у Новом Пазару. Тражено је мишљење од председника Лопижанске општине о њему као човеку, о његовом дотадашњем понашању. Председник Радиша напише све најбоље, потпише то и нареди деловођи да то овери, заведе и достави начелнику. Добро Милошевић са Скрадника, деловођа Лопижанске општине, на полеђини онога што је написао председник допише да то није тачно, него каже да је

тај човек такав и такав. Потпише се и то достави начелнику среза. Овај позове обојицу, председника и деловођу:

Тражио сам мишљење председника општине о Миловану као човеку и комшији, пошто ми то тражи Окружни суд. Вас двојица сте написали два сасвим различита мишљења. Да видимо ко је од вас двојице у праву?

После жестоке расправе код начелника, а и касније, Ловић премлати деловођу Добра Милошевића. Овај му то никако није мога да опрости и заборави.

Четвртак је пазарни дан у Сјеници. Добро не оде у Сјеницу, него сврати у општину и испроба једну од неколико пушака које су чуване у општини. У петак председник Ловић пође ујутру у општину ништа не слутећи. Отвори једна врата и уђе, отвори друга и закорачи преко прага, деловођа опали из пушке и председник падне мртав на том прагу. Деловођа опали још један метак у мртвог председника, пушку на раме па право на Увац, да одабере вир у ком ће да се утопи. Свуче се и сложи одело, на одело стави записник о стању у каси и напише да у каси недостаје пола динара који је остао дужан Микаило Опанчина са Ушака када је претходног дана вадио билет, па није имао да плати. Преко записника стави пушку, камен око врата и скочи у вир те се утопи.

Народ је то касније звао Добров вир.

Седамдесет година после, када су сви актери ових догађаја били мртви разговарао сам и са њиховим потомцима. Нико ништа није заборавио и нико никоме није опростио.

ПРКОС

Послератне генерације су дуго училе да је прва устаничка пушка пукла у Белој Цркви, да је Жиқица био тај који је пуцао. Они други су тврдили да су Дражини четници далеко раније то урадили, а уствари није тачно ни једно ни друго. Први пуцањ протеста после капитулације Краљевине Југославије је опалио нико други, него Здравко Микотин из Криваја.

Демобилишу његову јединицу негде на Албанској граници. Кажу им официри да је наређење са највишег места да се престане са отпором фашистима, да се војска разиђе кућама. Најстроже се забрањује да било ко пуца.

Иде та покуњена гомила низ неко брдо, као покисла, у свакој глави мисао да их је неко издао. Кажу официри. Метка нису опалили, а предадоше државу Немцима. И Здравко тако мисли. Застаде за тренутак, упери пушку према небу. Резак пуцањ проломи тишину и одјеком оде низ планину. Официр поче да раскопчава футролу од пиштоља да одмах пресуди ономе ко крши наређење, али Здравко брзо репетира пушку и упери је у официра:

- Остав! – оштро му командова Здравко.

Официр закопча футролу.

- Нико се мој из рата није вратио, а да метка не опали. Срамота! – закључи Здравко.

Чета је дуго ћутке корачала низ беспуће.

КАКО ИЗИГРАТИ ДРЖАВУ

Педесетих година после рата била велика суша. У селу нису имали хлеба ни до Божића. Реши држава да помогне народ. Допремили су у Нову Варош кукуруз из Војводине. Ове зиме да узмеш, а следеће јесени да даш кромпир. Товар за товар.

Кромпир у том крају рађао увек, али се сељаци нису претрзали да сеју више но што им треба. Треба кромпир окопавати, плевити, триста чуда, а они су увек више волели да воде високу политику и решавају светске проблеме од тако прозаичних ствари, као што је рад у кромпиршћу.

Заседа врховни савет за одбрану од државе.

- Ја вам кажем да узмемо, - предлаже Вукман.

- А, јок, - буни се Бошко. Ја овим титовцима ништа не верујем. Они ће нас нешто да зајебу, а шта не знам.

- Немој тако Бошко, - додаје Веселин звани Мечка. Држава `оће да помогне и к`омпир треба узети. Пустите сад Тита и Краља.

- А, јок, море, мора да се ту крије нешто. Нека подвала. Нешто су они смислили. Да дају сад, а узму на јесен. Ма, људи ту нешто има, да сачекамо још мало. Краљ ће се вратити до јесени, а после ћемо лако.

- Узми се у памет Бошко, ваља нешто јести док се Краљ не врати, - покушава да га уразуми Вукосав.

На крају Вукман предлаже закључак:

- Људи, дуго је до јесени. Да ми то узмемо, па ил` вратит, ил` не вратит.

Тако је и било. Узеше, а не вратише.

ИЗГУБЉЕНИ У СНЕГУ

Где је боље вуку, но у Јаговнику, љуџа џрава, ал` му здрава глава.

Враћамо се нас двојица младића са сеоске игранке пуни себе и утисака. Нико нам ништа не може. Зар има неко бољи, јачи и паметнији од нас. Боже сачувај, такав се није родио, нити ће се родит.

Јануар је, све око нас је оковано ледом и снегом. Мркла је ноћ, дува северац, хладноћа опомиње до саме кости. Већ је два сата иза поноћи, не види се ни прст пред оком. Запричали се ми и идемо ли идемо. Одједном наиђосмо на нечије трагове.

- Ко ли је то про`шо?!

- Стани мало, па ово су наши трагови, ми се вртимо у круг,- рече ми друг. Таман нам још то треба да залутамо по овом кижамету.

Одједанпут нам би јасно да не знамо где се налазимо и куда треба да идемо. Гледамо око нас само један круг од два-три хвата, исти на све стране, иза тога је тама. Знамо још толико да се налазимо

негде између два планинска села, а где, појма немамо. Куд год да кренеш из оног круга исто ти је. Пођемо тамо куда мислимо да треба да се иде, али убрзо увиђамо да се вртимо у круг и да не унемо да изађемо из њега. Станемо, размишљамо, договарамо се, ослањамо се на неке давно заспале инстинкте, неку унутрашњу оријентацију, кренемо и опет погрешимо. Опет онај круг из кога не можемо да се макнемо. А северац нас једнако шиба оним снегом.

- Још нам само фали да се однекуд појаве гладни вукови, - сетих се ја.

- Шта могу вукови нама двојици, - храбри нас мој друг.

- Стварно нам ништа не могу, сем да нас растргну, нити ће нас ко чути, нити има ко да нам помогне, - покушавам да се нашалим.

Више нам није до шале. Ситуација је постајала све озбиљнија. Тек тада ми је било очигледно и јасно шта значи вртети се у зачараном кругу. Као да смо у сну, осећамо се беспомоћно, очи не виде ништа осим онај мали круг, памет не помаже, инстинкти још мање.

- Стани, - рече ми друг. Кад смо полазили од куће северац нам је дувао у леђа. Сада једнако дува исти ветар, окренемо се лицем према ветру и кренимо.

Пошао сам за њим потпуно сигуран да грешим. Предлажем да идемо на сасвим другу страну и потпуно сам сигуран да је то много боље и једино исправно.

Држимо руке на дршци ножа, да макар по једног вука средимо пре него што они закољу нас. Тумбамо се низ неке обале, спотичемо о ретко, закржљало жбуње, али газимо ћутке лицем према ветру, опрезни и спремни на свако изненађење из оне тмине. Не прође много пресекосмо пут Пријеполје – Сјеница.

Одједном нестане оне изгубљености, као да се враћамо из несвести, све постаје јасно и нормално, знамо где смо и куда треба да идемо. Назирем обресе познатих брда. Напамет знамо сваки путељак и сваку обалу. Просто нам би чудно шта нам је то било одузело памет.

Да ме је друг послушао лутали бисмо до зоре по леденој пустоши, а можда бисмо имали среће да набасамо на оне вукова, да проверимо ко је јачи, или да заспимо слатким сном оних који се смрзавају у снегу.

Као да нас је неко те тамне ноћи, пуне радости од оне игранке, хтео намерно да сретне са гладним вуковима, или да нас успава у снегу, па се предомислио, ценећи да нам је довољно ставио до знања ко је господар те ноћи и тог невремена.

Славољуб Васојевић

СВЕТИ ИЛИЈА

Те године освану ведар и осунчан Свети Илија. Велика светковина, не ваља ништа да се ради. Ја се опремих и нареших да ми оседлају Зекана, па про Градине одох у Заостро. 'Оћу Вукићу Гачевићу, да видим је ли му башча како понијела. Да зарана уговорим јесењи пазар. Да погодим шљиве за ракију – прича Анто, а мало, мало па суче бркове и кроз њих дувански дим изгони.

- Какав дан оставих у Југову, так'и затекох у Заостру. Сунце бијаше о'скочило, чобани савили мал на стругу. Пред кућом затекох Вукића, а на покровцу с њим сједијаше токмакаст чо'ек. По ођеји се види да је Турчин. Може бити је Вукићев ага, помислих. Вукић скочи да ме дочека, да се упита са мном:

- Здраво, јеси ли сус'о, газда Антоније?

- Полако, сушта ли ти, мој Вукићу – узвратих одговором и питањем.

- Ово је, ако ниси знав'о, мој ага Ибрага.

Руковах се и с једнијем и с другијем, па се крај њих, на покровца, спустих. Дуван они, и ја с њима. С крављачом у руци, бели је ишла из тора, изби Вукићева домаћица. Приђе те ме пољуби у руку. Пред агом се само поклони, мора да је он пуно прије мене стиг'о њиној кући, док пред њима, на синији, бијаху празни филдани. Безбели је и ибрик био празан, док из њега не присипаху.

Жена оде у колибу. Пошто је опослила око млијека, стаде на синију постављати готовце. Питу испод сача. Цицвару, кајмак и сир. Суво и сирово бравље месо, млијеко и тазе 'љеб из пећи. Све уређено да боље не може бити. Вукић стално нуди. И нас двојица, није да само презалогасимо, но фино залогасимо. Запричасмо се па и не виђесмо откуд избише гурбети. Ко да их неко, из рукавице, баци пред Вукићев дом. Гурбети ко гурбети, право стадоше просити и благосиљати. Из завежљаја ваде чанке и отварају их да им се у њих тури заира.

- Дигнете се па само дањачете. А да шта радите, то нећете. Најлакше је тако. Никома и ничему се не старате: „Ни цару 'арача, ни попу колача“, броји Вукићева жена док им износи мрс. И цио им 'љеб даде. Гурбети одоше џадом, а ми у разговору пописмо каву. Рекох Вукићу што сам дош'о, а он ће на то:

- Видиш Антоније, шљиве су добро понијеле. Ако их шта не смете, а иза оввије врућина бојати се града, биће и аги и мени. А од мог исета продаћу теби. Пошто их други Заострани уздају, по то ће бити и теби. Ни више ни ниже, иако је моја мивка боља но у мојје комшија. У мене млада башча, а њине шљиве су већ старе. Је ли чо'ечански, мој Антоније? Ако није, реци па да се годимо.

- Јес', Вукићу, тако но ја како. Никуд боље и поштеније. Ја ћу узети десетак метара – рекох - и на томе се сврши наша погодба.

Егленишемо и палимо дуван сва тројица. Гледамо, на њиви спрам куће, бијаше пољњевено жито и повезано у снопове. Снопље растушено да се жито још у њему суши. Бијаше давно превалило подне, док се стаде облачати небо. Узоблача се изненада, слути да ће ударити киша. Иза 'волике врелине пла'оће навалити. Гледамо час у небо, час на њиву, док ће ага Вукићу:

- Што 'во не трпаш снопље у крстине?

- Чекам да се жито на сунцу још присуши, 'оћу рећи да се упржи. Чини ми се да није сасвим дозрело. Бојим се да смо са жетвом поранили макар за 'евту дана.

- Али, видиш ли да ће киша. Само што није прокапала. Ем је, кажеш, незрело, ем ће закиснути – вели му ага.

- Шта ћу? Данас крстинања нема те нема. Свети је Илија тежак празник. Он управља громовима и свом небеском силом. Зато га зовемо громовник Илија. Данас је запрешно радити, па кад ће све пропасти.

- Ама, трпај одмах, влашки ћафире. Трпај, видиш ли да ће покиснути – љутито наређује Турчин. Жао му да пропаде жито. И њему ће бити мање. Од мала, мало, зато се ага љути.

- И ја би' да уграбимо да ово покрстинамо – умијеша се Вукићев син, па још додаде – богу се молећи, Бог ће опростити. И њему ће бити мило да спасимо род.

- Нека га, нек кисне – привикну Вукић на сина, па настави:

- Како покисне, тако ће се осушити. Ко га покисне, тај ће га и осушити. Како га небо залије, тако ће га сунце с небеса осушити. Ја данас трпати не смијем.

- Ја, валахи, не могу гледати да ми пред очима пропаде божји нимет. Стане Вукићу да видиш смијем ли ја! Да видим шта ће ми тај твој Илија – рече ага, па скочи и стаде крстинати снопље. Трпа, као најбољи радин. Вукић му приђе, па га моли:

- Немој ага, дина ти твога. Остави, не ради на овај дан.

- Јандал, Влаше, јандал од мене – одма'ујући руком, настави да још брже трпа.

Ми гледамо. Нико ни једне да прокамени. Аги уз нос, не смијемо. Нек трпа, кад 'оће. Само кад нас не нагони да се гријешимо. Све се више гомилају облаци. Нема вјетра да их разгони. Тијо је небо. Ђека ситна капца прокапље. А ага, трпа ли трпа. 'Ити да стрпа. Није га стра' од нашег свеца. Стрп'о је једну крстину и другу започ'о, а кише још нема. Утом поче да пирка и разгони облаке. Мало просвијетли, па Вукић замоли агу:

- Остави, не мори се више. Облаци одоше југу. Изгледа да ће киша разминути наше село.

Не слуша ага, но вриједно трпа другу. Изненада сину муња. Из неба се проломи. Гром удари у крстину. Она сила свеца до друге коју ага трпаше, и одбаци га, који аршин, у страну.

Скочи Вукић, скочише му и чељад да помогну аги. Притрчах и ја, но шта ћу. Нека је и Турчин, али је живо чељаде. Турско је доба, па Турци могу рећи да смо га удавили или му, шта ти ја знам, шта друго учинили, те му докундисали. Ваљамо га по трви, да земља извуче ону силу из њега, а ђеца га поспилају водом. Вукићева жена стала па се крсти и моли светом Илији да претекне ага. Боји се жена да ће Турци сев тога Вукићу смаћи главу.

Позадуго смо радили око њега, док у неке прогледа.

- Дође ли до себе – упита Вукић.

- Једва, а шта то би с меном?

- Гађа те гром – уграбих ја те рекох.

- Хала, хала, за лијек не платих главом – блијед ко крпа, једва, изговори ага.

Гавран храни св. Илију
(фреска у манастиру Морача, 13. век)

- Е видиш мој ага шта би! Виках ти ја да не радиш, да је данас запрешно. Видиш ли да ни твоја не треба вазда да је задња. Добро си ти прош'о. Уз божју самилост и нашу помоћ. Но добро је што ја нисам радио. Мене би громовник на мјесту убио, а тебе не шће пошто ниси Вла', но те је само опоменуо, да га и ти, иако је наш светац, поштујеш и празнујеш.

- Валахи Вукићу, таман је тако. Тај ваш Илија је у исти дан кад и наш Алија. До по'не је, велу, ваш, влашки Илија, а од по'не, наш, турски Алија. Стога ви овај дан зовете Илиндан, а ми Алијун – рече ага гледајући у нас што око њега стојимо. Киша је с оним громом само поросила, а небо се поче разведравати. Ага подиже руке да му помогнемо да се подигне. Прво га сједосмо, да га још од земље не одвајамо. Ако у њему још има оне силе, нек је земља извлачи. Примакосмо му један сноп уз леђа да се узаслони.

- Ила, Вукићу, никад више за мога вијека неће ми пасти на ум да ништа радим на овај дан. Да се не притрефисте крај мене, данас би ми била денеза – рече ага благородно нас све гледајући. Питомо, без оне пређашње осиноности. Не би се рекло да је то онај чо'ек.

- Видиш ли ага, ће умало не заплати. Од ината нема горег заната. Не шће свети Илија да те догуче. Не шће што си туђе вјере, рекох му и ја.

- Сврати, Анто, код мене кад сиђеш у касабу. Да по дуван испалимо и љуцку промухабетимо. Алаха ми, са свега те срца зовем – рече ми он пошто се добро разабра, а виђе да се и ја спремам да кренем кући.

- 'Фала ти, Ибрага. Ето ме кад први пут сиђем. Право у твоју магазу. А силазићу под јесен. Ваљаће да сиђем да платим пашарину, а и точарину. Чуо си да с Вукићем погодих шљиве за каце.

Миленка Цица Чоловић

ПЕСМЕ ВИСОКО ПРЕМЕРЕНЕ

(Гордана Боранијашевић: *ЗАЛУТИ МОЈИ. СМРТОПУТИ*, «Градац», Рашка, 2015)

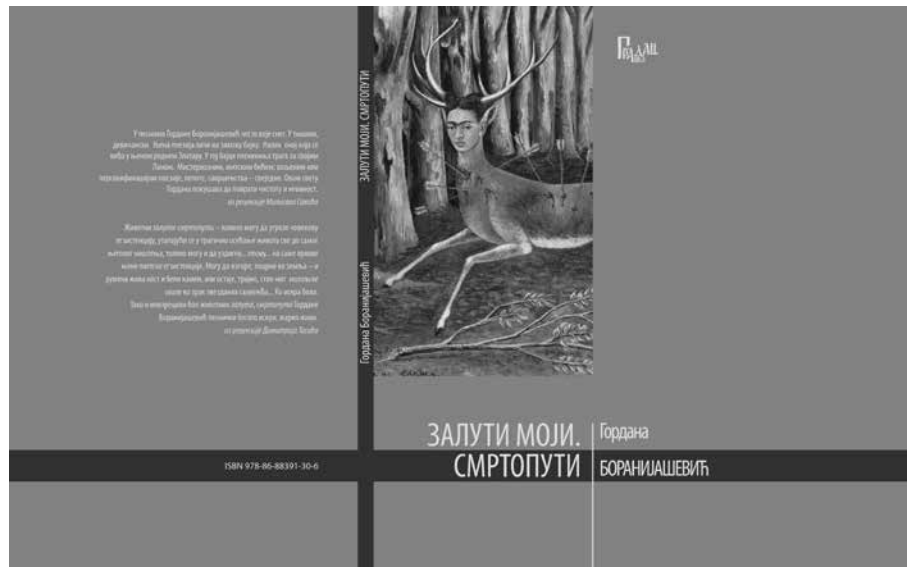
Нова књига поезије Гордане Боранијашевић, шеста по реду, појавила се недавно под насловом *Залути моји. Смртопути* у издању Центра за културу, образовање и информисање «Градац» из Рашке. Реч је о збирци од шездесет и четири песме које су распоређене у седам неједнаких циклуса у којима се лако уочава континуитет лирског света обзнањеног у њеним претходним књигама *Ко жар у влашиће*, *Писма Лану*, *Ране и касне ђесме*, *Молишва за моје риме* и *Суво злато, дражевачко*. У најкраћем то је модерно интониран лирски говор на оној релацији неосимболистичке поезије коју су у српској књижевности нарочито означили Милош Црњански и Стеван Раичковић, а у руској пре свих Марина Цветајева, или како песникиња воли да каже: «*Висока мера. Меришви високом мером. Тако чини Бог*». Јасно је да је то један стваралачки концепт вишег реда у коме је основни емотивни набој усаглашен са интелектуалним и рационалним циљевима којим песникиња непосуласто стреми, ево, већ у седмој књизи песама.

Већ насловом књиге *Залути моји. Смртопути*, Гордана Боранијашевић уводи две кованице, а током збирке јавиће се и нове, што, истина, није новина у њеном стваралаштву, али сама чињеница да су маркирани већ у наслову књиге, упућује на закључак о извесној синтези, или сведености израза, без обзира што је наслов њене прве песме *Разасуша*, прва строфа је више него јасна:

*Само ниш михољске свиле
џрекинуша ко нерв
Подсеши да све је
болни бележ...*

А то је онај ниво песничког стваралачког умећа, кад субјективно и појединачно се сасвим природно преображава у објективно и опште, што је, разуме се, одраз и животног искуства, али пре и изнад свега и једног раскошног дара, који у обичности свакодневице препознаје моменте *очуђених чудовања*, а одатле до песме, као естетског чина, није далеко.

И већ у првом циклусу насловљеном *Царевићу* уочљив је бајковити свет детињства и плодносно укрштање стварног и нестварног, где наново зраче неки симболи и емотивни заноси из претходних књига. А то је поуздан знак да песникиња брижно негује свој лирски врт, па макар је у томе ометали *златарски снегови*, *срчани мразеви* или *смејови никољдански*. То су те зави-

чајне *дражевачке свеће зиме...* у којим онај заумни свет сасвим природно кореспондира са стварношћу у којој су стваралачки *залути смртопути* готово поједностављено *високо премерени*. У завршним стиховима песме *После џодруклоџ ударца* то је овако речено:

*Боли...
Зар се џоџине увек
Кад љубав ко џахуљу
Сџавиш на глан џоли?!!*

Јасно је да деликатне емоције сугеришу лирске слике које су знатно више од стваралачке стилизације, чија су значења често умерена у правцу алегориског или алузивног доживљаја.

Слично је и у циклусу *Убици славуја* где се виђено, или доживљено, спонтано транспонује у десетак краћих песама, наглашеног ритма, који уз додатне елементе звуковоног слоја, твори необичне, а опет препознатљиве слике, које и формално и суштински зраче онај неодољиви занос лирског говора. Лирски субјекат је, дакле у првом плану, па се импресије природно преливају у експресије, а адекватна лексичка обележја су она мера која стваралачки захват чини и аутентичним и препознатљивим. Тиме свакако треба додати извесну иронију и неизбежну алузију, што је уједно и главно обележје поезије Гордане Боранијашевић.

Циклусом *Мишји Карамазову* назначена је загладаност у књижевну уметност од Пушкина, Достојевског, Томаса Мана и других врхова у саображењу са властитим песничким искуством у коме доминира Лан, тај *џраруски дечак* који је у опусу ове песникиње један од кључних симбола. То, заправо, и јесу и нису, *лирске замене* око

којих се интегрише раскошни асоцијативни низ, који успоставља ваљану равнотежу између живота и уметности. И опет *џривиди* и *залути* који се настављају у песмама циклуса *Тенору* и *Лојку Зобару*, у којима је доминантна словенска туга, односно руски Бог оличен у *врховној мери* Марини Цветајевој, а занос је већ маркиран *са зайејтама Црњансковим*. Уистину је то *махништанје руке: ољегало душе*, како је већ насловљена једна песма из циклуса *Тенору*, у којој се призива Татјанино писмо Оњегину уз нагласак *Бела од бола/Нисам сџворена за низину*. Обзнањује се општа меланхолија завичајне самоће, која у контексту већ постојећих песничких симбола тражи и проналази своје место у језгровитим лирским сликама. А да је то тако најбоље потврђује последњи циклус насловљен *Рембоу* у коме има песма под насловом *Крвави курс о џосџанку џесме*, где су песма и песник, не само Рембо, него и наши: Бранко и Растко Петровић, кључни знаци једне поетике, која поред очите метафизичке и стваралачке мере, настоји да успостави интелектуални ред, и у томе, углавном, успева. Још једном је потврђено да је релација лично и појединачно усаглашена са општим и колективним на чему, изгледа, Гордана Боранијашевић посебно инсистира.

Књигом *Залути моји. Смртопути* је успешно настављена једна стваралачка мисија која је веома значајна у данашњој српској поезији. Додуше Гордана Боранијашевић је у најбољим стваралачким годинама, па од ње треба још и те како очекивати нове, па можда и другачије поетичке захвате.

Мирко ИКОНИЋ

ПОВРАТАК СКРАЈНУТОГ ПИСЦА

(Владислав Веселиновић Тмуша: ПОСЛЕДЊА РАДОСТ, Избор из прозног стваралаштва, Приредио Вујица Бојовић, Библиотека "Вук Караџић" Пријепоље, 2015.)

У рукопису који је пред нама на занимљив начин укрштају се књижевна и културна прегнућа и, на крају крајева, књижевне егзистенције двојице Пријепољаца. Једно је дело и књижевна судбина Владислава Веселиновића Тмуше, друго је приређивачки рад и однос према књижевном наслеђу Вујице Бојовића.

Многи ће се данас, с разлогом упитати ко је Владислав Веселиновић Тмуша. Сведочења о његовом делу невелика су и скривена су, пре свега, у књижевним и позоришним критикама разасутим по периодици. Те критике најчешће се односе на *Шефку Хасанову*, драму коју је Тмуша написао по гласовитој усменој балади *Хасанаџиница*. Данас, Тмуша бива све ређе спомињан у књижевним и културним студијама и у граду у коме је провео највећи део живота и радног века - у Сарајеву. У Босни и Херцеговини скоро да се не могу наћи његова дела ни уз помоћ библиотечких претраживача. На пример, на босанском COBISSU-у, појављује се, пре свега, старија и млађа варијанте *Шефке Хасанове*. На хрватском CroListу показује се само друга верзија *Шефке Хасанове*. На српском COBISS-у има чак осам Тмушених библиографских јединица. Али, ако се погледа у којим библиотекама се његова дела могу наћи, открићемо да, сем понеког изузетка (у Народној библиотеци и Позоришном музеју Србије) већина његових књига и рукописа налази далеко од културних средишта, у Тмушином родном граду, у Матичној библиотеци „Вук Караџић” у Пријепољу.

Све то је симптом неминовне судбине књижевног дела које се није уздигло изнад литерарне просечности, које није својом уметничком снагом заблистало на великој сцени, и које, по природи ствари, тоне у културни забрав. Ипак, као да у тој скрајнутости Тмушиног дела, у његовој пријепољској егзистенцији, има и неког вишег судбинског смисла. Писац се у Пријепољу родио. Из Пријепоља је кренуо у свет. Живео је у Сарајеву носећи Пријепоље у мислима, осећањима, подсећајућ на њега у драмама и причама. У његовом делу најчешћи су хронотопи Пријепоља и Сарајева. Његови потомци поклонили су рукописну заоставштину Матичној библиотеци у Пријепољу. Тиме се Тмушино дело вратило у Пријепоље као у последње уочи-

ште, у завичај као у сигурност материце, на место на којем се може наћи за њега још који трачак културног разумевања и самилости.

Матична библиотека у Пријепољу и њен некадашњи управник и библиотекар, професор књижевности и песник Вујица Бојовић, понудили су то разумевање и својеврсно завичајно културно искупење Владиславу Веселиновићу Тмуши. Бојовић је скоро пре три деценије (1988) у Библиотеци организовао скуп о Тмушином књижевном делу. После скупа наставио је да се бави овим писцем, и то с теже стране. Није се определио да се бави Тмушеним драмским стваралаштвом, које је, нема сумње, и познатије и признатије. Дуго је, полако, на свој начин, прибирао уређивао и описивао, занемарену, недовршену - остављену у рукописним „траљама” - прозу Владислава Веселиновића Тмуше. Резултат тог прегнућа јесте ова књига.

Сав овај труд око прозе аутора који не спада међу писце првога реда, може се учинити, барем на први поглед, безразложним, помало донкихотовским. Бојовић нема дилеме око уметничких вредности Тмушиног дела, јасно му је да је био изван савремених књижевних струја и токова, поготову оних који су носила модернистичка и авангардна обележја. С друге стране, чини нам се, Бојовић осећа као неправду то што Тмушина проза, иако је један њен део имао свој јавни живот и своју рецензију, није озбиљно тумачена, што је остала занемарена и по страни, што његова рукописна заоставштина није добила одговарајућу пажњу, као и због тога што је целокупно пишчево прозно дело олако, без праве процене вредности, предато прабини заборава. Из целог његовог предговора и избора зрачи уверење да дело Владислава Веселиновића Тмуше треба откривати, читати и тумачити (не наново, већ много шта по први пут) и да би му требало, без икаквих претеривања и накнадних неумерених похвала, дати право на достојанствен живот, управо онакав какав оно својом тематиком, сликом света, језиком и стилем и целокупним уметничким вредностима и заслужује. Томе се као важан мотив додаје и чињеница да је Тмуша најзначајнији писац рођен у Пријепољу у деветнаестом веку.

Из таквог уверења набрало се тристотинак страна овог рукописа. Ако се

пажљиво погледа оно што што је сабрано у овој књизи, лако се открива да Владислав Веселиновић Тмуша није велики прозаиста. Има у његовој прози романтичних сижејних конструкција, мелодрамских заплета, егзотичног оријентализма сатканог од свилене копрене севдаха и снова, фолклорног реализма с одређеним социјалним и политичким значењима, па и покушаја да се психолошким продубљивањем реалистичко приповедање дезинтегрише и помери према модерној прозној фактури. Тмуша, повремено, описује снове, нагонске импулсе, тајне жеље, маштања, лудило, али све то бива сведено на једноставне сижејне образце често налик фолклорним причама из живота, на једноставне, често мелодраматичне исходе. Тмуша, у многим својим причама и прозним одломцима, начини корак-два према дубинској психологији човековој, према дезинтеграцији реализма, па онда стане, и врати се према једноставнијим сижејним облицима који почивају на патријархалном и маловарошком разумевању света.

Суочен с таквим прозним делом, Вујица Бојовић је трагао за његовом унутрашњом логиком и смисленим поретком. Његови критеријуми у уобичењу овог рукописа били су, углавном, тематски и жанровски. Између осталог, ређао је прозу по некој врсти историјске логике. На почетку је поглавље *Из старих анала* у коме је проза условно везана за нека ранија, неодређена времена турске владавине Босном и Старим Расом. На самом почетку стоји рамазанска прича *Али Уфак*, која има условну историјску локализацију, две генерације пошто је Ел Фатих освојио Сарајево, али у њој историја није у првом плану, већ доминира мотив љубавног заноса и особени оријентални ониризам на рубу фантастике. И у осталој прози из овог поглавља историја је видљива, али је то нека врста спољашњег, псеудоисторијског оквира у коме се назире покушај романескне конструкције тематски везане за одвођење српског детета из Пријепоља у јаничаре. Оно што се може видети у овој недовршеној конструкцији, јесте мелодрамски заплет у коме су у првом плану породичне везе и осећање некакве више божје моћи и правде која доминира над силама историје и чије разумевање припада и муслиманима и хришћанима.

Друго поглавље рукописа насловљено је *Из старој Раса*. У њему је сабрана проза чија је тематика померена према савремености и чвршће социјално и историјски локализована. Самим тим, она је по свом књижевном поступку ближа некој врсти фолклорног реализма. Тематика ове прозе по највише се тиче социјалних и политичких односа у областима насељеним Србима у Османској царевини пред крај деветнестог и на почетку двадесетог века.

Сам наслов поглавља *Раји и лоџор* открива да је реч о тематици везаној за Први светски рат. Међу овим причама најзанимљивије су оне у којима Тмуша сублимира своје животно искуство из интернације у Аустроугарској. И у овом поглављу има, без обзира на блиску прошлост којој је Тмуша и сам сведок, псеудоисторијских и мелодрамских сижеа и прича које желе да испуне, пре свега, патриотску функцију.

У поглављу *Газде* налазе се приче чији сижеи израстају из анегдота или усменог причања о животу и немају никакву историјску основу. Потом следи поглавље с Тмушиним *Хуморескама*. Тмуша није засмејавало нушићевског типа, његове хумореске су, често, развијене усмене анегдоте или приче с једним ефектним хумористичким обртом који се вешто припрема. У том обрту препознаје се вештина драмског писца који уме да заплете кomicну радњу.

Иза историјског (и псеудо историјског) сегмента логично следи и Тмушина лирска проза и поезија. И овде Бојовићев избор открива, пре свега, традиционалан, пореклом романтичарски лирски сензибилитет, који артикулише и извесне социјалне мотиве и доноси одређено осећање универзалног, али не досеже оно дифузно, обеспредмећено осећање јединства света карактеристично за модерну лирику.

Тмуша у својим есејима пише, између осталог, и о савременој „последњој психози“. И тај есеј, који се тиче преовлађујућег осећања света, не само југословенског већ и европског, после Првог светског рата, показује колико је Тмуша, без обзира на тачна опажања, спољни посматрач једног противречног, збуњујућег, али живог духовног процеса из кога је израсла авангардна књижевност и уметност. Углавном, Бојовић је изабрао оне Тмушине есеје који покрећу низ савремених духовних и социјално - политичких тема и разоткривају нам не само ауторов поглед већ и шири социјални и психолошки хоризонт карактеристи-

чан за знатан део јавног мњења у Југославији у годинама између два светска рата.

На крају књиге, налази се опсежна пратећа апаратура, Тмушина библиографија, попис литературе о Владиславу Веселиновићу Тмуши, као и попис Тмушине рукописне оставштине који се налази у Завичајном одељењу Матичне библиотеке „Вук Караџић“ у Пријепољу. Такође ту је и *Белешка приређивача* и речник турцизама и мање познатих речи. Овако опсежна библиографска апаратура изузетно је драгоцене за даља истраживања не

само Тмушиног дела него и Тмушиног времена и историјских и културних констелација и социјалних средина којима је Тмуша припадао.

Избор из дела Владислава Веселиновића Тмуше који је сачинио Вујица Бојовић не мења битно већ устаљене оцене о естетским дометима овога писца. Ипак, овај избор, изводећи поново на светло дана занемарену и заборављену прозу, на особен начин актуелизује Тмушино дело. Наше време је више заокупљено „текстом културе“, а мање естетском функцијом књижевних текстова. Управо овај избор показује како се „текст културе“ уписао у Тмушино дело, и како се то дело и само уписује у текст завичајне, националне, регионалне, па, на крају крајева, и европске културе. На пример, оно нам на особен начин у историјској перспективи рефлектује односе хришћана и муслимана у Старој Рашкој / Санџаку и Босни. У Тмушином делу присутан је оријентализам као поетичко начело које има своје европске

оквире, али и као израз непосредног искуства некога ко живи у мешовитим српско-бошњачким срединама и ко је и сам искусио оријенталну осећајност и односа према свету. Тмуша воли ту верски и национално мешовиту средину, осећа се добро у типу културе коју она доноси, и бескрајно верује, чини ми се, понекад наивно, у чистоту људи који у њој живе. Истовремено, Тмушино дело јасно описује и положај Срба у Турској на крају деветнаестог и почетку двадесетог века и снажно рефлектује српску националну свест у борби за ослобођење од Турака. Такође, у Тмушином делу видљиве су и поједине идеологе југословенства из времена између два светска рата. С обзиром на све то, у делу Владислава Веселиновића Тмуше на особен начин открива се питање идентитета. Индивидуални идентитет је, онако како га тумачи Џудит Батлер, резултат различитих културних сила и сециште различитих колективних идентитета. Тмушино дело нас позива да у светлу те идеје откривамо како су се артикулисали колективни и индивидуални идентитети на нашем простору, у Пријепољу и Сарајеву (ако се држимо Тмушине хронотопије), на крају деветнаестог и кроз двадесети век.

Проза сабрана у овом рукопису пружа нам непосредно, али још више посредно, и драгоцен материјал за тумачење културне историје Пријепоља, паланачког, касаблијског, градског фолклора, као и појединих урбаних облика културног живота у Сарајеву.

Сем тога, Тмушин мелодрамски сензибилитет као да је створен за савремену масовну културу. Данас би, можда, Тмуша био писац популарних телевизијских серија. Неке од његових прича, ако би биле екранизоване, изазивале би уздахе и сузе савременог гледалишта. Ето још једне културне копче између дела Владислава Веселиновића Тмуше и савременог сензибилитета.

Ово су само неки од најупечатљивијих видова културне актуелности књижевног дела Владислава Веселиновића Тмуше. Има их још. Зато, огроман приређивачки посао Вујице Бојовића драгоцен је допринос не само културној историји Пријепоља, већ и својеврсна шанса за живо и савремено тумачење генезе појединих културних, социјалних и политичких процеса на постјугословенском хоризонту.

Препоручујем рукопис за објављивање.

Јован Љушићановић
(рецензија)

ГУСЛАРСКА ПОВЈЕСНИЦА ВЕЛИКОГ РАТА

(Љубомир Зуковић: *Еп гуслара о Великом рату*. – Бања Лука, Академија наука и умјетности Републике Српске, 2014, стр. 259)

Чујеш мене, од Беча ћесаре,
Не будали кад будала ниси!
Што ме, море, за убиство кривиш
О ком дотле појма им'о нисам,
То се наша ћеца нашалила,
Поиграла бомби на Миљацки.
Случај хтео те се догодило,
Једна пала на твог наследника.
Ал' га она не уби, ћесаре,
Већ га уби ћаче гимназијско,
Из лијепе земље Херцегове,
Јер му бјеше ропство додијало,
Па је свога убило крвника.

Младен Ђуричић

Навршила се сто и једна година од револверских хитаца Гаврила Принципа у груди надвојводе Франца Фердинанда у Сарајеву, у срце надмене Хабсбуршке монархије која је на српски свети дан Видовдан хтјела да понизи српски народ и наговјести освајачки рат против Србије која није стигла да заштити тешке ране након два ослободилачка балканска рата. Написано је више од сто и једне књиге о том пуцњу који је потпалио већ припремљени огањ такозваног Великог рата, који је био «велики» само по томе што је био највећа трагедија човјечанства у дотадашњој његовој историји. Објављено је за протекло стољеће више од сто и једне хиљаде страница текстова различите провенијенције о том рату, његовом поводу, узроцима, току, завршетку, људским и материјалним губицима. Више од сто и један пут су чињени покушаји да се за све што се након сарајевског Видовдана десило упише као кривица, окачи као воденички камен о врат српског народа који је, у ствари, био највећа и најневинија жртва тога рата. Па и на саму стогодишњицу, протекле године, били смо свједоци кривотворења историјске истине, понављања оптужби, наруцби и плаћања неистина, као да некадашње агресорске земље историја ничему није научила а чему су се, на жалост, из краткотрајног политичког ћара, придружили и неки од наших некадашњих савезника који су, дубином плаћеничког бућелара лажи, успјели да унајме и понеког домаћег *одобривовића* (термин Марка Миљанова).

На све претходно речено, у часној борби за истину као свете дужности у одбрани оклеветаног рода, подејећа нас једна необична и драгоцјена књига објављена уочи стогодишњег јубилеја сарајевског тираноубиства. А убити охолог тиранина на својој силом анек-

тираној земљи још од античке Грчке је прва на скали људских врлина. Академија наука Републике Српске објавила је књигу *Еп гуслара о Великом рату* коју је приредио и уводном студијом пропратио академик Љубомир Зуковић. Непогрешивим чулом за истинске вриједности наше традиционалне и новије епике приређивач је одабрао двадесет и три епске пјесме седморице аутора, свједока и учесника ратних збивања од 1914. до 1918. године на тлу Србије, за вријеме страдалног повлачења војске и народа преко Албаније, боравка на Виду, „острву смрти“, и Солунском фронту. Како у уводној студији истиче приређивач, циљ овог избора јесте да се из обиља епског гусларског оглашавања о Првом светском рату одаберу највредније пјесме, да оне пруже његов најпотпунији приказ и оставе утисак пјесничке цјелине, такорећи једног заокруженог епа. Нешто на прилику „лазарице“ за коју Вук Караџић претпоставља да је постојала и да су поједини слијепи пјевачи знали само поједине њене „комаде“. Приређивачу је то успјешно пошло за руком ређајући пробране пјесме по хронологији догађаја, од сарајевског атентата, преко важних бојева на тлу Србије и васколике Европе, пораза аустријске, њемачке и бугарске завојевачке солдате до ослобођења Србије, односно до њеног васкрса након надчовјечанске борбе и страдања војске и народа. По трећи пут је на почетку двадесетог вијека српски гуслар посегнуо за гудалом, народна душа је осјећала потребу да се, након освете Косова, сламања вјероломних Бугара, и у отпору германско-угарско-бугарском освајачу икаже ритмом десетерца. Тај епски узлет, јединствен на тлу закрвљене Европе, био је у сагласју с ратничким подвизима српског војника који је, упркос огромних жртава, и у борбеном окршају и у својој души добио битку за спас народа и васкрс државе. Уњави звук дравних гусала, који се разлијегао у рову, на биваку, у збегу, под крфским маслинама и широком пољу солунском, лијечито је ране, дозивао поробљени завичај, будио наду и соколио осветнике.

Академик Зуковић је у својеврсни колективни еп „српског Хомера“ друге деценије двадесетог вијека уплео пјесме ових аутора: *Алексе Гузине* (Прва варница свјетског пожара), *Будимира Граховца* (Нови Обилићи, Аустрија зове Србију на мегдан, Четворица на

једног, Србија слави коначну побједу), *Младена Ђуричића*, „новодобног Тешана Подруговића“ (Ћесар објављује рат Србији, Пропаст Србије 1915. године, Повлачење кроз Албанију, Битка на Марни, Видо, острво смрти, Полазак осветника с Крфа, Освајање Галиције, Руси прелазе Карпате, Руси освајају Лавово, Чеганска битка, Црква од чаура, Улазак српске војске у Земун), *Светозара Јермића* (Бој на Шапцу), *Рагована Бећировића-Требјешког* (Мојковачка битка 1915, Мојковачки Вучедолац, Споменик на Тари ријечи), *Петра Перуновића* (Моравка девојка) и *Животина Ђукановића-Звицера* (Голгота и васкрс Србије).

Као врхунски стручњак за нашу народну књижевност, академик Зуковић, по први пут у нашој науци у уводној студији излаже цјеловиту поетику ове не само од историје књижевности већ и од наше историографије неправедно скрајнуте нововековне српске епске поезије. Одређује јој мјесто између народне и ауторске епике, наглашава континуитет са традиционалним епским пјевањем али и искорак у односу на традицију, улогу риме, драж и привлачност „срочитости“. Говори о њеном *народском* духу, јер је стварана не као аутентична народна поезија минулих вјекова, већ по узору на народне пјесме. Насупрот надменом и презривом односу неких ауторитета за нашу народну епску поезију према овим пјесмама, као тобож нечему застарелом и

ПОЗНА КАЗИВАЊА

(Милош Шалипуровић: СУДБИНА и ПРИЧЕ ИЗ ЗАВИЧАЈА, издање аутора, Прибој – Прибојска Голеша 2015.)

преживјелом, академик Зуковић наглашава да оне истине немају ону аутентичну умјетничку снагу и љепоту наше класичне епике, јер носе дух једног времена и расположења, али им се не може по рећи народни дух јер је „народно само оно што народ прихвати као своје и њему одговарајуће, и духом и изразом“.

Зависно од талента њихових аутора, ова поезија се ухватила у коштац са новим изазовима, у новим и другачијим условима живота и ратовања (ратна техника, начин командовања и комуникације, начин њихове употребе). Пјевач записује, потписује и штампа свој пјеснички умовтор који није, као у предвуковско и Вуково вријеме, имао прилику да буде усмено преношен од пјевача до пјевача, ни од нараштаја до нараштаја, али је ипак, језичко-стилски, „начитан и наслушан“ класичних јуначких пјесам, успио да „значањем и зрачењем“ свог стиха привуче пажњу савременог читаоца. У својим најзначајанијим пјесничким даметима, на примјеру Алексе Гузине и посебно Радована Беђировића, по академику Зуковићу, снагом епског замаха, херојског и родољубивог патоса, ова поезија је доспјела у „сам врх пјесничког израза на нашем језику“.

Књигу *Еј ђуслара о Великом рату* је тешко прецијенити јер на најљепши начин у свијетло поље пажње савременог читаоца враћа неправедно скрајнуту епску повјесницу српског гуслара о Првом свјетском рату. Ова повјесница својом поетском, документарном и историографском вриједношћу свједочи истину о једном времену, једном преважном догађају из српске историје који мора из свог угла да освјетљава свака генерација. Као што је упркос сумњи, разочарањима, незнању, била израз родољубивог и побједничког заноса, пркоса и вјере, ова поезија ће заувјек остати свједочанство истине и одбрана наше оклеветане отаџбине.

Добрило Аранићковић

Милош Шалипуровић, млађи брат познатијег Вукмана Шалипуровића (ученик НОР-а, писца девет књига из области историје и културе ондашњег Санцака и више стотина чланака из исте области), је 2015. године, у својој 80. години, објавио две обимне књиге (укупно више од 500 страница) о догађањима у његовом завичају између два светска рата и непосредно по завршетку Другог светског рата: СУДБИНА и ПРИЧЕ ИЗ ЗАВИЧАЈА. Те књиге су занимљив документ о животу у прибојском крају, а делом и ондашњој Југославији.

Књига *Судбина*, како сам аутор у уводу истиче, је хроника фамилије и села. Циљ му је да неке људе и догађаје извуче из анонимности и отргне од заборавља. Недовољно систематизовано и сређено, али убедљиво и искрено аутор детаљно пише о својим Шалипуровићима и наводи њихов родослов до 1947. године, али даје и родослове Крћа, Дубоњића, Драгутиновића, Ђуровића, Бојовића, Кубуровића, Милошевића, Пјевчевића, Радомировића и Спасојевића. Он пише о самоубиству девојке због неузвраћене љубави, убиству жене коју су прогласили вештицом, бојом Тоши Буквићу, женидбама и удајама, промени вере због љубави, рађању и одгајању деце, наслеђивању, привређивању и свему значајном што се у том периоду дешавало.

У књизи се опширније говори о учешћу сељака у ратовима и окупационим војскама, а посебно о партизанима и четницима, о животу и раду у време ратова, убиствима, паљевинама кућа, пљачкама и тешком животу. Дата је једна убедљива слика о животу у селу у време Другог светског рата. Тај живот се значајно разликовао од живота у градовима.

Најлепши део књиге *Судбина* је аутобиографско казивање о искреној и чедној љубави, која се због несрећних околности није завршила браком. Разочаран, никад се није оженио а његова изабраница се удала, али није имала деце. Остали су жал и сетне усомене.

Казивања у првој и другој књизи се у значајној мери прелићу, али је због неких својих разлога, аутор инсистирао да су у првој књизи сви догађаји потпуно истинити, а да су личности и догађаји у другој књизи потпуно измишљени и да је свака сличност са стварним личностима сасвим случајна. И сам назив друге књиге *Приче из завичаја*, упућује на то да се у значајној мери ради о истим догађајима и личностима са измењеним именима. У већем делу друге књиге, аутор кроз уста својих пријатеља Симеуна и

Мићана, на озбиљан али и шалив начин, говори о ондашњим Дабарским трговцима Алексић Леку и Васовић Стеву, занатлијама, каванама, ковачницама, месарама, пекарама, књижарама, опанчарима, сарачима, корзоу, ношњама, забавама православаца и муслимана, бегенисањима и браковима, државним надлештвима између два светска рата, осветљењу вароши, коњским паркиралиштима, снабдевању водом, кметовима, пољацима, црквама, цамијама, свештеницима, причама о завичају кад си далеко од њега, мушкој деци, путовањима, окупацијским формацијама у Другом светском рату. Прича и о послератном животу, митинзима, изборима, снабдевању на тачкице и купоне, колонизацији у Банат, одметницима и ОЗН-и, Голом отоку, школама и учитељима, удајама без воље девојака, борбама за Партизанску споменицу, скидању зарова и фереца, изградњама фабрика и првим проневерарама, одласку из села у градове, одступању четника, исељавању муслимана у Турску, обнову земље, радним акцијама, задругама...

У оквиру књиге *Приче из завичаја* штампани су, како аутор у уводу каже, роман КУМСТВО и прича под називом ДРАМА ЈЕДНЕ МАЈКЕ. Тај роман описује живот ауторовог кума учитеља у његовом селу који одлази у град, жени се и добија децу. У *Драми једне мајке* се описује живот жене која је, због љубави из католичанства прешла у православље и удала се за човека кога је неизмерно волела, а он је временом занемарио и варао је са другим женама. Заборављају је деца и унуци и она напуштена и болесна умире у мукама.

Књиге су вредно сведочанство о оновременом животу у Прибојском крају. Штета што аутор, који је и издавач, није посветио више пажње граматичким и стилским аспектима књиге. Књиге би знатно добиле на вредности да су садржаји логичније груписани и да су графички боље уређене. Такође је требало књиге регистровати у Народној библиотеци Србије.

Новица Бојовић

ПРОМОЦИЈА 25. БРОЈА САВИНДАНА

Кратким документарним филмом о промоцијама *Савиндана* од 2009. године под називом „Само је записано трајно“ започела је промоција јубиларног 25. броја часописа *Савиндан*, у пријепољском Дому културе, чији садржај као и насловна страна потсећају на датуме из наше историје. Овог пута на 200 година од Другог српског устанка и стогодишњицу великог рата. - А на споменику, код чувеног Таковског грма, који је постао један од симбола сећања на догађаје везане за коначно ослобађање од Турака и стварање српске државе, се налазе стихови Љубомира Ненадовића: *Овај грм ће време да осуши и камени ситуб ће да њоруши, а Србија вечито ситајаће и Милоша име сјомнићаће*, истакла је модераторка промоције Мирјана Тешевић, уредница Телевизије Форум.

Након поздравне речи председника Милешевског културног клуба „Свети Сава“, Зорана Малеша, у ком је захвалио сарадницима, ауторима и ауторкама текстова штампаних у последњем 25. броју, без чијег труда *Савиндан* не би ни постојао, изводе из текстова објављених у овом броју читали су ау-

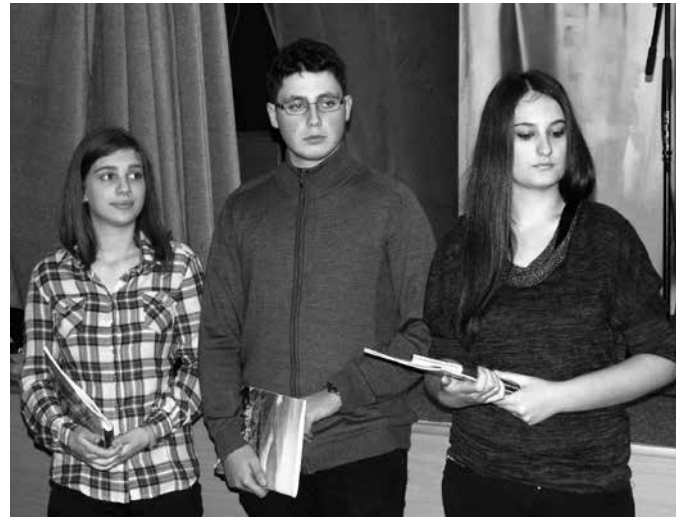
тори и ауторке Зорица Ивковић Златић, Мирко Иконић, Његош Влаховић и новинар Владимир Малеша.

Садржај *Савиндана* представио је књижевни критичар и песник из Рудог Драган Папоњак. - *Уиљена вјечна вајра Савиндана, коју њламени свейосавска ѡромисао ево доби нову ѡламену бакљу шћо се вечерас заискри у нашим очима и душиама. Нове свейосавске искре духовности новинарске ујорности, сиваралачке новинарске научне и уметничке мисли освейлиће нам наш свейосавки ѡућ. Уверен сам да ћеће сви ви као и ја чийајући нови Савиндан осейићи унућрашњу ваћру зријани новим сазнањима, рекао је Папоњак истикавши да је овај број у знаку сћождишњице великог раћа, ѡраћичним збивањима и колекћивним сћрадањима а све у циљу – оћрћнући од заборава.*

Светосавска сабирања имају за циљ и да награде културне прегаоце и пријатеље Клуба. Ове године посебно признање за допринос остваривању начела и вредности Клуба и дугогодишњу сарадњу у часопису *Савиндан* Милешевски културни клуб доделио је Салиху Селимовићу, историчару из

Промоција у Пријепољу

Награђени ученици

ПРОМОЦИЈА У РУДУ

У организацији Дома културе Рудо и Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета“ у петак 20. фебруара 2015. одржана је промоција 25. броја часописа *Савиндан*.

Промоцију је отворио Председник Друштва „Просвјета“, Драган Папоњак, истикавши да је часопис ваљано конципиран окупио изузетне научнике, истраживаче, историчаре, прозаисте, песнике и новинаре.

У име Милешевског културног клуба „Свети Сава“ из Пријепоља, присутне је поздравио председник Клуба, Зоран Малеша, изражавајући задовољство што су први пут у Руду и што су захваљујући пријатељима Клуба из Прибоја и Рудог у прилици да присутне упознају са мисијом Клуба.

У знак захвалности за организацију представљања *Савиндана* и Клуба, Зоран Малеша је руђанској библиотеци даривао комплет књига штампаних у издању Милешевског културног клуба и комплет *Савиндана*. О 25. броју *Савиндана* говорио је историчар Предраг Остојић који је направио паралелу између обележавања историјских догађаја третираних у *Савиндану* и актуелних збивања на овом простору.

Текстове из *Савиндана* читале су ученице из Рудог и песник Мирко Иконић из Прибоја. Својим наступима промоцију су музичким нумерама обогатиле и женске певачке групе „Просвјета“ из Рудог и „Верем“, из Пријепоља.

Сјенице. Признање је уручио председник Клуба, Зоран Малеша.

Пре 14 година Клуб је установио награду за најбољег ученика. Претходних 13 година награђавин је по један ученик. Ове године Милешевски клуб је захваљујући дародавцима, приватним фирмама *Кайунић*, *Персећкива* и *МБ Баковић*, наградио најбољег ученика, односно ученицу, све три пријепољске средње школе.

Награде су уручене Луки Мрдаку, ученику трећег разреда Пријепољске гимназије, природно-математичког смера, Јовани Глушчевић, ученица другог разреда Техничке школе у Пријепољу, смер електротехничар енергетике и Јовани Јуруквић, ученици четвртог разреда Економске школе, на смеру финансијски администратор.

Изворним народним певањем промоцију је увеличала женска група „Верем“ из Пријепоља.

30 ГОДИНА АРХИЈЕРЕЈСКЕ СЛУЖБЕ

У протеклој години навршило се 30 година архијерске службе Његовог Високопреосвештенства митрополита црногорско-приморског Г. Амфилохија. Од тог је Г. Амфилохије 25 година на цетињском трону.

Митрополит Амфилохије на формирању Клуба, 15. јуна 1991. године у Пријепољу

Митрополит црногорско-приморски Амфилохије Радовић је рођен на Божић 7. јануара/25. децембра 1938. године у Бараме Радовића у Доњој Морачи, од оца Ћира и мајке Милеве, рођене Бакић. Свјетовно име му је било Ристо. Потомак је по сродству војводе Мине Радовића, једног од првих племенских капетана црногорских, који је присајединио Морачу Црној Гори 1820. године.

Будући митрополит је провео дјетињство у патријархалној породици, која је остала вјерна православљу и заветима предака у тешким послјератним временима нарастајућег атеизма под комунистичком влашћу. Основну школу завршио је 1953. у манастиру Морачи, а Богословију Св. Саве у Раковици у Београду. Дипломирао је на Богословском факултету у Београду 1962. године. Упоредо са Богословским факултетом, студирао је класичну филологију на Филозофском факултету у Београду.

Велики утицај на духовном уздизању митрополита Амфилохија у то вријеме извршио је Преподобни отац Јустин Поповић, велики богослов и духовник наше Цркве, као и светогорски старац Пајсије.

Говори грчки, руски, италијански, њемачки и француски језик. Користи у научном раду новозавјетни грчки, латински и старословенски.

Свети архијерејски сабор Српске православне цркве изабрао га је маја 1985. године за Епископа банатског. Одлуком Светог архијерејског сабора СПЦ Епископ банатски Амфилохије је децембра 1990. године изабран за митрополита црногорско-приморског са сједиштем на Цетињу. Свечано устоличење за Митрополита црногорско-приморског, зетско-брдског и скендеријског и егзарха Свештеног трона пећког, извршио је Патријарх српски Павле са епископима 30. децембра 1990. године у Цетињском манастиру.

Одлуком Светог Архијерејског Сабора СПЦ Митрополиту црногорско-приморском је васпостављена титула Архиепископа цетињског (1998).

Његовом Високопреосвештенству Архиепископу цетињском Митрополиту црногорско приморском Господину Амфилохију Радовићу

Ваше Високопреосвештенство,

Ово је година у којој се навршава 25 година Ваше архијерејске службе на цетињском трону. Користимо овај значајан датум да Вам, у име Милешевског културног клуба „Свети Сава“ из Пријепоља, упутимо наше искрене честитке за Вашу истрајаност, пожртвовање и, надасве храброст коју сте исказали у овим тешким временима за наш народ и Цркву. Сигурни смо да ће се Ваша пастирска мисија, са крстом и пером у руци, наставити и трајати још дуго, на ползу свеколиког српства.

Нека Вам Господ подари дуг живот и духовну снагу, да истрајете на том прометејском путу.

Ми, окупљени око Милешевског културног клуба „Свети Сава“, не заборављамо Ваш допринос и потпору коју сте нам Вашим присуством дали на оснивању Клуба. То је наша обавеза више да истрајемо и не залутамо на нашем светосавском путу.

Милешевски културни клуб „Свети Сава“
Пријепоље

У Пријепољу, 23. децембра 2015. год

140 ГОДИНА ОД ЈАВОРСКОГ РАТА

На много места каже се да је Јавор историјска планина. Још из времена Карађорђевог похода на Стари Влах када су његови устаници уз Јавор вукли топове хитајући према Сјеници, а по њеном ослобођењу, да се на Суводолу сукобе са арбанашком ордијом Нуман паше и извојује сјајну победу. Несрећни пораз на Чегру спречио је Карађорђево даљи продор према Црној Гори, а ове крајеве Старе Србије, уз аминавање хришћанског Запада, оставио још читаво столеће у отоманским ропству.

Тај зли Усуд одредио је у потоњем времену посебну улогу Јавору. Била је то "капија спаса" кроз коју су хитале хиљаде српских породица да у слободној Србији нађу бољу и сигурнији живот. Царинарница на Јавору била је главна спона између државе Србије и подјармљене браће која су остала између две српске државе: Србије и Црне Горе. Преко ње су стизали учбеници за српске школе, учитељске плате и црквени мобилијар за ретке цркве које су се могле обновити под турском управом.

На планинским висовима Јавора ницали су шанчеви почев од 1807, 1809, 1812, 1833, 1862, 1876/78, 1912 и 1915. године. Највеће борбе вођене су 1876. године у време Првог српско - турског рата, у народу познатом као Јаворски рат. У овом рату српска војска је доживела неуспех како на главном вијешту према Нишу тако и на осталим фронтovima. Несразмеран однос снага и слабо командовање условило је пораз на Калипољу и само је срчаност појединих официра какв је био мајор Михаило Илић спречило продор турских снага према Ивањици и Чачку. Добровољачки Кор архимандрита Нићифора Дучића имао је леп успех у борбама код Нове Вароши али је од више команде премештен на Јавор да сузбије турски противнапад. У Другом српско - турском рату, који је по Србију био успешан и довео до њеног формалног осамостаљења, на Јавору није било значајнијих борби.

Са Јавора је кренула Јаворска бригада српске војске под командом потпуковника Миливоја Анђелковића - Кајафе за коначно ослобођење ових крајева у Првом балканском рату, октобра 1912. године.

Од судне битке водила је у јесен 1915. године црногорско-санџачка војска сердар Јанка Вукотића у Карађорђевићевим шанцима на јавору штитећи бок српској војсци у повлачењу ка Косову и Албанији.

Споменик мајора Михаила Илића на Јавору
Фото: Драган Боснић

СПОМЕН НА ВОЈВОДУ

Поводом 140 година од Бабинске буне братство Кувелића је на свом традиционалном окупљању на Илиндан, 2. августа 2015. године, а с благословом Његовог Преосвештенства Епископа будимљанско-никшићког, Г. Јоаникија, администратора Милешевске епархије, поставило спомен плочу на зиду коначка манастира Успења Пресвете Богородице у Сељанима.

На зиду манастирске цркве стоји: "ОВАЈ СВЕТИ ХРАМ, МАНАСТИР УСПЕНИЈА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ У СЕЉАНИМА, ПОДИГОШЕ ИЗ РУШЕВИНА И ОБНОВИШЕ 1847 ГОДИНЕ ВЕРНИЦИ ОВОГА КРАЈА ПРЕДВОЂЕНИ СВОЈИМ СВЕШТЕНИЦИМА ПОПОМ ФИЛИПОМ ПОПОВИЋЕМ И ЊЕГОВИМ СИНОМ ПОПОМ НИКОЛОМ."

На другој страни улазних врата, на западној страни цркве, испод звоника, стоји и овај натпис: "КОД ОВОГ СВЕТОГ ХРАМА, УСПЕНИЈА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ У СЕЉАНИМА, ПОДИГНУТА ЈЕ Т.ЗВ. "БАБИНСКА БУНА" 1875 ГОДИНЕ ПОД РУКОВОДСТВОМ ПАРОХА СЕЉАНСКОГ ПРОТА ЈЕВТА ПОПОВИЋА И ЊЕГОВОГ СИНОВЦА ПОПА МИХАИЛА."

Кувелић је раније презиме војводе Јевта, па су потомци његових братственика, изабрали леп повод да све нас подсети на светога пример борбе за слободу коју су наши преци водили у временима вишевековног робовања.

Манастир Успења Пресвете Богородице у Сељанима

МИЛАКОВИЋИ ПОД ОЗРЕНОМ заштићена просторно културно-историјска целина

Друштво за ревитализацију села Старе Рашке "Врело", основано 2003. године, од самог почетка радило је на ревитализацији сточарског насеља Тичје поље, засека села Милаковићи, разбацаног по обронцима планине Озрен. У том правцу обновљена је Милићева кућа и створени услови за даљи развој пројекта.

Један од приоритетних задатака било је повезивање са стручним институцијама па је тако пре девет година, захваљујући Зорици Златић Ивковић, дугогодишњој директорици Музеја на отвореном "Старо село" из Сирогојна, у Тичје поље стигла Босиљка Томашевић из Републичког завода за заштиту споменика културе из Београда и са својим колегама из Завода започела послове на рекогносцирању, техничком и геодетском снимању постојећег стања на објектима у Тичјем пољу и, шире, у Милаковићима. Плодотворна сарадња између Завода и Друштва "Врело" резултирала је обновом Милићеве штале и покривањем Жаркове куће и то средствима прибављеним од страних донатора. Недостатак финансијских средстава и потпуно одсуство интересовања локалне самоуправе и туристичке организације, па и самих мештана, резултирало је повлачењем Завода из пројекта везаног за ревитализацију Тичјем поља и Милаковића у целини.

Одлука о утврђивању села Милаковићи на Озрену код Пријепоља за просторно културно - историјску целину коју је Влада донела, а иста ступила на снагу 25. децембра 2015. године, чекала се годинама али је питање да ли ће нешто променити. За староца над овом просторном целином Завод ће предложити Музеј у Пријепољу. Надамо се да ће ова установа имати више снаге да овај драгуљ народног живота и, надасве, народног неимарства, сачува од пропадања.

Зоран Малешкић